Редакційна колегія:
БАКАЄВ Л.О.,
доктор економічних наук, професор,
заступник директора Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України;
БІЛОУСОВ М.М.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії
України при Міністерстві закордонних справ України;
ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії та міжнародних відносин
Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГОРІН О.О.,
кандидат історичних наук,
заступник Міністра закордонних справ України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України,
ректор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, ректор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних
відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових
наук України,член-кореспондент НАН України, директор
Інституту законодавства Верховної Ради України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом
Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту
міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
МОТИЛЬ О.Дж.,
професор політології, заступник директора Університету
Рутгерс (Нью-Джерсі, США);
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН
України, академік Української академії політичних наук;
ПОДАЛЯК Н.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії
України при Міністерстві закордонних справ України;
ПОТАШНИК С.І.,
професор, Герой України, голова Правління
ВАТ "Укргідроенерго"
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор
Дипломатичної академії України при Міністерстві
закордонних справ України;
ШКЛЯР Л.Є.,
доктор політичних наук, професор, заступник голови ВАК.

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України протокол № 03 від 30.06.2010 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Володимир Семенов, Леся Савчин,
Лариса Аврамчук, Валерій Гришаков, Ірина Роговенко.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання
на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе
відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2010, № 1. Виходить щомісяця.
Засновники – Міністерство закордонних справ України,
Дипломатична академія України при Міністерстві
закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал
Міністерства закордонних справ України "Політика і час".
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua
www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР
від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка".
Тираж 1000 примірників.
Відпускна ціна редакції – 10 гривень.
Передплатний індекс: 74402.
"Зовнішні справи", 2010.

На наших обкладинках:
1 стор. – мал. Зу Ченга (Китай). Міжнародний конкурс
карикатуристів "Карлюка" (м. Полтава)

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Новий рік для передплатників і видавців журналу "Зовнішні справи" настав із піврічною затримкою. Однак усе-таки настав! Із чим ми радісно вітаємо наших читачів, авторів і розповсюдників! Ми вдячні вам за розуміння та підтримку в складні для нас часи. Наш передплатник виявився найтерплячішим із найтерплячіших. Попри те, що перше число журналу "Зовнішні справи" за 2010 рік вийшло у розпал літа, наших читачів у другому півріччі навіть трохи побільшало. Ми тішимося надією до кінця року повністю розрахуватися за всіма нашими боргами та видати всі дванадцять номерів журналу. Сподіватися на це дозволяє налаштованість нашого засновника – Міністерства закордонних справ України – на пошук позабюджетних джерел фінансування, що дозволить нам виконати наші зобов'язання у повному обсязі.

У січні наступного року нашому виданню виповниться 70 років. На початку 1941 воно вийшло під назвою "Блокнот агітатора". Під час окупації Києва німецько-фашистськими загарбниками записів у блокноті не робили. Після визволення столиці журнал поновив свій вихід. У 60-х він отримав назву "Під прапором ленінізму". Зі зміною Україною свого прапора змінилося і видання, яке стало називатися "Політика і час". Його засновником виступило МЗС України. Так із 1991 року сьогоднішні "Зовнішні справи" почали спеціалізуватися на міжнародній проблематиці.

Є давня християнська притча. Одній людині, можливо, нею була головний редактор журналу "Зовнішні справи", наснився сон. Нібито йде вона піщаним берегом, а поруч – Господь. На небі змінюються картини буття, після кожної з яких людина бачить на піску два ланцюги слідів – один від власних ніг, другий – від ніг Господа. Однак згодом вона помічає, що час від часу її життєвий шлях супроводжує лише один ланцюжок слідів, і усвідомлює, що це були найтяжчі періоди в житті.

Тоді людина обурилася і сказала Господу: "Чи не Ти обіцяв мені, якщо піду я шляхом Твоїм, Ти не залишиш мене? Але в найскладніші відрізки мого шляху лише поодинокі сліди тягнуться піском. Чому Ти залишив мене тоді, коли я найбільше потребувала Твоєї допомоги?"

І відповів Господь: "Любе дитя, коли траплялися у твоєму житті горе і тяжкі випробування, лише один ланцюг слідів тягнувся дорогою, оскільки в цей час я ніс тебе на руках".

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити „Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:

- **ДП „Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74**
- **ТОВ „НВП „Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22**
- **ООО Фірма „Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com**
- **АТЗТ „Саміт" (Київ, 044), 521-40-50 (багатокан.), 521-23-75**
  ТОВ „Саміт-Кременчук" (Кременчук, 0536(6)), 5-69-27, 777-971, 779-755
  філія ТОВ «Самміт-Кременчук" (Полтава, 0532), 63-68-40
  ДП „Саміт-Дніпропетровськ" (Дніпропетровськ, 056), 370-44-23, 370-45-12
  АТЗТ „Саміт-Харків" (Харків, 0577), 142-260, 142-261
  ДП „Саміт-Крим", (Сімферополь, 0652), 516-355, 516-356
  філія ДП „Саміт-Крим" (Ялта, 0654), 32-41-35

або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 10 гривень.

ЗМІСТ

ПОЛІТИКА

5 Лідерам країн Великої двадцятки вдалося домовитися на саміті в Торонто про скорочення держборгу та стимулювання зростання економіки

6 Українсько-російські відносини: деконструкція конфліктності

10 Казахстансько-українські відносини: із глибини століть – в успішне майбутнє

13 Олжас Сулейменов: «2010 рік – рік зближення культур. Це теж ініціатива Казахстану»

17 Європейські виміри громадського руху в Україні

ГЕОПОЛІТИКА

19 Дипломатична служба Європейського Союзу

22 Польща до і після Смоленська: Quo vadis?

26 Україна на перехресті європейської та євразійської інтеграції: SOS чи шанс?

31 Під захистом святого Патрика

34 Зовнішня політика Малайзії: від колоніальної залежності до регіонального лідерства

38 Саміт АТЕС у Сінгапурі: парадигма «нового зростання»

42 Індійсько-американське стратегічне партнерство: уроки для України

ЕКОНОМІКА

46 Митний союз: геополітичний чи соціально-економічний локомотив у СНД

ОСВІТА

49 Багатовекторний характер міжнародної діяльності МДГУ

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

54 Про триєдність дипломатії і триєдність дипломата

5 o'clock

56 Дипломатична місія на Буковині та Поділлі, або Від побаченого і почутого – до конкретних справ

КУЛЬТУРНИЙ СПАДОК

58 Севастополь: крізь призму морської історії

Лідерам країн Великої двадцятки вдалося домовитися на саміті в Торонто про скорочення держборгу та стимулювання зростання економіки

Статус політичної столиці світу на період 26–27 червня поточного року отримав Торонто. Тут пройшов саміт лідерів країн «двадцятки» – G20 (офіційно Group of Twenty Finance Ministers and Central Bank Governors) – формат міжнародних нарад міністрів фінансів і голів центральних банків, які представляють 19 найбільших національних економік (Австралія, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Корея, Мексика, Німеччина, ПАР, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, Японія) і Європейський Союз (ЄС). У G20 представлені 90% світового валового національного продукту, 80% світової торгівлі та дві третини населення світу.

Саміту передував урочистий прийом, який на правах господаря вів прем'єр-міністр Канади Стівен Харпер. Після чого лідери країн «двадцятки» включилися в активний переговорний процес.

У центрі уваги учасників стояли проблеми боротьби з наслідками світової економічної кризи, фінансове регулювання, ряд міжнародних політичних та економічних питань. Зокрема, було розглянуто співвідношення між політикою зниження бюджетних дефіцитів та держборгу і необхідністю збереження окремих заходів стимулювання економіки для того, щоб не допустити другої хвилі кризи.

Лідери «двадцятки» також розглянули необхідність реформування міжнародних організацій, насамперед, Міжнародного валютного фонду (МВФ) та Світового банку. У зв'язку із цим зазначалося, що якщо по Світовому банку досягнуто домовленість про перерозподіл квот, питання по МВФ не закрите. Переговори щодо цього передбачається завершити до початку саміту «двадцятки» в Кореї.

У Торонто обговорювалося реформування міжнародної фінансової архітектури в частині фінансових ринків і банків. Зокрема, йдеться про ідею ряду країн щодо необхідності ввести спеціальний податок на банки чи на фінансові операції, розробивши такий механізм, при якому за проблеми окремих банків не платитимуть всі платники податків. Утім, ряд країн вважає, що введення спеціального податку на банки може призвести до негативних наслідків, передусім у частині доступності кредитних ресурсів і послуг.

Також у Торонто розглянуто угоди в різних сферах, зокрема, у торгівлі, кліматі та тема енергетичних субсидій.

Саміт G20 закінчився ухваленням 10-сторінкової підсумкової заяви і трьох додатків до неї на 20 сторінках. У комюніке за підсумками саміту зазначається, що країни-члени G20 домовилися вдвічі скоротити дефіцит своїх бюджетів до 2013 року, а до 2016 року домогтися стабілізації або стійкого зниження співвідношення держборгу і ВВП.

Як і очікувалося, країнам «Великої двадцятки» не вдалося погодити угоди про запровадження спеціального податку на фінансовий сектор. Утім, попри відсутність колективного рішення, сам принцип був підтверджений світовими лідерами. У заключному комюніке зазначено, що кожна з країн може самостійно вирішувати, чи застосовувати їй цей податок.

Критики назвали досягнуті домовленості спрощенням: не можна концентруватися на держвитратах, не торкаючись інших сфер. Понад те, країни з G20, що розвиваються, сильно критикували розвинені: жорстка економія може призвести до падіння попиту на товари, що експортуються до Західної Європи та США.

В цілому, наголосили глави G20 в підсумковій заяві, зусилля по боротьбі з наслідками світової економічної кризи, вжиті з 2008 року, принесли свої результати. Проте, хоча й є ознаки зростання світової економіки, вони поки що носять нестабільний і нерівномірний характер, у низці країн також зберігається неприпустимо високий рівень безробіття, а соціальні наслідки кризи відчуваються й надалі. До обговорення заходів, спрямованих на усунення цих недоліків, країни – лідери передових світових економік мають намір повернутися на наступному саміті – у Сеулі.

Українсько-російські відносини: деконструкція конфліктності

Олександра ШАПОВАЛОВА, кандидат політичних наук, викладач кафедри зовнішньої політики та дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України

The article examines the causes of deterioration of Russian-Ukrainian relationship in the last years, analyses its significance for both states and for the European system as a whole and provides key recommendations for normalization of this relationship in the current political context. It is argued that substantial improvement in cooperation between the two states requires a qualitative transformation of foreign policy approaches of Ukrainian and Russian authorities in order to deconstruct conflict potential accumulated during the previous phases.

Останніми роками відносини між Україною та Росією зазнали надзвичайного загострення внаслідок ескалації загальної напруги, акумуляції значного конфліктного потенціалу та посилення кризових явищ. З огляду на це російський напрям постав на даному етапі як найбільш проблемний сегмент зовнішньої політики України, який потребує підвищеної уваги та цілеспрямованих зусиль задля нормалізації ситуації. Сьогодні з'явились передумови для пом'якшення клімату українсько-російських відносин і переведення їх у більш кероване конструктивне русло. Втім, одне лише це не може забезпечити вихід даних відносин на належний рівень.

Відносини між Росією та Україною потребують вироблення якісно нової політичної платформи та дієвих механізмів співпраці в практичних сферах. Для розуміння того, на чому може базуватися така платформа, слід проаналізувати, по-перше, ключові причини, які призвели до деградації українсько-російських відносин. По-друге, їхнє системне значення та спільні інтереси, які можуть слугувати підґрунтям для зближення між двома державами. Потретє, кроки, до яких доцільно вдатися українському керівництву для налагодження продуктивного співробітництва зі своїм найбільшим сусідом.

Аналізуючи причини деградації українсько-російських відносин, потрібно, насамперед, зазначити, що конфліктність у взаємодії між двома державами носить не об'єктивний, а конструктивний характер. Протиріччя, притаманні цим відносинам, не є автоматично заданими «природним антагонізмом» між Україною та Росією чи структурою європейської системи, а утворилися внаслідок незбалансованої поведінки владних еліт обох країн, які часто демонстрували свою готовність йти на публічний конфлікт з іншою стороною навіть у не найбільш значимих питаннях, попри збереження високого рівня залежності між ними у функціональних сферах. При цьому, в зовнішній політиці як України, так і Росії двостороннім відносинам не надавався особливий пріоритет, який би відповідав їхній реальній стратегічній цінності. Офіційний Київ вбачав у них похідну від власного євроінтеграційного курсу, тоді як Москва, втрачаючи прямі важелі впливу на українське керівництво, дедалі більше орієнтувалася у реалізації своїх інтересів у Східній Європі на досягнення компромісу із західною спільнотою та опосередкований тиск через європейські інституції.

Попри існування багатьох факторів, які об'єднують обидві країни, порядок денний двосторонніх взаємодій диктували переважно другорядні, але політизовані питання ідентифікаційного та культурно-гуманітарного характеру, які штучно виносилися на перший план завдяки істотному політичному та медійному резонансу. Також вагому роль у формуванні сприйняття відносин з Росією українською громадськістю відігравала активно експлуатована владними колами репрезентація їхньої деструктивної асиметричності, в якій Росія уявлялась як надто потужний контрагент, компенсувати тиск якого може лише союз із ще більш потужним актором. А будь-який прояв російського впливу розцінювався як небажаний та деструктивний. Поведінка Росії, у свою чергу, здебільшого дозволяла підтримувати дієвість даної репрезентації, опосередкованим чином легітимізуючи авторитет політичних сил, які її генерували.

За умов подальшого звуження діапазону кооперативних важелів впливу у двосторонніх відносинах обидві сторони були вимушені вдаватися до односторонніх дій, обструкціонізму, заходів політичного примусу чи безпосереднього тиску. Росія взяла курс на маргіналізацію України в європейській системі, тоді як українські урядовці докладали зусиль для опору російському впливу та обмеження його ефективності в регіональному масштабі.

У вітчизняному експертному середовищі панує думка, що оптимальним способом подолання такого стану речей є формування механізмів взаємозалежності, які настільки тісно пов'язували б обидві держави, що застосування дестабілізаційних стратегій по відношенню до іншої сторони було б невигідним, а відмова від співробітництва означала б більші втрати для обох країн, ніж досягнення компромісу навіть ціною деяких поступок. Визнаючи загальну релевантність даної моделі, потрібно вказати на деякі особливості та обмеження на шляху її впровадження.

Справді, Україна та Росія пов'язані численними зв'язками взаємозалежності. Але взаємозалежність у просторі СНД має специфічне походження – вона не є результатом усвідомленого вибору і цілеспрямованих зусиль держав з поглиблення співробітництва, а виступає «за-

лишковим продуктом» попереднього історичного етапу, коли вони існували в єдиній економічній системі. Але в постбіполярний період економічні складнощі та геополітичні перипетії сприяли якісній трансформації природи взаємозалежності між пострадянськими країнами. Так, за відсутності сталих механізмів управління взаємозалежність між Україною та Росією перетворилася, швидше, на джерело протиріч та поле для реалізації конфліктного потенціалу двосторонніх відносин, ніж на стійку основу для політичного зближення. Це ілюструє й той факт, що значний ступінь взаємозалежності розглядається елітами обох держав здебільшого як великий гандикап, який обмежує діапазон зовнішньополітичних інструментів, а не як серйозний канал впливу не тільки двостороннього, а й регіонального значення. За останні роки і Росія, і Україна вдалися до серйозних кроків у напрямі зниження ступеню взаємозалежності в стратегічних сферах, хоча ефективність цих кроків залишається вельми відносною. Тому покладатися на зв'язки взаємозалежності задля стримування політичної напруги недоречно. Налагодження продуктивних механізмів управління взаємозалежністю у практичних сферах потребує попередньої політичної нормалізації відносин, яка б уможливлювала цілеспрямований рух обох держав до посилення взаємозалежності не тільки заради отримання тактичних переваг, а й заради тривалої стабілізації відносин між ними. І, попри це, може виступати одним із наслідків, але не рушійною силою цього процесу.

Найперше, чого потребують українсько-російські відносини, це зниження штучного конфліктного потенціалу, ревізія ролі цих відносин у внутрішньополітичних процесах обох держав та вироблення такої стратегії їх розвитку, яка базувалась б на по-справжньому спільних інтересах і дозволяла уникнути деструктивного впливу ситуативних факторів чи другорядних суперечностей. Все це можна висловити в кількох словах – деконструкція конфліктності та конструювання партнерства.

Здійснення такої деконструкції вимагає від українського керівництва усвідомлення кількох речей. По-перше, присутність Росії в українському політичному просторі та вплив на нього є неминучими, тому не треба ставити за мету їх ліквідацію. Головне питання – в якій формі ця присутність проявлятиметься і на здійснення яких завдань вона буде спрямована. По-друге, вплив Росії не є за визначенням негативним, він може бути сприятливим у разі підвищення зацікавленості Москви у зміцненні внутрішньої стабільності та міжнародних позицій України. По-третє, формати взаємодій з тими чи іншими зовнішніми партнерами напряму не визначають вектор внутрішнього розвитку країни. Впровадження демократичних стандартів та просування реформ цілком узгоджується з нормалізацією відносин з Росією, більш того, є необхідною передумовою для цього. І, по-четверте, російська присутність не є автоматичним антиподом європейській інтеграції. За певних умов вплив Росії та Європейського Союзу може бути компліментарним, але навіть за поточних обставин їх не слід протиставляти, оскільки, зрештою, базові цілі, які переслідують ці провідні європейські потуги у політиці щодо України, не є докорінно відмінними. Хоча інструменти, які вони використовують у своїй політиці, можуть істотно відрізнятися.

Для розуміння того, які саме спільні інтереси можуть становити політичне підґрунтя для нормалізації українсько-російських відносин, необхідно з'ясувати значення цих відносин для зовнішньої політики обох держав, для організації геополітичного простору Східної Європи та для європейської системи міжнародних відносин в цілому.

Для зовнішньої політики України головна проблема у відносинах з Росією завжди полягала у відсутності чіткого бачення прийнятної фінальної мети цих відносин, а звідси й у низькій спроможності Києва формувати порядок денний у взаєминах з Москвою. Це мало вагомі наслідки не тільки для даного напряму, а й для української зовнішньої політики в цілому, яка опинилася перед вибором між євроінтеграційною стратегією, нездатною розв'язати кон'юнктурні тактичні завдання в поточному геополітичному контексті, та проамериканською і проросійською стратегіями, нездатними забезпечити оптимальну довгострокову перспективу для внутрішнього і зовнішнього розвитку України.

На даному етапі характер і якість відносин між Україною та Росією перетворюється на, без перебільшення, головний фактор визначення статусу нашої держави в європейській системі міжнародних відносин. Це пояснюється не тільки міркуваннями підтримання власної безпеки, потребою у поширенні іміджу передбачуваного і надійного партнера, а не перманентного джерела проблем і викликів, та зрушеннями в поточній кон'юнктурі європейської політики, в якій роль і вплив Росії виступають одним із центральних об'єктів уваги провідних акторів. Найбільш значимим в цьому контексті видається той факт, що геополітичний потенціал, яким володіє Україна, не є інваріантною величиною, а залежить від ряду факторів як структурного рівня, так і рівня взаємодій між окремими акторами європейської системи. На структурному рівні він визначається ступенем кооперативності у відносинах між провідними центрами впливу цієї системи, конфігурацією зв'язків між ними у політичному та функціональному вимірах та їхньою готовністю до координації власних стратегій, принаймні в секторальному масштабі. Український геополітичний потенціал може бути реалізований повною мірою лише в разі, якщо між основними потугами, в першу чергу між Росією та Євросоюзом, будуть налагоджені сталі кооперативні механізми, якщо для функціонування цих механізмів Україна представлятиме стратегічну цінність і якщо Київ буде безпосередньо залучений до їх формування та

управління. Це, у свою чергу, залежить, насамперед, від політичної волі Росії та ЄС розглядати Україну як потенційного партнера у реалізації власної європейської стратегії.

Для Росії відносини з Україною мають надзвичайно вагоме значення для виконання її ключових зовнішньополітичних завдань як на регіональному, так і на континентальному рівнях. Політичне становище в Україні має беззаперечну важливість для забезпечення стабільності в самій Росії і напряму пов'язане зі становленням російської політичної ідентичності. Володіючи суттєвими важелями впливу на українську державу, перш за все в економічній, енергетичній, гуманітарній та інших сферах, Москва, втім, не є монопольним гравцем в українському політичному просторі. Росія не може повністю контролювати чи направляти зовнішню політику України, хоча може суттєво обмежити її опції. За минулий період Кремлю вдалося виробити методи блокування окремих небажаних кроків української сторони, які не сприяли істотному посиленню його позицій у відносинах з Києвом, але, водночас, запобігали отриманню іншими потугами структурних переваг та серйозному порушенню статус-кво в українському полі. Готовність Росії до відмови від подібних методів залежатиме від наявності в неї можливостей для узгодження проблемних питань в кооперативний спосіб, завдяки прямій взаємодії з українськими органами влади, а також від ступеню закріплення таких можливостей у структурі двосторонніх відносин.

Утім, досвід останніх років свідчить, що конфронтаційна поведінка Росії у відносинах з Україною не є продуктивною. Перенесення основного фокусу зусиль російської влади від збереження лояльності українського керівництва на здобуття безпосереднього контролю за об'єктами стратегічного значення не дозволило Москві реалізувати ключові цілі українського напряму своєї зовнішньої політики. Так само лінія на міжнародну маргіналізацію України принесла не надто вагомі політичні плоди для Росії, оскільки вона не зменшила стратегічного значення України для російської безпеки та співробітництва між Росією та Європейським Союзом і не стимулювала українське керівництво до нормалізації відносин з Москвою.

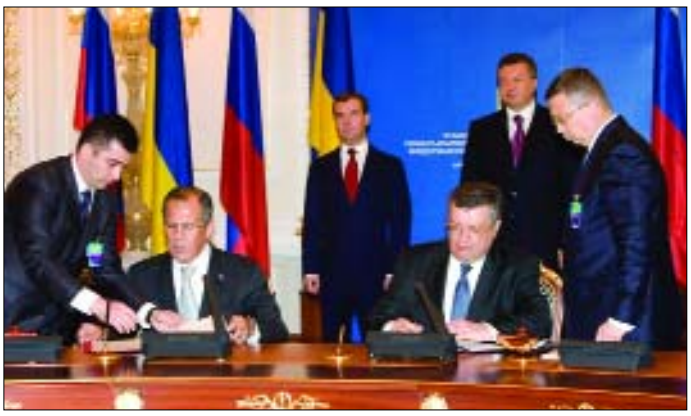
Результативність російської політики стосовно України сьогодні залежить від її здатності сформулювати реалістичні та взаємоприйнятні цілі російсько-українських відносин, які б відповідали їхній стратегічній цінності та системному значенню. Москві варто виходити не стільки з прагнення забезпечити своє домінування над Україною, скільки з імперативної потреби гарантувати політичну і дипломатичну солідарність Києва в найбільш актуальних для обох партнерів сферах. Тому Кремлю варто зосереджувати увагу не на залученні України до російськоцентричних багатосторонніх об'єднань, а на виробленні спільного бачення оптимальних шляхів і напрямів трансформації європейської системи, які дозволяли б обом країнам набути в цій системі статусу, адекватного їхньому потенціалу, та розв'язати нагальні проблеми у практичних галузях. Адже Україна і Росія вирішують в європейській системі по суті однакове завдання – здобуття важелів впливу і утвердження власного статусу без формального членства в західних інституціях. Це може стати дієвою платформою для політичного зближення між двома країнами.

Політичне значення українсько-російських відносин для Східної Європи також тривалий час залишалось поза увагою урядовців обох держав, однак ці відносини об'єктивно є структуроутворюючими для даного простору, в якому Росія та Україна являють собою дві найбільш потужні держави, здатні генерувати консолідуючі імпульси для інших акторів.

Упродовж тривалого періоду Росія виступала єдиним ініціатором інтеграційних проектів у Східній Європі, але навіть на етапі найбільшого економічного піднесення російської держави її зусилля не мали бажаного політичного ефекту. Наразі посилення інтеграційних елементів у відносинах ЄС із східноєвропейськими країнами із запровадженням Східного партнерства дещо суперечить об'єднавчим моделям, які пропонуються з російського боку, що створює видимість конкуренції між цими двома потугами в даному просторі. Не останню роль у виникненні подібної конкуренції зіграли і цілеспрямовані намагання Росії утримати власну монополію у цьому просторі й не перетворювати його регулювання на предмет діалогу з євроінтеграційним об'єднанням.

Однак, головна перешкода для консолідації Східної Європи полягає у превалюванні відцентрових тенденції та політичної фрагментації, які не тільки стають на заваді централізації даного простору як навколо Росії, так і навколо Євросоюзу, а й зумовлюють високий ступінь його флуктуативності та чутливості до змін у поточній кон'юнктурі. Це є також джерелом важливих викликів безпеці України, керівництву якої доцільно розробити окрему стратегію структурування даного простору, яка дала б змогу не лише вирішити існуючі проблеми, а й підвищити статусні характеристики нашої держави.

Для Росії посилення фрагментації у Східній Європі та опір її інтеграційним ініціативам з боку східноєвропейських країн, насамперед з боку України, виступали одними з головних факторів низької результативності її європейської стратегії. Сьогодні цілком очевидно, що Росії необхідно сформулювати окремий проект для Східної Європи, відмінний від її інтеграційних моделей в Центральній Азії, в основу якого була б покладена чітка політична платформа з можливим поступовим прогресом економічної інтеграції. Перетворення українсько-російського партнерства на стрижень подібного проекту замість односторонньої російськоцентричності є ключовою передумовою для його успішного здійснення. При цьому потрібно визнати, що Росія об'єктивно не має достатніх ресурсів і політичного авторитету для забезпечення

безпеки та стабілізації східноєвропейського простору самостійно. Найбільш оптимальним варіантом утримання власних домінуючих позицій на цьому просторі для Росії виступає залучення ресурсів і впливу західних інституцій, передусім Європейського Союзу, за умов тісної координації їхніх стратегій, на кшталт того, як Росії вдається забезпечити свої позиції в Центральній Азії за рахунок механізму «спільного управління» з Китаєм у вигляді Шанхайської організації співробітництва. В цьому контексті Україна може відіграти вагому роль для трансформації нормативної конкуренції між Росією та ЄС у Східній Європі у взаємовигідну стабілізуючу співпрацю у випадку, якщо українсько-російські відносини вийдуть на належний рівень.

Значення українсько-російських відносин для європейської системи міжнародних відносин загалом нівелювалось протягом усього постбіполярного періоду. І лише за умов розпалу газової кризи між Україною та Росією січня 2009 року конфліктний потенціал двосторонніх відносин та його безпосередні наслідки для всієї Європи стали очевидними. Лідери європейських держав відкрито вказували на те, що дана криза має не суто комерційну, а політичну природу, і висловлювали обурення з приводу того, що енергетична безпека Європи стає заручницею українсько-російських суперечностей. Втім, навіть після такої гострої кризи європейські лідери не вдались до кроків, направлених на пом'якшення політичної напруги між двома країнами.

Однак, дві магістральні тенденції в сучасній європейській системі зумовлюють зростання системного значення відносин між Росією та Україною. Перша з них це – трансформація зовнішньополітичних підходів Росії. Друга – посилення конкуренції між провідними потугами у просторі Східної Європи. Головним наслідком першої із згаданих тенденцій є та обставина, що, якщо впродовж 90-х і першої половини 2000-х років Москва була готова йти на серйозні поступки у своїх позиціях у Східній Європі заради зближення з західними інституціями, то на даному етапі вона робить визнання своїх особливих інтересів в цьому просторі ключовою умовою нормалізації відносин з Заходом. Це, в свою чергу, провокує посилення конкуренції Росії з іншими потугами у даному просторі. Але слід зазначити, що ця конкуренція суттєво відрізняється від класичної геополітичної боротьби за домінування, за якої швидке включення східноєвропейських держав до західних інституцій було б найбільш логічним розвитком подій. Натомість, головним об'єктом даної конкуренції виступає здатність здійснювати безпосередній вплив на політичні процеси у Східній Європі, достатній для того, щоб запобігти дестабілізаційним тенденціям та уникнути закріплення в даному просторі абсолютної гегемонії будь-якого іншого центру сили.

Це тягне за собою ряд імплікацій для конфігурації європейської системи. З посиленням активності російської дипломатії у Східній Європі істотно зростають витрати, на які змушений йти Захід для утримання наявних в нього важелів впливу в даному просторі без досягнення загального компромісу з Росією. Якщо донедавна для збереження цих важелів було достатньо обмеженої політичної і фінансової підтримки країнам, які декларували лояльність західним цінностям, то за умов зростання активності російської дипломатії таке обмежене залучення виглядає не тільки неефективним, а й ризикованим, оскільки воно провокує тиск з боку Росії без надання державам Східної Європи достатніх гарантій безпеки.

За подібних умов нормалізація українсько-російських відносин може, з одного боку, знизити ризик дестабілізації від можливої кризи між двома країнами, чим паралельно зняти одну з найбільш нагальних загроз для європейської безпеки, а з іншого, – сприяти деескалації напруги між Росією та західними державами та зменшенню ступеню політичної поляризації європейського континенту.

Виходячи з зазначених міркувань, можна стверджувати, що перед нинішньою українською владою на російському напрямі зовнішньої політики постають три першочергові завдання.

Перше, надати відносинам з Росією самостійного значення, яке б унезалежнювало їх від перебігу взаємодій з іншими ключовими партнерами України. Для цього запропонувати оптимальні формати двостороннього і багатостороннього рівня та сформувати сталу структуру співробітництва, в рамках якої було б можливим не тільки вирішення поточних проблем двостороннього рівня, а й узгодження стратегій двох держав в регіональному та континентальному масштабі. Друге, вивести українсько-російський діалог за рамки вузьких проблем суто двостороннього рівня, розширити діапазон потенційних точок дотику двох партнерів у політичній сфері та виробити чітку політичну платформу двосторонніх відносин, визначивши основні напрями спільних зусиль у Східній Європі та в європейській системі загалом. Доцільно робити наголос на політичній консолідації та подоланні фрагментації східноєвропейського простору. Третє, ініціювати конкретні практичні проекти у пріоритетних галузях, які дозволяли б реалізувати потенціал взаємозалежності між двома країнами, із залученням інших європейських партнерів. Києву конче важливо не допустити перетворення асиметричного торгу щодо поступок в окремих галузях на центральний компонент відносин з Москвою.

Отже, для нормалізації українсько-російських відносин потрібен якісний поворот у зовнішній політиці як України, так і Росії. Нинішня політична кон'юнктура в Європі складається так, що дипломатичні кроки української та російської влади матимуть не ситуативні, а вагомі далекосяжні наслідки. Керівництву обох держав необхідно усвідомлювати, що українсько-російські відносини мають стратегічну цінність не тільки суто в двосторонньому контексті, а й у контексті поточних геополітичних трансформацій у просторі Східної Європи та на європейському континенті в цілому. Тому обидві сторони повинні прагнути не стільки тактичних виграшів у тих чи інших практичних секторах, скільки налагодження механізмів, які дозволили б їм отримати стратегічні переваги в європейській системі.

Казахстансько-українські відносини: із глибини століть – в успішне майбутнє

Амангельди ЖУМАБАЄВ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Республіки Казахстан в Україні

Упродовж всього історичного розвитку казахстансько-українські відносини ніколи не були обтяжені якимось політичними проблемами. Закладені нашими предками принципи взаємної поваги після набуття Казахстаном і Україною суверенітету були не тільки збережені, а й збільшені.

У зв'язку з цим цікаві історичні факти. Так, літопис часів київського князя Ярослава Мудрого «Повість минулих літ» містить відомості про історію та географію Казахстану. Водночас у роботах середньовічних тюркських істориків йдеться про давній Київ. Наявні сьогодні в наукових фондах відомості дозволяють стверджувати, що до початку XV століття наші предки вже спілкувалися між собою та розвивали активні торговельно-економічні, політичні, військові контакти. Вони були пов'язані завданнями збереження своїх традиційних територій, виживання у важкі роки, забезпечення безпеки та торгівлі.

У минулому столітті волею доль казахи та українці жили в складі єдиної держави – Радянського Союзу. Не можна дати однозначну оцінку цьому періоду. Проте, безсумнівно те, що об'єднуючого, позитивного в обох народів було набагато більше. Тим паче, що й у будні, та у свята, за часів перемог, випробувань прості люди завжди були разом, розділяли всі труднощі та прикрощі порівну.

У рік 65-ї річниці з Дня Великої Перемоги важливо зазначити, що в боях за визволення України від гітлерівських окупантів брали участь понад 200 тисячі казахстанців. 156 із них за здійснені подвиги були визнані гідними звання Героя Радянського Союзу. Серед них – 20 воїнів 73-ї гвардійської дивізії, сформованої на території Казахстану, які відзначилися під час форсування Дніпра.

У битві за Дніпро відзначився прославлений льотчик-штурмовик, двічі Герой Радянського Союзу Талгат Бегельдінов, котрий брав участь у боях за визволення українських міст.

Активним учасником партизанської боротьби в Україні став казахський учитель Касим Кайсенов. Відважний партизанський командир був нагороджений орденом Богдана Хмельницького. Це стало одним із численних свідчень і символів бойового братерства народів України та Казахстану.

У травні 2005 року в місті Синельникове (Дніпропетровська область) був відкритий пам'ятник сину Жамбила – воїну 19-го окремого кавалерійського корпуса Алгадаю Жамбилову, який загинув у лютому 1943 року при визволенні України від німецько-фашистських загарбників.

Нові масштаби, якість і динамізм набуло українсько-казахстанське співробітництво в повоєнні роки. На відміну від довоєнного періоду, вектор цього співробітництва був більшою мірою звернений у бік України, по території якої двічі прокотився руйнівний вал війни. Металурги Теміртау допомагали у відновленні виробничих потужностей

Льотчик-штурмовик казах Талгат Бегельдінов

Дніпродзержинська, шахтарі Караганди відроджували донецькі шахти, тракторобудівники з Павлодара брали участь у відродженні Харківського тракторного заводу – це лише окремі епізоди літопису трудової співдружності тих років.

Освоєння цілинних і перелогових земель у 50-ті роки минулого століття стало ще однією етапною сторінкою історії української діаспори в Казахстані.

Проголошення в 1991 році незалежності обома братніми республіками відкрило новий етап у їхніх взаємовідносинах. Після десятиліть перебування в складі СРСР і посередництва центральних союзних органів з'явилася можливість розвивати співробітництво в безпосередньому спілкуванні політичних, економічних, культурних кіл двох країн заради взаємної вигоди.

Проривом у розвитку партнерства явилося встановлення дипломатичних відносин 23 липня 1992 року та відкриття Посольств Казахстану в Україні та України – у Казахстані в 1994 році. Наступні роки ознаменувалися багатьма досягненнями в економічних, політичних, культурній сферах, як на державному рівні, так і у взаємодії приватного бізнесу та недержавних організацій.

На сьогоднішній день закладені міцні основи якісно нових відносин, заснованих на високому ступені політичної довіри, взаємній повазі та рівноправному партнерстві. Це підкріплюється позитивною динамікою контактів на вищому та інших рівнях, як у двосторонньому, так і багатосторонньому форматах.

Часті зустрічі на вищому рівні свідчать про політичну волю для співробітництва й обопільного бажання до взаємовигідного розвитку відносин. Політичні контакти глав держав, урядів, міністрів закордонних справ підтверджують взаємний інтерес Казахстану та України в обговоренні широкого кола глобальних, регіональних і двосторонніх питань.

Піднята казахстанська цілина

Відповідає рівню взаємовигідного співробітництва й солідна договірно-правова база, яка нараховує понад 80 документів, серед яких – угоди про співробітництво в торговельно-економічній, фінансовій, науково-технічній, військовій, космічній, гуманітарній та інших сферах.

Казахстан високо цінує дружні відносини з Україною, як у сфері розвитку двосторонніх відносин, так і в спільних діях, спрямованих на вирішення актуальних проблем глобального та регіонального розвитку, збереження та підтримки миру, безпеки, боротьби з новими викликами і загрозами. Ми з упевненістю констатуємо наявність у політиці двох держав спільних поглядів і підходів з найважливіших питань сучасного міжнародного життя.

Зберігається високий рівень взаємодії між зовнішньополітичними відомствами двох країн – позиції Казахстану та України з багатьох питань міжнародної політики збігаються. Досягнуто домовленість про надання сприяння в процесі вступу Казахстану до СОТ.

Необхідно зазначити, що Київ одним із перших підтримав заявку Казахстану на пост голови в ОБСЄ, схвалює низку інших казахстанських ініціатив із питань забезпечення безпеки, включаючи НВЗДА. У свою чергу, Київ висунув свою кандидатуру на пост голови ОБСЄ в 2013 році й має всі підстави розраховувати на підтримку Казахстану в цьому питанні. Збіг інтересів дозволяє активізувати співробітництво між Казахстаном і Україною на майданчику ОБСЄ, у тому числі довгострокове просування казахстанських ініціатив у даній організації.

Казахстанська сторона також зацікавлена в проведенні спільних консультацій і взаємної підтримки з питання обрання кандидатів від наших країн в інші впливові міжнародні організації в майбутньому.

Казахстан і Україна тісно взаємодіють у багатьох сферах співробітництва. Не можна не відзначити важливу роль спільних проектів у торговельно-економічних, паливно-енергетичних, військово-технічних галузях, у здійсненні космічних досліджень, у машинобудуванні та сільському господарстві. Ділові, приятельські контакти між нашими країнами розвиваються практично в усіх напрямах.

На міжвідомчому рівні вирішуються питання, пов'язані з транспортними перевезеннями, розвитком новітніх технологій, реалізацією міжнародних енергетичних проектів, будівництвом різноманітних об'єктів електроенергетики. Найважливішими блоками питань двостороннього співробітництва є паливно-енергетична і транспортно-транзитна сфери.

Одна з важливих галузей, які викликають у нас інтерес – машинобудування. Україна зберегла необхідну промислову базу ще з часів СРСР, і Казахстан зацікавлений у постачаннях сільгосптехніки, техніки для електростанцій, імпорті вагонів. Водночас розглядаються можливості зі створенню заводів для складання та обслуговування цієї техніки на території Казахстану.

Природно, що свої корективи в розвиток двосторонніх економічних відносин внесла глобальна фінансово-економічну криза. Більшість інвестиційних проектів переглядаються, велика їхня частина на даному етапі відкладається до «кращих часів». Проте, не можна зупинятися на досягнутому, ми повинні дивитися в майбутнє та шукати нові шляхи і можливості для розвитку взаємовигідного співробітництва.

Важливою складовою співробітництва між Казахстаном і Україною є економічні відносини, які характеризуються стабільною структурою та позитивною динамікою зростання. Обсяг товарообігу між Казахстаном і Україною в 2008 році перевищив 5 млрд. доларів. У 2009 році, попри вплив світової фінансової кризи, зовнішньоторговий обіг склав 3,4 млрд. доларів і наша країна продовжує

утримувати 3–4 позиції серед основних торговельних партнерів України.

Основні напрями двосторонньої взаємодії обговорюються в рамках Міждержавної казахстансько-української комісії з економічного співробітництва. Усього на сьогоднішній день відбулося 8 засідань Міждержкомісії, найближче заплановано провести в Києві в 2010 році.

Активно розвивається культурно-гуманітарне співробітництво. Важливими чинниками, які позитивно впливають на взаємодію в даній сфері, є досить зважена зовнішня політика Казахстану стосовно України, застосування оптимальних підходів у етнонаціональному контексті, наявність великої української діаспори (близько півмільйона), низка історичних подій, які тісно зв'язують долі обох народів.

Українська діаспора є третьою за численністю етнічною групою після казахів і росіян. Діють 23 українські національно-культурні центри, видається тижнева газета українською мовою «Українські новини», які фінансується за рахунок коштів державного бюджету. Виходять телевізійні передачі українською мовою, працюють недільні школи, творчі колективи. Плідну діяльність з розвитку мови, культури, національних традицій і звичаїв українського народу здійснює Асоціація «Українці Казахстану».

Головними напрямами культурно-гуманітарного співробітництва залишаються освіта, наука, культура, туризм і спорт; поглиблення регіональних зв'язків; сприяння українській діаспорі Казахстану в задоволенні їхніх культурологічних потреб, підтримці їхніх зв'язків з етнічною Батьківщиною.

Проведені в 2007 році Рік Казахстану в Україні та Рік України в Казахстані в 2008 році підтверджують важливість і ефективність двостороннього співробітництва, відкриває нові можливості для подальшого розвитку політичних і ділових зв'язків, поглиблення партнерства, спільної роботи, культурного обміну.

З року в рік зміцнюється та розширюється сфера міжрегіонального співробітництва. У рамках Національних років пройшли Дні Астани в Києві, Алмати – в Одесі, Мангистауської області – у Львові.

Також знаковою подією в рамках Року Казахстану в Україні стало проведення Днів Карагандинської області в Дніпропетровській області. Символічно, що в Дніпродзержинському

Офіційний одноденний візит Глави Української держави до Казахстану. 7 квітня 2010 року

ВТУЗі в 1958–1960 рр. осягав ази професії металурга-гірничого Перший Президент Казахстану Нурсултан Абишевич Назарбаєв, а в Теміртау (місто-супутник Дніпродзержинська), майбутній Глава казахстанської держави приїхав після одержання освіти і розпочав трудову діяльність.

Великою подією в культурно-гуманітарному вимірі нашого співробітництва стало присвоєння імені великого казахського поета Жамбила Жабаєва одній з центральних вулиць столиці України.

Україна з урахуванням її потужного кооперацийного та коаліційного потенціалу, який охоплює вигідне геополітичне розташування в центрі Європи та слов'янського світу, має всі об'єктивні передумови для того, щоб відігравати роль впливового регіонального гравця-лідера.

Вигідне транзитне розташування України грає певну роль у реалізації державної програми «Шлях до Європи», відкриває додаткові можливості для просування економічних інтересів Казахстану в європейському регіоні, особливо, з урахуванням поступової інтеграції України в Євросоюз. Україна може стати ефективним майданчиком для виходу на європейські ринки товарів і послуг. У зв'язку з цим виникає доцільність відкриття в Україні відділення Торгового представництва Казахстану, що, безсумнівно, сприяло б поглибленню торговельно-економічного співробітництва між нашими країнами.

Будучи великим імпортером вуглеводневої сировини і володіючи значним потенціалом виробництва нафтогазового обладнання, Україна виявляє довгостроковий інтерес до розробок родовищ у басейні Каспійського моря, маршрутів їхнього транспортування і поставок.

Створення спільних підприємств із перспективою виходу на європейські та азіатські ринки, ефективне використання транзитних можливостей, пошук безпечної з погляду міжнародної торгівлі моделі енергетичного співробітництва, розвиток туризму, навчання кадрів – такий далеко не повний перелік напрямів міждержавної взаємодії.

Тому, є всі підстави думати, що Україна може стати ефективним комунікатором між Західної Європою та країнами СНД у розвитку клімату взаємної довіри, нівелюванні негативних тенденцій, які можуть виявлятися як у двосторонніх, так і багатосторонніх відносинах.

Олжас Сулейменов:

“2010 рік – рік зближення культур. Це теж ініціатива Казахстану”

Ексклюзивне інтерв’ю для журналу «Зовнішні справи»

Олжас Сулейменов – працював послом в Італії, Греції, на Мальті. Нині – Постійний представник Казахстану в ЮНЕСКО. Наша зустріч з видатним письменником, дослідником, громадським діячем та дипломатом відбулася під час його приїзду на презентацію україномовного видання відомої на весь світ книжки «Аз і Я». На жаль, вихід матеріалу затримався. Проте збігся з історичним головуванням Казахстану в ОБСЄ, з чого розпочалася розмова. Втім, основна цінність роздумів митця – у глибині та принциповості, з якою він аналізує сучасну політику та вічність.

– Олжасе Омаровичу, з початку 2010 року Казахстан головує в ОБСЄ. Підготовка до цієї надважливої місії впродовж останніх років стала визначальною у зовнішній політиці країни. Напевне, і Ви як постійний представник Казахстану в ЮНЕСКО координували свою роботу в цьому напрямі. У чому вона полягала?

– ОБСЄ – це й ділове співробітництво, і збереження безпеки на Євразійському континенті. Безпека – це, по-перше, боротьба з розповсюдженням ядерної зброї. А тут Казахстан, як кажуть, у лідерах. Тому що ми колись першими розпочали цю боротьбу. У 1989 році у нас виник рух Семипалатинськ, який зупинив випробування на Семипалатинському полігоні. І слідом за цим американці зупинили, і всі інші полігони припинили свою діяльність. Отже, Казахстан був піонером у цій сфері. І за ініціативою Казахстану Генеральна Асамблея ООН оголосила 29 серпня – Міжнародним днем боротьби проти ядерних випробувань. Саме цього дня 1949 року перше випробування радянської бомби сталося на Семипалатинському полігоні. А 29 серпня 1991 року полігон був закритий указом Президента Назарбаєва. Тож, ця дата стала визнанням ініціатив Казахстану в цьому напрямі. І він збирається, розповсюджуючи їх на інші країни, які входять у зону ОБСЄ, від Атлантики до Тихого океану, створювати зони без’ядерної зброї.

Щодо нашого ставлення до подій в Афганістані – у нас дуже хороші відносини склалися і з керівництвом, і з народом цієї країни. І ми можемо якимось чином сприяти вирішенню застарілої тутешньої кризи. Втім, існує й цілий ряд інших напрямів нашої діяльності під час головування в ОБСЄ. Візьмемо, наприклад, безпеку. Окрім усього, це зона дії культури. І ЮНЕСКО дуже уважно спостерігає за цими процесами. Що таке, скажімо, зіткнення цивілізацій, яке ми намагаємося перетворювати на діалог цивілізацій? Ці зіткнення свідчить про ісламську культуру, християнську. Дуже багато відкривається аспектів для нашої діяльності. І допоки ми спрямовуватимемо увагу на окремі вузли, концентруватимемо увагу всього людства на цих вузлах, думаю, якщо не відразу, то поступово причини конфліктів, які виникають, мають прояснятися знанням природи даних конфліктів. І тоді багато чого стає зайвим, не має бути причиною розбрату.

– Саме на засіданні ОБСЄ у Будапешті в 1994 році тодішній Президент України поставив свій підпис під міжнародним меморандумом про відмову України від ядерного статусу. Сьогодні інколи лунають такі думки, що позбувшись цього статусу ми не отримуємо натомість гарантій безпеки. Ситуація, безумовно, неоднозначна. Цікава Ваша точка зору як дипломата, лідера антиядерного руху – наскільки статус ядерної держави є гарантією безпеки, наскільки актуальним залишається питання ядерного роззброєння сьогодні, коли доводиться вирішувати безліч конфліктних територіальних питань?

– Така ситуація була і в нас, коли ми відмовилися від залишків радянського ядерного арсеналу. Окрім США та Росії, на території Казахстану боєголовок було більше, ніж в Англії, Франції, Китаї та деяких інших країн, разом узятих. І, звичайно, була спокуса зберегти цей запас і стати черговою «великою ядерною державою». Те саме в Україні, в Білорусі. Та ми зробили добро для людства в тому, що відмо-

вилися від цих боєголовок, які були розукомплектовані та перетворені на ядерне паливо «мирного атому». А якби всі ми досі мали ці арсенали, невже спокійніше стало б на Землі? Ми собі самим встановили б мішені майбутніх можливих атак. Я не думаю, що Індія і Пакистан, наприклад, стали жити більш мирно і спокійні за своє майбутнє, озброївшись атомними боєголовками. Так само, як і Північна Корея, яка рухається у цьому напрямі. Це вдаваний, так би мовити, спокій. Тому що завтра наступний сусіда обов'язково матиме таким же засіб.

При розповзанні ядерної зброї можливе дуже швидке закінчення не просто миру на Землі, а й всієї біосфери та людства. Тому боротьба з ядерною зброєю – справа свята. Людство має позбутися цієї зброї, передусім, як статусу засобу національної оборони. Врешті-решт, якщо нам все-таки вдасться скоротити ядерні арсенали до якогось узгодженого мінімуму, цей мінімум у кілька десятків боєголовок треба буде передати під юрисдикцію Ради безпеки, скажімо. От не буде російської атомної зброї, американської, англійської, французької, китайської, корейської, індійської, пакистанської тощо. А буде лише кілька боєголовок, які, наче поліцейська дубинка, погрожуватимуть тим режимам, які захочуть володіти зброєю масового знищення. Ось тоді, я думаю, буде певний порядок. Але щоб до цього дійти, політична свідомість має стати єдиною. І великі держави, які володіють цими потужними ядерними арсеналами, цьому мають сприяти. Вони несуть відповідальність перед людством за цю зброю. Тому Україна правильно зробила. І жодних сумнівів щодо цього не повинно бути.

– Якось швейцарський військовий аташе, письменник Томас Бухелі сказав мені: «Щоб розуміти той чи інший конфлікт, дуже важливо знати історію краю, де це відбувається». І нагадав слова Екзюпері про втрачений потенціал Моцарта, коли при хронічних конфліктах покоління, яке підростає на таких територіях, ні матеріально, ні духовно не додає до свого потенціалу, а лише втрачає. Як Ви вважаєте, якою мірою населення цих гарячих точок страждає від того, що відбувається на їхній землі?

– Я побував на багатьох конфліктних територіях. І більше хотів би сказати не стільки про тих, хто там проживає, скільки про тих, хто створює ці конфлікти. Про держави, які, з одного боку, борються проти сепаратизму, а в інших випадках – підтримують сепаратизм. Ось ця політика подвійних стандартів й часто сприяє збереженню цього стану. Хоча я і розумію, що політикам, які відстоюють інтереси своєї країни, важко втриматися від цих подвійних стандартів. Але те, що все це відбувається на очах всього світу, можновладці мають враховувати та усвідомлювати. Відносно ж того, що люди, які проживають на цих конфліктних територіях, нещасні, годі й говорити. У них немає впевненості у своєму майбутньому. Завтра може статися, що ця конфліктна територія буде загарбана тими, у кого була відібрана. Тому, от скажімо у Карабаху, я не впевнений, що тамтешні вірмени проживають у спокої та благополуччі. Таке саме – у Південній Осетії, Абхазії – постійні переживання. Не всі знають, доживуть вони до ранку чи ні. І цю ситуацію треба розв'язувати спільною якоюсь участю.

– Коли кажуть: «Східна мудрість», – мають на увазі, здебільшого, минулі часи. Аналізуючи сучасний стан справ у країнах СНД, зокрема, східного світу, який зміст у ці слова Ви вкладаєте?

– Коли дослідники з різних країн вивчатимуть стан справ у Центральній Азії, конкретних республіках, то знаходитимуть чимало позитивного. Ситуація кінця XX століття чітко та різко окреслила можливості для розвитку окремих частин світу. І ці можливості виявляються, зокрема, і в Казахстані. Це якась народна ініціатива, індивідуалізм у хорошому сенсі цього слова. Просто свого часу в Радянському Союзі ми всі розвивалися під егідою ідеї колективізму, спільноти. Це правильно, але це тільки частина самого процесу. Обмежувалася, як ми нині кажемо, особиста ініціатива. Першим помітив це Китай. Реформатор Ден Сяопін, представник найдогматичнішої частини комуністичного світу, у 1979 році раптом сказав, що треба відродити права приватного володіння засобами виробництва. І вони тоді ж ввели право на приватну власність, не скасовуючи колективної, державної та всіх інших форм власності. І от поєднання всіх цих інструментів раптом дало відчутний підйом.

На жаль, у деяких інших краях Євразії з однієї крайності кинулися в іншу. В деяких нових державах СНД раптом вирішили скасувати все державне, все колективне заради приватного. Ось ці коливання позначилися на розвитку економіки. Зруйнували всі колгоспи, радгоспи – розпочалася деколективізація. Поділили землю, поділили механізми. Комусь дістався комбайн, а комусь – граблі. Після такого розподілу ми зараз схаменулися. Особливо криза допомогла зрозуміти роль держави, роль тієї самої колективної власності. І коли ці три елементи: державна, колективна та приватна власність не ворогують, а розвиваються в співтворчості, – це є благом. І саме ця якість дозволяє тому самому Китаю претендувати на лідерство в економіці у найближчому майбутньому. Це помітили й на Заході. Нині в Америці активно заговорили про роль державної власності. Ось такі моменти, вони допомагають взаємозбагачуватися культурам людськості.

От коли у 1989 році мене обрали до складу конституційної комісії, головою якої був Михайло Горбачов, ми почали працювати над новим Основним Законом майбутнього Радянського Союзу, який планувався як державна конфедерація. На кшталт Євросоюзу. Кожна держава мала право на зовнішню політику та всі інші інститути незалежності. Але при цьому вони знаходилися не у відриві одна від одної, а під спільним небом. І в цьому, на мій погляд, було чимало позитивного. Ось цей стан конфедерації дозволив би спокійно напрацьовувати майбутню незалежність за умов взаємозалежності. Було помилкою, коли раптом **ми відмовилися від цього спільного неба й стали користуватися осколками кожний на свій розсуд**. Я вже не кажу, що там сталося в кожній із цих громадянських спільнот, які виникли. Але, підкреслюю, багато було втрачено позитивного для кожного з нас, що було напрацьовано за період радянської історії. І про це нині ностальгічно згадує старше покоління. Молоді це практично невідомо. Вони минуле уявляють суцільним жахом.

А ми, покоління 60-х, післясталінської епохи, були щасливі по-своєму, бо були вільними, розкутими. Мистецтво, література, наука – будь ласка. Попри ідеологічні перестороги, вони бурхливо розвивалися. Як літератору, мені довелося ще до незалежності об'їхати майже 50 країн Азії, Африки, і я бачив, у якому стані перебували наші одноплемінники, які опинилися за межами Радянського Союзу.

От у Афганістані в 1983 році ми були у складі письменницької делегації разом з Дмитром Павличком і бачили тамтешніх узбеків, казахів. Приїхали в один кишлак у провінції Кундуз. Це була така глиняна гора, а там – нори. Це – помешкання місцевих жителів. І от один старий казах у чалмі підійшов до мене й запитує: «В Алма-Аті до цього часу голод?» Він утік звідти у 1930 році, коли у нас справді був голод. Вони всі тоді тікали від колективізації та були переконані, що все збереглося на тому самому рівні. А я сказав: «Якщо ви нині поїдете до Узбекистану чи Казахстану і подивитеся на тамтешні міста, селища, колгоспи, радгоспи, не впізнаєте своєї батьківщини». Я просто для себе порівнював, який безсумнівний прорив з глибин історії відбувався у республіках Середньої Азії. А два мільйони узбеків і якийсь відсоток казахів – вони залишилися в Афганістані на тому самому середньовічному рівні. Тому це добро не слід забувати, а треба робити з минулого корисні висновки. Так, діставалося все ціною надмірних жертв. Але ми за цей час пройшли величезний шлях історії. Цілі століття переступили. І нагадувати про це нашій молоді, і розповідати про це, звичайно, й письменники мають, і політики не повинні забувати. Бо в деяких країнах тяжіння до середньовіччя виявляється дуже сильно. Ніби відкидаючи цей пласт радянський історії, ми опиняємося не на тому підмурку, а на піску з середньовічним уявленням про світ, культуру і майбутнє.

Олжасе Омаровичу, Ви вивчали таке трагічне явище як Голодомор?..

– Це були злочинні помилки урядів, невігластво правителів, коли, знищуючи приватні господарства, негайно створювали колективні, відбираючи приватну худобу, як, наприклад, у нас у Казахстані. А щоб вижити, казахській сім'ї треба було мати, як мінімум, 20 голів баранів, пару корів, кілька коней. Це все відбирали. Величезні стада заганялися на якісь ділянки, де вони з'їдали всю траву і гинули. Найздоровіших гнали на захід. Так само у вас в Україні продавали зерно, щоб закупити обладнання для індустріалізації. Уявіть собі страшну зиму, ожеледицю. Останки цієї худоби гинули. І розпочався голод, в основному, у цих двох республіках. Ціна таких помилок або злочинів, хоча вони можуть бути названі й по-іншому, у Казахстані – 50 відсотків населення вимерло від голоду. В Україні – від 5-ти мільйонів до 8-ми. Втім, хто рахував достеменно? Ось такі страшні трагедії є в активі того режиму. Вважаю, що це злочинні помилки. І про це ми у жодному разі не повинні забувати й правильно до цього ставитися.

І в Росії кілька областей вимерло – Поволжя, Кубань, Північний Кавказ... Ось такою ціною індустріалізація здобувалася. Спішно готувалися, як вони казали, до війни із Заходом. Всі ці злочини треба пояснювати молодим. Щоб вони уявляли глибину цієї трагедії. Але я проти тих тверджень, що Голодомор в Україні спеціально організовували, щоб знищити український народ. Це вже мотиви, які виникли пізніше, у розпалених головах наших деяких політиків. Те саме й у Казахстані говорили. Я справді спеціально вивчав цю тему. Стежив у ЮНЕСКО за її обговоренням. Ми в одній з резолюцій ЮНЕСКО визнали, що так, це був голод, викликаний нерозумною політикою правлячої верхівки.

– Завдяки чому в країнах Азії державні лідери стають лідерами націй, а консолідуючою ланкою – людина?

– Це, напевне, дається взнаки минуле. Історичний тоталітаризм, автократизм. Він все-таки властивий Азії. Тому що саме слово «суверенітет» походить від «суверенний», «урядовий». Російське слово «государство» походить від слова «государь». Це все дуже тісно пов'язано. Якщо ми намагаємося порушити цей взаємозв'язок, це виходить боком, стає владою натовпу. Адже ми знаємо, що демократія, дослівно – влада народу, вимагає певної організації, яка, безумовно, враховує і роль особистості, керівної особистості. Тому що з часом спотворюються деякі поняття. От раніше існувало слово «демагог». Ми не задумувалися, що означає це слово, живемо лише поверховим змістом: демагог – бовтун, говорун, пустомеля. А в Греції демагог – це, дослівно, вождь народу. Педагог – вождь дітей. Педагог зберігає своє значення дотепер, а демагог перетворився на свою протилежність. Так ось, інститут демагогів у давньогрецькому розумінні цього слова – краще зберігається у пам'яті, скажімо так, саме у Центральній Азії. Тому це дається взнаки і за нових часів, коли ми всі отримали можливість, умовно кажучи, незалежного розвитку. Роль демагога в колишньому розумінні цього слова, «суверена», «государя» тут ясно почала проступати. Десь це відбувається болісно, але в країнах з нормальним розвитком бачимо, що це має і позитивний бік для народу, для держави та країни – ось таке розумне єдиновладдя — немов центральна вертикаль влади.

От у Росії спробували демократію в усій її повноті, як уявлялося спочатку, в усіх областях були виборні посади

губернаторів. І тут же проявилися прикмети сепаратизму. А це згубно для будь-якої республіки, особливо федерації. Тому спішно почали вводити цю саму вертикаль влади – призначення обласних керівників. А у Казахстані це існувало споконвічно. Тому ми цю хворобу переходів з одного стану в інший особливо не відчували. Ми немов прийняли радянську систему, яка продовжувала азійську прихильність до тієї єдиноначальності, армійської побудови суспільства. І у нас, слава Богу, не було ні революцій, ні громадянських воєн, ні міжнаціонального розколу. Усі ці напасті нас обминули, і ми їх обминули. Зокрема, завдяки тому, що цю схему не стали різко руйнувати.

Скажу більше: наша система, на мій розсуд, є дивним сполученням явного авторитаризму і демократії, свободи слова. Я коли приїжджаю до Казахстану, читаю газети – такого у Франції не прочитаєш. Думаю і в Росії немає зараз таких нападок на Президента, на уряд тощо. Так, у нас свобода слова теж відчуває тиск з боку, природно, державного механізму, але існує ж! Ось у цій боротьбі, можливо, й відбувається народження того нового, найбільш оптимального для нас життєвого стилю управління, в якому поєднується й історична спадковість, й модерн, тобто нове. Подивимося, у що виллється цей експеримент. Він важливий не лише для нас, а й для оточуючого світу.

Я завжди кажу, що наш Президент Нурсултан Назарбаєв за народженням – з покоління казахів, вихованих за умовах тогочасної казахстанської глибинки. Там співіснувала фізична праця і якась інтелектуальна напруга. Він горновим побував біля домен у багатонаціональних колективах Магнітки. Тоді там вибився у комсомольські лідери у своїй галузі. Потім – у партійні лідери. Тобто пройшов усі стадії радянської кар'єри і здобув професіоналізм управлінський якраз до початку 90-х. Коли все це знадобилося на найвищому державному рівні, від вже був професіоналом – Прем'єр-міністром Казахстану. А у 90-ті роки, коли політики з вулиць, не підготовлені роками управлінської роботи, ставали на чолі новоутворених держав, їхній управлінський непрофесіоналізм призводив до трагедії цілих народів. А що нині відбувається! Це ж сотні життів! Тому дуже важливо на переломному моменті, особливо під час переходу від старої системи до чогось нового, мати на чолі держави професіоналів. Людей, які не різко змінюють все те, що було, на нове, невідоме. Щоб більш поступовий, виважений перехід відбувся. І от Нурсултан Назарбаєв якраз із цієї плеяди «перехідників». Він не дозволяє ура-патріотам перехоплювати ініціативу. Є у нас, як і будь-де, різні у цьому плані люди. Тому я також його розумію, підтримую. Ми з ним вже давно товаришуємо – років 40, а може, й більше.

– Яким вирішенням питання на дипломатичному поприщі Ви пишаєтеся найбільше?

– Коли я працював послом в Італії, мені вдалося вийти на документ, який Рим, здається, більше ні з ким не підписував – «Про вічну дружбу та співробітництво Італії з Казахстаном». Чудовий документ. Конкретно він, можливо, нічого не означає, але в ньому закладена дуже гарна ідеологія. А ось зараз ми задоволені, що ООН у 2009 році прийняла ще одну нашу пропозицію, і 2010 рік оголошений роком зближення культур. Це теж ініціатива Казахстану. І тому ми вважаємо, що наша участь у зближенні культур так чи інакше виявилося провідною. І ми намагатимемося її розвивати у подальшому.

Записав Володимир СЕМЕНОВ

Європейські виміри громадського руху в Україні

Олег ХУСНУТДІНОВ,
голова Інституту розвитку глобального суспільства, кандидат наук з державного управління

Одним із найбільш суттєвих проявів процесів глобалізації, посилення їх впливу на розвиток сучасного світу стало поступове формування "глобального громадянського суспільства". Широке використання цього терміну почало застосовуватися у 90-ті роки минулого століття. Цій проблематиці присвячено низку монографій, а Лондонська школа економіки та політичної науки ініціювала окрему програму "Глобальне громадянське суспільство" [1–5].

Науковці сперечаються щодо змісту даного концепту. Коли йдеться про глобальне громадянське суспільство, то насамперед мають на увазі саме ті інституції, які існують поза межами окремих національних суспільств, політик, економік. Переважно це стосується неурядових організацій – як міжнародних, так і тих, чия діяльність фактично має транскордонний характер.

Нині відбувається становлення епохи єдиного, взаємозалежного та взаємопов'язаного світу, у якому глобальні системи не тільки зміцнюють фрагменти цілого, а й глибоко їх перетворюють. Фактично виникає глобальне суспільство, у рамках якого наявні національно-державні організації виконують функції більшменш самостійних субструктур. Таке глобальне суспільство можна назвати мегасуспільством. Глобалізація не ліквідує кордонів між різними сегментами світу, але вона трансформує ці сегменти, вони стають прозорими. Найбільш інтенсивно процеси глобалізації розвиваються за напрямами: розвиток світових комунікаційних мереж, інформатика, фінансові інститути, засоби масової інформації, міжнародне співробітництво у сферах захисту прав людини, гуманітарна та природозахисна діяльність тощо. Таким чином поступово формується "тіло" глобальних інфраструктур, систем, інститутів. Але перші кроки на шляху глобалізації потребують якісно нового рівня управління суспільними процесами. Ті засоби координації, контролю, управління, що має світова спільнота, повинні бути модернізовані, глибоко трансформовані.

Аналізу проблем глобалізації присвячені наукові роботи В. Кувалдина [6], В.Толстих [7], А.Толстоухова [8], В.Шинкарука, В. Табачковського [9], а також дослідника цієї роботи [10].

На думку Є.Марчука [11], глобалізація – це об'єктивний процес, зумовлений, з одного боку, зростаючими можливостями засобів комунікацій, міжнародної економічної та фінансової діяльності, а з другого – необхідністю розв'язання загальнолюдських проблем (політичних, економічних, гуманітарних, соціальних тощо). Глобалізація поруч із позитивними чинниками несе в собі багато загроз і тому має бути предметом державного управління. Метою такого управління є спрямування глобальних суспільних процесів відповідно до гуманістичних орієнтирів.

Україна бере активну участь у договорах Ради Європи та Європейському Союзі [12], але в нашій державі основи громадянського суспільства лише формуються, вони ще досить слабкі й нестабільні. Інституції нашого громадянського суспільства не стільки впливають на державу і обмежують сферу її безпосереднього контролю, скільки самі залежать від неї. Традиції, наслідки практики тотального контролю ще досить відчутні у відносинах між державою і громадськими організаціями в Україні. З цієї точки зору, глобальне громадянське суспільство компенсує і доповнює вітчизняне громадянське суспільство, посилює через себе його вплив на українські державні інститути. Але головна функція міжнародних і закордонних громадських організацій – підтримка розвитку інституцій громадянського суспільства в Україні.

Основним і найбільш відчутним напрямом впливу глобального громадянського суспільства на суспільно-політичні процеси в Україні стала фінансова і технічна допомога українським громадським організаціям з метою сприяння демократичному розвитку, формування підвалин громадянського суспільства, здійснення економічних ринкових реформ в Україні. Останнім часом у нашій країні надають фінансову і технічну допомогу майже 50 міжнародних і закордонних фондів та організацій [13–14]. Половину з них представляють або фінансують США. Близько 30% за своїм статусом – міжнародні організації, ще 20% представляють інші країни (ЄС, Велику Британію, Німеччину, Канаду, Францію). Переважна більшість (понад 80%) цих організацій за своїм статусом – громадські організації. Слід відзначити одну важливу деталь: майже всі громадські американські організа-

ції, які надають фінансову або технічну допомогу в Україні, здійснюють це за кошти уряду США.

Пріоритети благодійницьких фондів і донорських організацій стали суттєвим і ефективним інструментом впливу на характер і форми розвитку громадянського суспільства в Україні. Так, у першій половині й середині 1990-х років головним завданням було збільшення кількості громадських організацій; потім було акцентовано увагу на якісну підтримку і стабілізацію їхнього розвитку через розроблення сприятливого законодавства і розвиток інфраструктури цих організацій. Наразі пріоритетна підтримка надається окремим організаціям, діяльність яких, на думку донорів, спрямована на вирішення ключових, з точки зору західних донорів, проблем (наприклад, боротьба з корупцією, правова реформа, розвиток аналітичних центрів, що впливають на процес прийняття політичних рішень) й які є постійними партнерами донорських організацій. Як, правило, нові громадські організації мають дуже мало шансів отримати будь-які гранти для власного розвитку чи реалізації навіть найактуальнішого проекту. Особливо це стосується програм USAID, урядових програм різних країн ЄС. Гранти надаються, як правило, тільки громадським організаціям, що тісно співпрацюють з центральними органами виконавчої влади. У зв'язку з тим, що іноземні фонди, проекти, програми попередньо до початку роботи в Україні підписують меморандуми про співпрацю з відповідними міністерствами, які визначаються бенефіціарами міжнародного проекту в Україні, створений новий шлях до корупції та лобіювання інтересів міжнародних структур. Це надало можливість високопосадовцям через створені громадські структури отримувати великі гранти для реалізації певних власних проектів.

Та майже за двадцять за років сформувалася ціла генерація громадських активістів, які навчилися шукати гроші, набули досвіду роботи в неприбутковій сфері і засвоїли "ідеологію третього сектора", встановили ефективні прямі зв'язки із закордонними партнерами. І вони фактично стали українською складовою глобального громадянського суспільства. Особливо це стосується жіночих, правозахисних і екологічних організацій, які досягли найбільш високого ступеня інтеграції в глобальні громадські неурядові структури і мережі порівняно з іншими громадськими організаціями України.

Розуміння природи і змісту глобального громадянського суспільства, механізмів його впливу на соціально-політичні процеси в Україні – важлива передумова вирішення внутрішньополітичних проблем і поліпшення зовнішньополітичного становища та іміджу України.

Як підкреслював Вернер Мюллер, екс-федеральний міністр економіки та технології Федеративної Республіки Німеччина: "Україна є європейською країною, її треба інтегрувати в нашу європейську архітектуру" [15, с.5].

Список використаних джерел

1. Walzer M. Toward "Global Civil Society". Dissent / Fall. – 1997.
2. Lipschutz Ronnic D., Mayer Judith. Global Civil Society and Global Environmental Coverhance: The Politics of Nature from the Place to Planet. – London. – 1996.
3. Martin Shaw. Civil Society and Media in Global Crises: Representing Distant Violence. – 1996.
4. Paul Q. Hirst. From Statism to Pluralism: Democrasy, Civil Society and Global Politics. – 1997.
5. Kendall W.Stilex. Global Institutions and Local Empowerment. Competing Theoretical Perspectives. – 1999.
6. Кувалдин В.Б. Глобализация и рождение мегаобщества //Практична філософія. – 2001. – № 2. – С.3 – 22.
7. Толстих В.И. Глобалізація в социокультурном измерении //Практична філософія. – 2001. – № 2. – С.23 – 72.
8. Толстоухов А.В. Глобализация. Власть. Эко-будущее //Практична філософія. – 2001. – № 2. – С.72 – 91.
9. Шинкарук В.І., Табачковський В.Г. Глобалізація з філософсько-антропологічного погляду: панацея чи проблема? //Практична філософія. – 2001/ – № 2. – С. 124 – 133.
10. Хуснутдінов О.Я. Аспекти глобалізації свідомості українського суспільства //Практична філософія. – 2001. – № 2. – С. 221 – 224.
11. Марчук Є. Україна: нова парадигма поступу // Авалон. – К., 2001. – С.23.
12. Що таке Угода про партнерство та співробітництво? Короткий довідник по Угоді, підписаний в Люксембурзі 16 червня 1994 року між Європейським Союзом та Україною / Комісія Європейських Співтовариств; Представництво Європейської Комісії в Україні. – К., 1998. – 37 с.
13. Довідник організацій сприяння демократичному розвитку та парламентської допомоги в Україні. – К.: IREX, 2000.
14. Довідник фондів та організацій, що надають технічну допомогу в Україні. – К., 1997.
15. Україна на шляху до Європи / За ред. Л.Хоффманна, Ф.Мьоллерса. – К.: Фенікс, 2001. – 343 с.

Дипломатична служба Європейського Союзу

Ігор ГОРОБЕЦЬ, кандидат історичних наук, доцент кафедри глобальних і регіональних систем Дипломатичної академії України при МЗС України

Андрій МАРТИНОВ, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України

Генрі Кіссінджер часто згадує, як він запитував європейських партнерів про номер телефону особи, яка уповноважена формувати спільну дипломатичну позицію Європейської Спільноти. Тривалий час чіткої відповіді на це «просте» запитання не було. Але після набуття чинності Лісабонського договору можна вести мову про народження дипломатичної служби Європейського Союзу.

Процес формування та реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу відбувається за умов серйозних дебатів із приводу сенсу, змісту, форм організації та функціональних особливостей дипломатичної служби Європейського Союзу. Ще до підписання 13 грудня 2007 р. Лісабонського договору реформ стало зрозуміло, що сформувалися кілька рівнів дискусії. Перший рівень обговорення цієї проблеми пов'язаний зі «старими» країнами-членами Євросоюзу. Національні еліти зайняли діаметральні позиції. Якщо лівоцентристські, правоцентристські та ліберальні європейські партії підтримують міжурядовий підхід до розвитку процесу європейської інтеграції та його вихід на наднаціональний рівень співпраці, то ультраправі різко заперечують проти нього. Дискусія ще більше загострилася після двох хвиль розширення Євросоюзу 1 травня 2004 р. та 1 січня 2007 року. Так склався другий рівень дискусій навколо проблем спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу, до якого належать його «неофіти». Більшість із 12 нових країн-членів займають обережну позицію щодо домінування наднаціональних принципів у діяльності Євросоюзу. Країни «Вишеградського блоку» (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія), балканські країни (Словенія, Болгарія, Румунія), а також середземноморські (Мальта і Кіпр) віддають перевагу традиційній національній зовнішній політиці та власним дипломатичним службам. Крім того, серед «старих» країн-членів Євросоюзу скептично до перспектив спільної зовнішньої та безпекової політики ставляться Велика Британія, Данія, а також нейтральні Австрія, Ірландія, Швеція, Фінляндія[1].

Основна проблема полягає в тому, що спроба формування європейської наднаціональної політики реалізується за умов відсутності цілісного європейського громадянського суспільства. До виникнення непорозумінь призводять різні національні ідентичності країн-членів Європейського Союзу і слабка «федеральна» згуртованість.

У процесі прийняття рішень часто діють не лише національні інтереси, а й національні стереотипи. Національні уряди, які суттєво впливають на спільну зовнішню політику ЄС, іноді не зацікавлені у її повній реалізації та обмеженні власних повноважень і сфери компетенції. Часто джерелом протиріч стають проблеми гармонізації відносин між різними інституціями Євросоюзу, зокрема, Європейським парламентом та Європейською Комісією.

Іноді пропоновані на технократичному експертному рівні рішення певних проблем міжнародних відносин не завжди відповідають політичному баченню цих проблем країнами-членами Євросоюзу. Внаслідок цього недостатньо ефективними є механізми наднаціонального контролю за державами-членами у випадку невиконання ними своїх зобов'язань, хоча очевидним можна вважати верховенство права Євросоюзу над національним правом держав-членів. Ще більше «заплутує» справу можливість участі у міжнародних процесах європейських регіо-

нів, хоча процес трансформації від «Європи націй» до «Європи регіонів» ще незавершений, але він вже впливає на спільну зовнішню політику ЄС.

Утім, національні уряди залишаються головними «продюсерами» зовнішньої політики, а Євросоюз лише її «актором», чия ефективність та активність залежить від ступеня добрих чи поганих відносин з «продюсерами». Необхідно зважати на той факт, що «нові» країни-члени Євросоюзу менше за «старих» країн-учасників європейської інтеграції налаштовані на обмеження абсолютної суверенності національної зовнішньої політики на користь дипломатії Євросоюзу.

На початку березня 2010 року Верховний представник Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки баронеса Катрін Ештон презентувала Європейському парламенту узгоджену концепцію розвитку дипломатичного апарату Євросоюзу та коло пріоритетів. Кажучи про прагнення дипломатії Євросоюзу, К.Ештон поставила завдання проведення «сильнішої та відповідальнішої європейської зовнішньої політики».

Досить складною є структура апарату Верховного представника Євросоюзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Як віце-президент Європейської комісії К.Ештон має 13 радників. Повсякденною роботою апарату керує генеральний секретар. Він має двох заступників без адміністративних функцій. У структурі генерального секретаріату дипломатичної служби ЄС наявні шість генеральних дирекцій, побудованих за регіональним і функціональним принципами. Зокрема, перша займатиметься проблемами планування та командування спільними військовими операціями, друга забезпечує роботу ситуаційного центру з обміну та аналізу інформації (SitCen), третя опікується питаннями внутрішньої безпеки та аудитом, четвертою є департамент зв'язків з іншими інституціями Євросоюзу. Інші генеральні департаменти займаються «глобальними темами»: кліматичними змінами, правами людини, просуванням демократії. Окремий департамент опікується зв'язками з міжнародними організаціями, такими як ООН і «велика двадцятка». Четвертий генеральний директорат турбується про зв'язки з Росією та іншими сусідами ЄС, п'ятий координує відносини з промислово розвиненими країнами, а шостий – з країнами, які розвиваються. Загалом апарат складатиметься майже з 8 тис. співробітників та коштуватиме платникам податків близько мільярда євро. Саме суперечки щодо вартості дипломатичної служби стали додатковим аргументом для критиків цієї ідеї. Найбільш резонансними були пропозиції надати баронесі Ештон літак для службових потреб.

Водночас Верховний представник ЄС із питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки не є ексклюзивним суб'єктом дипломатії Євросоюзу. Свої представницькі функції мають президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей та президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу. Зокрема, лише наприкінці березня 2010 р. вони поділили повноваження щодо представництва Євросоюзу на самітах «великої вісімки» та «великої двадцятки».

Важливе місце відповідно до статті 13а Лісабонського договору має взаємодія дипломатичного апарату Євросоюзу зі співробітниками національних дипломатичних служб країн-членів ЄС. Останні налаштовані досить критично. Міністр закордонних справ ФРН Гвідо Вестервеллє закликав зовнішньополітичну службу ЄС уникати дублювання своїх структур та бюрократизації роботи[2]. Німеччина взагалі послідовно вимагає забезпечення демократичного контролю за діяльністю такого «бюрократичного молоху», як апарат сучасного Європейського Союзу[3]. Однак це не заважає ФРН наполягати на посиленні координації зовнішньополітичного курсу країн Євросоюзу.

Не менш важливий напрямок діяльності дипломатичної служби ЄС пов'язаний із відносинами зі США. На початку квітня 2010 р., перебуваючи у Празі, президент США Барак Обама зустрівся з лідерами більшості країн Центральної та Південно-Східної Європи. Переговори підтвердили переорієнтацію американської дипломатії з країн «старої» Європи на держави «нової».

Зрозуміло, що поки наявні спільна мета та інтереси держави члени Євросоюзу виконуватимуть взяті на себе зобов'язання. Як тільки нівелюється фактор тотожності або близькості інтересів, зникають й мотиви для погоджених спільних дій. Цю тезу підтвердили суперечливі дебати щодо порятунку економіки Греції від банкрутства.

Водночас про незавершеність процесу оформлення дипломатичної служби ЄС свідчать проблеми оформлення розвідувального

співтовариства Європейського Союзу. Побудова відповідних вертикальних розвідувальних структур вимагатиме створення спеціалізованого європейського розвідувального агентства, яке візьме на себе аналітичні функції та стане центром збирання інформації від національних спеціальних служб. Однак поки що незрозуміло як це кореспондуватиметься з розвідувальними структурами НАТО і не зрозуміло як фінансувати цю діяльність. Натомість горизонтальна координація сприяє побудові мережі, за

Міністр іноземних справ Німеччини Гвідо Вестервелле

допомоги якої спрощується процедура встановлення як двосторонніх так і багатосторонніх контактів для обміну розвідувальною інформацією. Зрозуміло, що це вимагатиме інституціоналізаці? відносин між учасниками. Поки що розвідувальне співтовариство Європейського Союзу представлене сукупністю розвідувальних співтовариств країн-членів Європейського Союзу. Від них залежить, наскільки Європа просунеться шляхом створення єдиної наднаціональної розвідувальної служби. Наприклад, Велика Британія має відразу три розвідувальні служби: MI-6 (зовнішня розвідка), MI-5 (контррозвідка) та Центр урядового зв'язку. Зовнішня розвідка ФРН (Bundesnachrichtendienst) залишається у підпорядкуванні бундесканцлера. Зовнішня розвідка Франції складається з дев'яти спеціальних служб, підпорядкованих трьом міністерствам. Наприклад, Дирекція військової розвідки здійснює збирання та аналіз інформації, здобутої тактичною та стратегічною розвідкою. Генеральна дирекція зовнішньої безпеки здійснює розвідку та контррозвідку за межами Франції. Дирекція захисту та безпеки оборони виконує функції військової контррозвідки. Натомість Управління зі стратегічних питань проводить стратегічний аналіз та середньострокове прогнозування, інформаційно-аналітичне забезпечення міжнародних переговорів. Отже, навіть з вище наведеного простого переліку фактів зрозуміло, що в значній часовій перспективі не буде європейського аналогу ЦРУ США, оскільки національні спецслужби держав-членів Євросоюзу більше між собою конкурують, ніж взаємодіють.

Отже, справжня спільна зовнішня та оборонна політика можлива лише за наявності конфедерації, за якої держави учасниці послідовно координують

зовнішню та оборонну політику. Внаслідок цього вже на етапі початку діяльності дипломатична служба Євросоюзу зіштовхнулася з серйозними проблемами. Зрештою, відповідь на риторичне питання, чи враховують еліти уроки минулого, може дати лише майбутнє.

[1] *Franco Algieri, Thomas Bauer. Die Festschreibung mitgliedstaatlicher Macht: GASP und GSVP im Vertragswerk von Lissabon // Werner Weidenfeld (Hrsg). Lissabon in der Analyse. Der Reformvertrag der Europäischen Union. – München. – 2008. – S.125.*

[2] *Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2010 – 26.März. – S.1.*

[3] *Stefan Frühlich. Deutsche Ausen und Sicherheitspolitik im Rahmen EU // Aus Politik und Zeitgeschichte. – 2008. – №43. – s.19.*

Польща до і після Смоленська: Quo vadis?

Владислав АКУЛОВ-МУРАТОВ, кандидат наук держуправління

Ольга БУДЬКО, здобувач Дипломатичної академії при МЗС України

«Фундаментальна природа міжнародних відносин не змінювалася впродовж тисячоліть. Міжнародні відносини продовжують залишатися боротьбою, яка постійно повторюється, за багатство і владу між незалежними акторами в стані анархії. Класична історія Фукідіда є таким самим значущим керівництвом до поведінки держав сьогодні, як і тоді, коли вона була написана, у V столітті до н. е.».

Gilpin R. War and Change in World Politics. Cambrige, 1983. P. 34.

«Той, хто не пам'ятає свого минулого, приречений пережити його знову».

Джордж Сантаяна

Частина 1

Сучасні міфологеми польської національної свідомості

Залежність Польщі від своєї власної історії, яка в різні періоди, від прийняття християнства і до наших днів, сформувала свої характеристики, підходи і оцінки – драматична. При цьому історичні моменти закарбувалися в колективній свідомості польського народу в різному ступені, оскільки кожна історико-культурна епоха по-своєму показує сучасну їй історію, і, повертаючись до минулого, по-різному сегментує та відбирає його відрізки. І коли такі дії визначалися етнокультурною політикою, що допускає його особливу інтерпретацію, тоді формувалися міфи.

Міфологізація надзвичайно активно відбувається в культурі Польщі й сьогодні, особливо в площині політичної міфології: у сучасній польській логосфері експліцитно, а частіше, імпліцитно актуалізуються різні міфологізовані схеми історії, картини її суб'єктів і об'єктів влади. Причому в останні десятиліття таке міфологізування польської колективної свідомості, з його деструктивною роллю в міжетнічних конфліктах, і визначала напрями політичного розвитку держави. Адже слов'янське питання, традиційне в європейській політиці як проблема війни і миру, стало в цей період ледь не основним, додаючи народам Європи спостережувану динамічність, підсилюючи їх самосвідомість і допомагаючи покінчити з власними історичними суперечками. Тому сьогодні культурно-політичний стан Європи багато в чому визначається саме активністю етноцентричних міфів, які є найстійкішими в культурній пам'яті будь-якого народу і найбільшою мірою впливають на колективну свідомість етносів. Тому політичний і етичний екстремізм польської етноцентричної міфології відображає вельми специфічну її культурну перспективу. А це доводить, що ідеологія минулого продовжує активно розвиватися, захоплюючи дедалі нові та нові сфери колективної свідомості. Проте така неухильна апеляція сучасної польської свідомості до етноцентричних міфів не є чимось надзвичайним і відповідає загальній, хоча й особливій орієнтації слов'янського семантичного універсуму і, врешті-решт, всій слов'янській культурі.

Нові умови формують нові міфи, які з часом репродукують такі самі або схожі уявлення націоналістичного характеру, що й реліктові міфологеми, оскільки архетипи, зберігаючи свій традиційний зміст, здатні приймати сучасну форму. Тому, для розуміння минулого, сьогодення та майбутнього слов'ян необхідно розглядати таку сукупність етноцентричних (етнонаціоналістичних) міфів, прагматичні характеристики яких можна зіставити й вони дозволяють зрозуміти причини проявів націоналістичних настроїв у всьому слов'янському мовному регіоні. Адже будь-яка надетнічна, націоналістична парадигма, шикуючись в часі, диктує бачення реальності через призму свого етнічного буття з завищенням оцінки власної спільності та заниженням оцінок дій інших, «чужих» співтовариств. Дві основні ідеї, з якими по-

в'язано існування етноцентричного міфу, – творіння і розвитку – рівною мірою актуалізують дію етноцентричного механізму та забезпечують наступність етнічних уявлень про світ, про місце етносу в загальному контексті розвитку цивілізації.

Ідея «творення» в польських етноцентричних міфах реалізується в рамках імпресіоністської, феноменологічної картини миру. Тобто йдеться не про момент творіння як такий, а про провидіння, раптовий імпульс, результатом якого є нова історія етносу, усвідомлення ним свого великого шляху: сюжет виникнення польської нації, за посередництва міфів, освячується високоемоційними мотивами божого благословення та обраності землі, народу та його предводителів (як, наприклад, «Scribitur enim in vetustissimis codicidum quod Pannonia sit mater et origo omnim slavonicarum nationum» у хроніці єпископа Богухвала (XIII ст.), де семантика топоніма Pannonia (як, втім, і Bohemia в хроніці Даліміла) виводиться в значенні «Країна Пана», отця Леха, Чеха і Меха/руса, і описується як колиска всіх слов'ян).

Проте, як помічали ще Корнелій Тацит і Саксон Граматик, архетип богообраності етносу представлений в етноцентричних версіях всіх народів – ця ідея універсальна. Але для слов'янського світу вона є ще й передкультурною, такою, яка зумовлює елементи національної психіки. Дає уявлення про те, на яких підставах формувалася його культурна парадигма, вироблялися моделі «біографії» держав, створювалися в своїй ідеальній моделі типи державної історії та державних діячів. Позначає систему культурних кодів і духовних орієнтирів націй, зберігаючи їх в часі. І сучасна слов'янська політична логосфера підтверджує феноменологію такої колективної свідомості – зв'язок минулого та сьогодення.

Така тимчасова наступність пріоритетів, мотиву «особливості», богообраності польського етносу сформувала нові могутні версії міфологічних напрямів, пов'язаних із загальною ідеєю «розвитку». Адже вся історія існування слов'янських народів пов'язана з ідеєю глобального страждання як з невід'ємною межею богообраності, яке має, насамперед, моральне вимірювання. Імплікація такого страждання представлена етичним абсолютом – за свободу треба боротися ціною будь-яких особистих жертв. В цьому відношенні історичний шлях Польщі вельми показовий: «вільність міряють погостом». Після розділення своєї держави в 1773–1795 рр. поляки розпочали боротьбу за виживання проти ідеологій і тиранії східноєвропейських імперій, і з дивовижною наполегливістю ведучи при цьому національний хрестовий похід. Тому страждання у поляків – це категорія, яка не знає ні територіальних, ні тимчасових меж, і яку, в термінах когнітивної антропології, можна впевнено назвати семантичним атрибутом їх колективної свідомості.

Проте такий мотив санкціонованого зверху страждання, який підтримується до цього часу в сучасній колективній свідомості всіх слов'ян етноцентричними версіями про порятунок Європи від татаро-монгольського і турецького ярма, викликає гострі суперечності між ними через явне зіставлення їхніх міфологем. У російській історичній свідомості активно існує міф про те, що Русь зупинила натиск монголів і врятувала Західну Європу від руйнування та розграбування, – що вивищує Росію над Європою, роблячи її «старшим братом», і за що європейці мають дякувати росіянам. Рівною мірою мотив порятунку Європи від татар властивий і сучасній українській колективній свідомості: його етноцентрична версія стверджує, що саме українцям Європа має бути вдячна за постійний захист від спустошливих набігів кочівників. А націоналісти наполягають на узурпації росіянами всієї староруської і спільнослов'янської спадщини. Проте й польські лицарі, разом із німецькими хрестоносцями, в битві при Легніце (1241 р.) перегородили шлях ордам хана Батия, що дає право на існування і польській етноцентричній версії про захист Європи. До всього іншого на такі складні, в чомусь навіть есхатологічні взаємини накладаються і різні трактування визвольної місії Радянської Армії, що дозволяє зробити висновок про тимчасову рухливість і здібність до трансформації міфологем, активних уже в новітній історії. А саме, що існування загальної небезпеки фундаменталізму і той факт, що перед лицем цього «зла» Захід відводить слов'янським країнам роль основного форпосту в боротьбі з ним, може незабаром стати джерелом різних етноцентричних версій сучасного політичного міфу про єдиний ісламський фундаменталізм як про згубну силу, яка загрожує всьому цивілізованому людству.

Універсальна для слов'янських етносів ідея месіанства неодноразово піддавалася різного роду трансформаціям (в т.ч. і аксіологічних полюсів) на рівні політичної історії та міфології, підкоряючись психологічному закону регу-

люючої функції протилежностей (Enantiodromia: перехід даності в свою протилежність), відкритому ще старогрецьким філософом Гераклітом. Прийняття Росією ролі духовної наступності Візантії сформувало категоричний імператив «Москва – Третій Рим. І Четвертому – не бувати!», який прийняв в російській історії архетиповий характер. Само християнство почало розвиватися у бік отримання державною владою священної місії. Проте російське месіанство, включивши де-факто Православ'я в структуру державної ідеології, набуває не стільки релігійної, скільки політичної вмотивованості об'єднати під своїм контролем всі континентальні землі й культури Сходу та Заходу. Але породжені ідеї військової потужності, величі, історичної місії Росії, впроваджені в колективну свідомість її народу, парадоксальні в своїй векторній протилежності: з одного боку, концепція «Третього Риму» є втіленням вищого сподівання національної волі, з іншої – легітимізує територіальні та політичні претензії Росії, вбираючи в себе ідею мегаломанії (Megale idea). Довготривалі наслідки цього явища не втратили своєї сили й до сьогоднішнього дня: що блискучішим народ уявляє своє минуле, то з більшою наполегливістю він схильний претендувати на значну політичну роль у сучасному світі.

Мегаломанія виявилася заразливою і для Польщі, але тут вона носить також і виразно релігійний характер. Гасла «Великої Польщі», «Польщі, від Одри і Ніси, з Щеціном і Вроцлавом», які періодично відроджуються, демонструють вітальность як цієї ідеї, так і реліктових форм польської імперської свідомості. Проте некритичне їхнє тиражування виявилося небезпечним процесом, зв'язаним з

великими етичними і культурними проблемами, а не тільки з політичною оцінкою таких дій. Закладені в давнину і закріплені століттями духовні пріоритети сформували особливі структури польської колективної свідомості – своєрідний психотип «прикордоння» двох культурно-цивілізаційних ареалів – Сходу і Заходу, якому властиві певна настороженість, безкомпромісність і нетерпимість, усвідомлення себе нацією носіїв високої культури і богообраним народом, що володіє незаперечною перевагою по відношенню до інших, розташованих навколо слов'янським і не слов'янським співтовариствам. Актуалізацією цих ідей був націоналістичний проект «Rzeczpospolita», що територіально приєднав у минулому до Польщі землі багатьох сучасних держав (Литви, України, Білорусі й т. ін.) і спробував асимілювати їх населення. Тому сама ідея Великої Польщі (міфологема «Великого накреслення»), заснована на історичному прецеденті існування колись цієї величезної держави, що об'єднала під польським керівництвом багато кого, зокрема неслов'янські і неправославні народи, чимало разів відроджуватиметься, попри те, що етнічна і конфесійна домінація поляків і релігійний примат Католицизму принципово породили серйозні патернальні суперечності, які періодично приводили до міжетнічних конфліктів, які, врешті-решт, і спричинили крах цього проекту. Проте, хоча події тих років і показали всю нестійкість такої геополітичної конструкції, але вони продемонстрували живучість в польській колективній свідомості міфологеми «накреслення» – ідеї Великої Польщі. Саме спогади про велич Речі Посполитою, її культурне та політичне значення не тільки для слов'янського світу, а й для всієї Європи в цілому, дали грунт для подальшого розвитку в сучасній колективній свідомості поляків цієї міфологеми. Тому і польська «культурна» мегаломанія, що корелює з культурно-просвітницьким месіанством і диференціює національні культури навколишніх держав на «вищих» і «нижчих», також небезпечна, як і її політична претензійність, і теж є джерелом етнічних конфліктів і взаємної неприязні (наприклад, міф про перевагу польської шляхетської освіти над російською, амбітні ідеї культурної переваги поляків над українцями і антипольський шовіністичний український позитивний автостереотип про незалежність тощо, який протистоїть цьому). Тому узагальнену слов'янську Megale idea, актуалізовану в його колективній свідомості, можна визначити як формулу самопотворства вузько національній гордості та інтересам, своєрідним проявом хвороби національного духу, і, загалом, Днем Європи, який пройшов і політичний і культурний клімат якої приглушає націоналізм, усуваючи спокусу малих і слабких народностей займатися великою політикою, що часто навіть не відповідає їхнім інтересам, а служить засобом задоволення власних національних почуттів.

Експансія національної ідеї, підтримувана націоналістичним міфом, в історії міжслов'янських відносин із періоду пізнього середньовіччя осмислювалася в контексті драматичного протистояння в основному двох (іноді більше) держав і народів – російського і польського. На початок третього тисячоліття нічого кардинально не змінилося – лінії головних політичних і культурних антагонізмів Європи проходять в основному територією Східної Європи, продовжуючи демонструвати ефемерність міфологеми про слов'янське братерство і єдність. Адже кожна з протиборчих сторін визначала свої претензії до протилежної за максимальною міркою, заглиблюючись при цьому в «історичне» право і посилаючись на те, що колись землі, на які пред'являлися такі права, входили в сферу розселення власного народу або навіть в його державні

утворення, інтерпретуючи наявні джерела вигідно для себе (наприклад, Rocznik Swietokrzyski, «Повісті минулих літ» тощо). Прагнення до експансії та гегемонії було властиво обом конфліктуючим сторонам, зрозуміло, у співвідношенні з їх можливостями. У XX ст. кількість взаємних накопичених слов'янських образ і претензій (польсько-російських, українсько- і білорусько-польських, українсько-російських, в т.ч. і про культурне, отже, і про політичне «старшинство») стала критичною, тому ксенофобія і національна мегаломанія почали живити й підтримувати один одного.

Готовність до рецидивів агресії з боку сусідів, насамперед, з боку Росії, визначає сьогодні всю атмосферу міжнаціональних і міждержавних відносин в слов'янському регіоні Європи (міф про агресивні наміри Росії зачепив навіть сербські колективні настрої, які завжди були традиційно проросійськими). Тому суперечка слов'ян між собою – це питання, яке стало, через свій величезний потенціал деструктивності, загальноєвропейським, отже й вимагає свого якнайшвидшого дозволу. Адже зло, заподіяне одними, не може бути виправданням зла у відповідь – такі основні закони християнської етики і західноєвропейської цивілізації. Тому завдання гуманізації слов'янської колективної свідомості полягає не в тому, щоб відмовитися від спадщини предків, що в принципі неможливо, а в тому, щоб, маючи його, вміло поєднувати в собі свої природні протилежності, знаходячи правильний вихід власної свідомої та несвідомої енергії.

Такий концептуальний погляд на слов'янську політичну міфологію дозволяє пояснити, чому етноцентричні міфологеми, які існують в сучасній слов'янській свідомості, мають не тільки конструктивне, а насамперед, інструментальне значення. Польща, Росія, Україна та інші слов'янські держави сьогодні борються за культурне та політичне визнання їх в новій системі світобудови, за гідне становище як, загалом, у європейській структурі, що завершує своє формування, так і в глобальній економічній структурі, яка стрімко розвивається. Характер гасел, а отже, й ілокутивний потенціал їх етноцентричних міфів спрямований, перш за все, на підвищення політичного статусу цих держав, обґрунтування власних прав на доступ до необхідних економічних і фінансових ресурсів. Проте якщо будь-яке з них продовжуватиме вимірювати свою силу в застарілих поняттях та вірити в свою могутність, апелюючи до міфологізованої свідомості народу, його становище стане дуже уразливим, а втрати від нерозуміння, неприйняття і подальшої автоматичної ізоляції – важко відновлювальним. Тому автори вважають, що переважну увагу при вітальному аналізі необхідно звертати на державу per se, на джерела політики й дипломатичні методи, що є незмінними впродовж всієї його історії. І таке базове аналітичне ретро- і перспективне зіставлення національних етногенетичних версій дозволяє наблизитися до розуміння наявних процесів внутрішньослов'янської і європейської взаємодії та пояснити, для можливості якіснішого прогнозу вірогідних змін у зовнішній і внутрішній політиці Польщі у зв'язку з авіакатастрофою під м. Смоленськ (Росія) і загибеллю в ній представників її вищої керівної ланки, події і явища, що відбуваються нині всередині цього етносу, зокрема між Польщею, Україною та Росією.

Продовження статті читайте в наступному номері «З.С.»

Дипломи – слухачам Дипакадемії України

1 липня в Дипломатичній академії України відбулися урочисті збори з нагоди чергового випуску магістрів зовнішньої політики України. 69 випускників отримали дипломи, з них – 18 з відзнакою, з рук Міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка. Цьогорічні урочистості відбувалися в рамках святкування 15-ї річниці створення Дипломатичної академії України.

Урочисте засідання відкрив вступною промовою ректор Дипломатичної академії, Надзвичайний і Повноважний Посол України, заслужений діяч науки і техніки України, професор Борис Гуменюк. Він зазначив, що Академія зможе пишатися вже тринадцятим випуском магістрів зовнішньої політики України, які стануть гідним поповненням лав дипломатичної служби України.

З вітальними промовами виступили екс-міністри закордонних справ України Анатолій Зленко та Володимир Огризко. Вони привітали слухачів Академії з успішним завершенням дворічної магістерської програми та побажали їм професійних звершень, патріотичного та відданого служіння народу України.

В урочистих зборах також взяли участь Надзвичайні та Повноважні Посли України, дипломати-ветерани, викладачі академії, рідні та близькі випускників, представники ЗМІ та громадськості.

З напутнім словом до випускників звернувся старійшина української дипломатії, Надзвичайний і Повноважний Посол України, Почесний доктор Дипломатичної академії України Юрій Кочубей.

Урочистості завершились традиційними келихом шампанського та фотографуванням на згадку.

Україна на перехресті європейської та євразійської інтеграції: SOS чи шанс?

Василь МАРМАЗОВ,
кандидат юридичних наук

Ігор ПІЛЯЄВ,
доктор політичних
і кандидат економічних
наук

Частина 1

Сьогодні ми вимушені констатувати, що за майже 20 років, які минули з проголошення незалежності, Україна не впоралася зі стратегічним завданням європейської, регіональної та субрегіональної інтеграції: успіхи на цих напрямах носили в основному інституційно-процедурний характер (членство в Раді Європи, Центральноєвропейській ініціативі, Організації Чорноморського економічного співробітництва, рамкова угода про партнерство та співробітництво з ЄС тощо) і практично не позначилися на конкурентних позиціях національної економіки. Водночас на пострадянському, євразійському напрямах розвиток інтеграції України з політичних міркувань було або заблоковано (нечленство в СНД, ЄврАзЕС, фактичний вихід з проекту ЄЕП), або переведено в завчасно неперспективний з позицій конкурентоспроможності формат (ГУАМ, де партнерами України виступають економічно слабкорозвинені країни з невирішеними гострими територіальними конфліктами).

За ці роки, попри величезні бюджетні витрати (слід згадати хоча б авантюру з будівництвом нафтопроводу Одеса–Броди вартістю понад 100 млн. дол. США або участь вищих посадових осіб України в численних міжнародних форумах із енергетичних питань) не вдалося ані на крок просунутися в напрямі практичного забезпечення диверсифікації джерел постачання енергоносіїв в Україну – сьогодні, як і в 1991 р., усі ці потоки контролює «Газпром».

В Україні глобальні кризові явища накладаються на системну кризу (структурну, демографічну, соціальну). За урядовими даними, з урахуванням падіння у 2009 р., ВВП України скоротився до 63% рівня 1990 р., що відповідає показнику на кінець 2005 р. Якщо в 1990 р. за показником ВВП на душу населення серед 4-х потенційних учасників проекту ЄЕП (Білорусь, Казахстан, Росія, Україна) наша держава посідала 2-ге місце (після Росії), то сьогодні вона перемістилася на останнє місце серед країн четвірки. При цьому добробут жителів (ВВП на душу населення) знизився лише в України. В абсолютному вимірі населення нашої країни – найважливіший фактор матеріального і духовного виробництва – скоротилося на 11,6% [1].

Між тим на східному напрямі, в Центральноазійському регіоні (ЦАР), в інституційних рамках ЄврАзЕС та Шанхайської організації співробітництва (ШОС) за цей період, особливо за останні п'ять років, вже відбулися й нині відбуваються події та явища, що здатні істотно вплинути на регіональний та глобальний розклад сил, на економічну та енергетичну безпеку нашої держави, її конкурентні позиції на регіональних та світових ринках.

Зміна політичної влади в Україні й відповідні корективи зовнішньополітичного курсу нашої держави в результаті останніх президентських виборів викликали нову хвилю дискусій щодо можливостей та перспектив узгодження стратегії європейського вибору України з інтеграційними процесами на євразійському просторі.

Глибинна спільність Європи та перспективи загальноєвропейської інтеграції

Автори ще в 2003 р. звертали увагу на потенціал розвитку загальноєвропейської інтеграції через інституціональну інфраструктуру та правовий інструментарій Ради Європи[2]. Ми констатували тоді, що європейський простір, на нашу думку, буде «двоєдиним», біполярним, з двома центрами політичного та економічного тяжіння — Євросоюзом та Росією. Але за умови, коли обидва центри сили поділятимуть спільні європейські цінності та поступово просуватимуться у напрямі формування спільного Європейського економічного простору з вільним рухом товарів, послуг, капіталів та робочої сили, такій «двоєдиній» Великій Європі цілком можна прогнозувати стабільне майбутнє та міцні конкурентні позиції в глобалізованому світі.

Включення Росії до загальноєвропейського інтеграційного процесу, що не виключає в перспективі навіть її інституційного входження (скажімо, як асоційованого члена) до

структур ЄС, об'єктивно перетворює її з загрозливого геополітичного суперника демократичної Європи на органічного, без перебільшення, ключового учасника будівництва єдиної в різноманітті Великої Європи – Європи спільних політичних пріоритетів, правових норм і стандартів, духовних і моральних цінностей. Саме спираючись на два потужні регіонально-інтеграційні центри, Європа здатна, на наш погляд, досягти процвітання в рамках майбутнього загальноєвропейського конфедеративного об'єднання, інституційні риси якого поступово проступають у Раді Європи.

Паралельно з економічною інтеграцією розвивається й не менш важливий процес усвідомлення державами континенту єдності своїх геополітичних інтересів і переходу цього усвідомлення в практичну площину.

Нинішнє керівництво Росії висловлює тверду зацікавленість бути стратегічним партнером Європейського Союзу, що повністю відповідає, на наш погляд, нинішній концепції ЄС стосовно інтеграції Росії до загальноєвропейського економічного та соціального простору, яка знайшла розвиток в ідеї «Спільного європейського економічного простору»[3]. Останнє передбачає сприяння вступу Росії до Світової організації торгівлі, секторальний рух до вільної торгівлі, активний енергетичний діалог і співробітництво у сфері охорони довкілля.

За умов вичерпання нафтогазових запасів на шельфі Північного моря саме Росія стає в перспективі найближчого десятиріччя головним енергетичним постачальником Європи. Досить констатувати, що Росії належить третина світових запасів природного газу, в той час як запаси ЄС – лише близько 2% світових. Згідно з енергетичною стратегією ЄС, до 2020 року залежність ЄС від імпорту газу зросте до 67%, а з урахуванням розширення ЄС – до 73% [4]. Нині близько 90% російського газу надходить до країн ЄС через Україну. Тому реалізація спільних українсько-російських інфраструктурних проектів у газотранспортній сфері є, по суті, спільним стратегічним рухом у європейському напрямі.

У даному контексті слід згадати зайняту свого часу конструктивну позицію Європейської комісії щодо проекту ЄЕП. Тоді її офіційний представник позитивно оцінив ініціативу щодо створення Єдиного економічного простору Білорусі, Казахстану, Росії та України, вважаючи, що «економічна інтеграція зміцнить економіку, сприятиме політичній стабільності». Отже, Євросоюз зацікавлений в налагодженні максимально тісної взаємодії з державами євразійського спільного економічного простору, а обидва ці об'єднання, в свою чергу, отримують значну перевагу від зближення з такими економічними гігантами, як Китай, Індія, «азіатськими тиграми», які нині інтенсивно розвиваються.

Місце та роль України в загальноєвропейському інтеграційному процесі

Україна вже є визнаним суб'єктом європейських відносин і сьогодні неможливо говорити про майбутню Європу, архітектуру європейської безпеки, не беручи до уваги роль і місце України. Для нашої держави включення в процес творення конструкції континентальної єдності є життєвою необхідністю. Проте треба усвідомити сьогоднішні реалії: Україна цікавить своїх зарубіжних партнерів в основному як транзитна держава, що зовсім не гарантує нам статус незамінності. Тому слід не тішитися ілюзіями, а послідовно здійснювати комплекс заходів, які дозволили би нам стати повноправним учасником європейської та пан євразійської інтеграції.

Світ не стоїть на місці. Слід усвідомлювати, що сьогодні аби розпочати входження до інституцій ЄС принаймні в середньостроковій перспективі, Україні треба економічно «наростити м'язи», тобто не тільки зберегти, а й значно підсилити динаміку та якість економічного зростання, а це сьогодні, коли за доступ до ресурсів ринків збуту конкурують потужні інтеграційні угруповання, здійснити поодинці просто неможливо. Отже, вирватись з «хибного кола» ми можемо, лише підпорядкувавши інтеграційний вектор СНД, ЄврАзЕС, ШОС стратегічному вектору європейської інтеграції. На наш погляд, зробити це цілком реально, адже напрямок, короткострокові та середньострокові цілі європейської інтеграції для України та Росії принципово співпадають: це доступ до внутрішнього ринку Союзу, створення з ЄС спільного економічного простору, відповідне поглиблення і розширення договірно-правової бази взаємовідносин, використання повною мірою потенціалу спільної політики ЄС в галузі транспорту, енергетики, охорони довкілля, дослідницької діяльності, культури та освіти.

У цьому контексті варто згадати, що в договірних документах про формування ЄЕП було прямо визначено, що воно здійснюється з урахуванням норм і правил СОТ[5]. Понад те, закріплення в угоді про формування ЄЕП принципів різнорівневої та різношвидкісної інтеграції надавало Україні можливість брати участь лише в тих проектах і угодах, які узгоджуються з її зобов'язаннями за Угодою про партнерство і співробітництво з ЄС, іншими нормативними документами, які визначають і регламентують євроінтеграційний курс нашої держави.

Як вказує авторитетний вітчизняний політолог проф. В.Манжола, нині «відчутне послаблення американської гегемонії призводить до трансформації тристороннього балансування ЄС – Росія – США у своєрідну біполярну структуру нового, здебільше кооперативного типу ЄС – Росія». Виходячи з факту встановлення довгострокового, справді стратегічного, заснованого на життєво важливих економічних інтересах партнерства та співробітництва між Європейським Союзом та Росією, геостратегічну роль України як транзитної держави, головної ланки, яка єднає бі-

Виступ Президента України на сесії Парламентської асамблеї Ради Європи 27 квітня 2010 року

Засідання Ради голів держав – членів Шанхайської організації співробітництва (ШОС). Ташкент, 11 червня 2010 р.

полярний простір Великої Європи, стає очевидним, що лише ефективна координація з Росією політики євроінтеграції зробить можливою активну та перспективну співпрацю України з ЄС.

Центральна Азія – геополітичне серце Євразії

Через наявність таких факторів, як великі природні (передусім енергетичні) ресурси, трансконтинентальні транспортні коридори, існування глобальних загроз безпеці тощо Центральна Азія нині постає як ключовий регіон в питаннях загальноєвразійської геополітики, військової, транспортно-комунікаційної та енергетичної безпеки. Цим обумовлена підвищена увага до регіону з боку провідних країн світу, насамперед таких як Росія, США, Китай та ін. Саме з Центральноазійського регіону (ЦАР) нині забезпечується більша частина надходжень в Україну природного газу за відносно сприятливими ціновими умовами, що обумовлює критично важливе значення цього регіону для забезпечення енергетичної та, загалом, економічної безпеки України.

Постановка країнами Заходу питань виділення обіцяної економічної допомоги залежно від рівня демократичних перетворень призвела до певного розчарування керівництва країн ЦАР у співпраці з ними. Як наслідок, на даний час спостерігається значна активізація у відносинах з РФ, КНР, Іраном.

Слід особливо підкреслити системний характер китайської економічної експансії до ЦАР: вона цілеспрямовано здійснюється практично у всіх країнах і охоплює практично всі стратегічні галузі їх національних економік, передусім паливно-енергетичну сферу, гірничорудну промисловість, агропромисловий комплекс, комунікаційну інфраструктуру та інформаційні технології. З 2005 року китайські державні енергетичні компанії незалежно від запрошуваної за них ціни почали цілеспрямовано скуповувати нафтогазові активи західних компаній в Казахстані. Крім того, Пекін докладає зусиль, аби отримувати каспійський газ за маршрутом Великого шовкового шляху, і за наявними угодами з Туркменистаном з 2010 року він одержуватиме близько третини зовнішніх поставок туркменського газу.

Геополітичні, геоекономічні та культурно-цивілізаційні засади Євразійського проекту

Докорінне оновлення з березня 2010 р. українсько-російських відносин у форматі стратегічного партнерства об'єктивно посилює можливості практичної реалізації Євразійського проекту, висунутого ще навесні 1994 р. президентом Казахстану Н.Назарбаєвим, що передбачає створення Євразійського Союзу провідних пострадянських держав, передусім Росії, України, Білорусі, Казахстану, а також інших країн ЦАР.

Ще в 1995 р., обґрунтовуючи ідею створення Євразійського союзу, Н.Назарбаєв влучно характеризував суцільний вертикальний ряд країн Євразії від Росії на півночі і до Індії на півдні, в тому числі країни Центральної Азії, Іран, Пакистан, як геополітичний «пояс очікування» між Заходом і Сходом.

Найбільш важливою частиною Євразійського проекту стало створення в 2000 р. Євразійського економічного співтовариства, або ЄврАзЕС. Значна частина правил взаємодії між його учасниками створювалася з урахуванням досвіду та інструкцій уже прийнятих і перевірених у роботі ЄС.

Колосальний транзитний потенціал ЄврАзЕС обумовлюється унікальним географічним і геоекономічним становищем країн Співтовариства – між країнами ЄС і Азіатсько-Тихоокеанського регіону; обсяг торгівлі між ними в 2010 році, за оцінкою експертів, може перевищити $1 трлн.

Головним досягненням цієї організації є створення в грудні 2009 р. Митного союзу її найбільших учасників – Росії, Білорусі та Казахстану. Ведеться в останні роки й теоретична робота з опрацювання самої концепції Євразійського проекту.

Євразійська ідея охоплює набагато ширший геополітичний, геоекономічний простір та культурно-цивілізаційний простір ніж пострадянський чи ЄвразЕСівський. Вона має багато граней, і проблема економічної інтеграції – лише одна з них.

Сьогодні представники гуманітарної сфери усього світу виявляють зростаючий інтерес до східних цивілізацій, особливо до їх духовної ролі в сталому розвитку ноосфери і вирішенні глобальних проблем. Зосібна, китайська (а значною мірою і корейська) політична культура, яка базується на загальнозначимих раціоналістичних конфуціанських цінностях, виявляє свою надзвичайну стійкість в сучасних умовах, адаптуючись до екологічних і економічних потреб сталого розвитку. У сучасних умовах Західна і Східна цивілізації, взаємодіючи між собою, формують і змінюють свої культурні домінанти, необхідні їх розвитку, приводячи до виникнення різноманітних «гібридних» суспільств[6]. Те, що Китай, Японія та країни Південно-Східної Азії домінують на західному споживчому ринку, свідчить про те, що конфуціанство, буддизм, синтоїзм і тісно пов'язані з ними культурно-поведінкові традиції в якихось базисних точках близькі до архетипів західного світу.

Як вказує в цьому контексті відомий радянський і російський історик та політолог Рой Медведєв: «...Великі східні цивілізації не могли розвиватися інакше, ніж освоївши і ввібравши величезний пласт науково-технічних досягнень європейської та американської цивілізацій. Цей процес і становить суть всього того, що отримало назву глобалізації. Проте не йдеться про просте запозичення. Якраз саме в останні 15–20 років багато східних країн, в першу чергу Китай, Індія, а ще раніше Японія, стали виступати на деяких напрямах науково-технічного прогресу як лідери. (...) Світ стає багатополярним, всі прагнуть до успіху, і конкуренція різних центрів розвитку зростає. У цих умовах Євразійський проект стає дедалі більш затребуваною концепцією для пострадянських країн».

Загострення у період 2005–2009 рр. політико-ідеологічних розходжень серед держав-учасниць у баченні ролі та функцій СНД на пострадянському просторі призвело до

фактичного переформатування процесів економічної інтеграції, зокрема багатостороннього енергетичного співробітництва, за участю Росії, з інституційних рамок СНД до ЄврАзЕС. У результаті, наприклад, Російська Федерація відповідно в жовтні 2007 р. та в лютому 2008 р. вийшла зі складу учасників угод між країнами-учасницями СНД про проведення погодженої політики в сфері транзиту нафти та нафтопродуктів магістральними трубопроводами та про проведення погодженої політики в галузі транзиту природного газу. Таким чином, Україна залишилася фактично в «сірій зоні»: поза інституційним форматом реальної економічної інтеграції на пострадянському просторі й без відчутного прогресу в напрямі європейської економічної інтеграції.

Ухвалені останнім часом в рамках ЄврАзЕС документи вимагають ретельного розгляду відповідними міністерствами та відомствами України з огляду на те, що вони розроблялися у базовому форматі Росія–Казахстан–Білорусь, тобто тих країн, які виступили партнерами України по проекту ЄЕП. На особливу увагу заслуговують документи стосовно формування в рамках ЄврАзЕС спільного ринку нафти та газу, спільної розробки паливно-енергетичного балансу, організації та функціонування ринку зерна державчленів ЄврАзЕС, оскільки реалізація задекларованих в них цілей може безпосередньо вплинути на економічні інтереси України.

Також слід відзначити, що членство Киргизстану в Світовій організації торгівлі не заважає останньому брати участь в ЄврАзЕС, а інтеграція цієї держави до Митного союзу та спільного економічного простору (Білорусі, Росії та Казахстану, що формується в 2010 р.) означатиме фактично апробацію зазначених трьохсторонніх та ЄвразЕСівського форматів до вимог та стандартів СОТ.

Шанхайська організація співробітництва: потенціал і виклики нового глобального центру сили

Сукупна територія країн, які входять до ШОС – організації, створеної в 2001 р. за участю країн ЦАР (без Туркменистану), Росії та Китаю, становить 30,2 млн.кв.км, або 60% території Євразії. Сукупний демографічний потенціал ШОС – це чверть населення планети, а економічний потенціал включає найпотужнішу після США китайську економіку. Держави-члени Організації володіють приблизно чвертю світових запасів та обсягів виробництва нафти, на них припадає близько третини запасів природного газу й половина розвіданих у світі запасів урану. В ШОС у статусі постійних членів і спостерігачів представлені як провідні світові виробники вуглеводневої сировини – Росія, Іран, Казахстан і Узбекистан, так і країни, що демонструють найвищі темпи споживання нафти і природного газу в світі – КНР і Індія. Важко не погодитися з думкою президента Білорусі О.Лукашенка, що саме в регіоні ШОС в перспективі «відбуватимуться основні події світового значення, у тому числі в сфері економіки». Тут створюється по суті новий світовий центр сили, в якому беруть участь (як члени чи спостерігачі) чотири ядерні держави: Росія, Китай, Індія та Пакистан.

ШОС за рахунок наявності замкнутого циклу виробників і споживачів має величезний резерв економічного розвитку. Вступ до неї країн-спостерігачів – Ірану, Пакистану, Індії, Монголії, а в подальшому й інших країн, що виявляють до Організації інтерес (зокрема, Туркменистану), здатні в рази збільшити цей потенціал економічної самодостатності

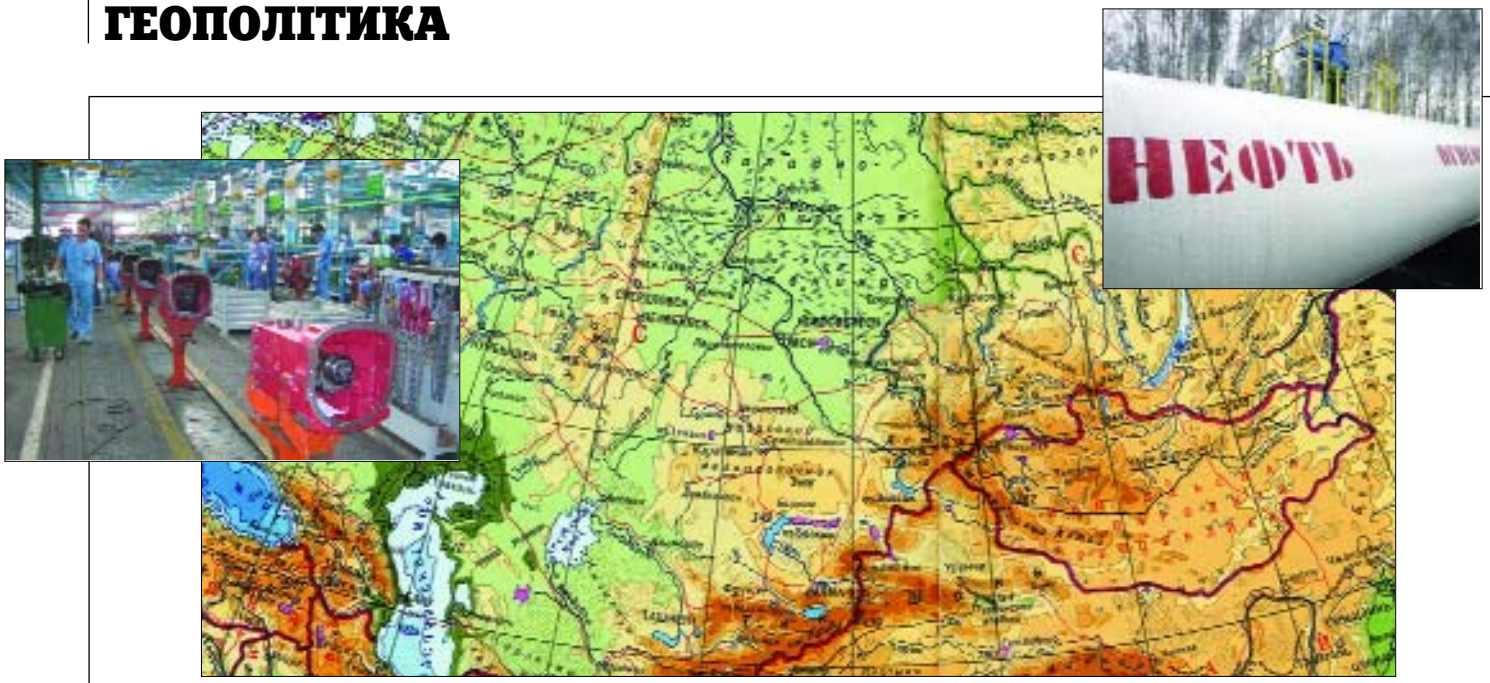
Зустріч керівників України та Казахстану в рамках Третього саміту Наради із взаємодії і заходів довіри в Азії. 8 червня 2010 року

ШОС. Особливо цьому може сприяти економічний потенціал Ірану з його запасами вуглеводнів і комунікаційними ресурсами. Вступ саме Ірану може схилити чашу терезів у питаннях забезпечення енергетичної безпеки в бік ШОС, оскільки зосередить у рамках однієї регіональної організації левову частку енергетичних ресурсів євразійського континенту. А це здатне багаторазово підвищити політичну вагу Організації.

Упродовж останніх п'яти років державне керівництво, політичні та бізнесові еліти провідних країн ШОС (Росії, Китаю, Казахстану, Узбекистану) вживали цілеспрямованих зусиль в напрямі координації та гармонізації енергетичної політики, формування «спільної енергетичної дипломатії» з метою отримання довгострокових конкурентних переваг на світовому енергетичному ринку. Першим кроком на цьому шляху визнано створення «Енергетичного клубу ШОС» шляхом мобілізації національних інформаційних та експертних ресурсів країн-членів. Йдеться про початок (приблизно з початку 2007 р.) розробки у рамках ШОС концептуальних засад механізму гармонізації національних енергетичних стратегій і формування єдиного енергетичного ринку в рамках ШОС з можливим узгодженням на багатосторонній основі цінових та інших ключових параметрів його функціонування, а також стратегічних перспектив його подальшого розвитку (включаючи спільне або скоординоване планування маршрутів постачання енергоносіїв).

Цілі та завдання створення Енергетичного клубу ШОС по суті полягають в обґрунтуванні створення, поряд із існуючими Атлантичним альянсом та ОПЕК, «третього енергетичного центру сили в світі», який забезпечив би довгострокові геополітичні, економічні та безпекові інтереси держав-учасниць ШОС шляхом гармонізації їх енергетичних стратегій та енергетичної політики. Практичним завданням Енергетичного клубу ШОС має стати створення «Євроазіатського енергетичного агентства», здатного залучити, за фінансової підтримки держав-членів та приватних бізнес-структур, потужні інформаційні, експертні та дослідницькі ресурси, співставні із ресурсами Міжнародної енергетичної асоціації, що обслуговує енергетичні інтереси країн Атлантичного альянсу. Водночас, слід усвідомлювати, що «єдина енергетична політика в рамках ШОС» на кшталт єдиної нафтової політики ОПЕК – це утопія, оскільки енергетичні інтереси учасників об'єднання є надто різними. Тому завдання полягає в гармонізації, а не в уніфікації цих інтересів.

Зважаючи на відсутність будь-якого статусу України у ШОС вищезазначене може становити безпосередню загро-

зу енергетичній безпеці нашої держави, оскільки учасницями об'єднання є країни, які на сьогодні практично повністю контролюють постачання енергоносіїв в Україну. Актуальність питання підтверджується, зокрема, посиленням упродовж останніх років координації дій країн-членів ШОС (між собою і з Туркменистаном) в енергетичній сфері, початком реалізації проекту Прикаспійського газопроводу на основі міжурядової угоди між Туркменистаном, РФ і Казахстаном, завершенням будівництва газопроводу Туркменистан – Китай через територію Узбекистану і Казахстану і, нарешті, спільним рішенням національних нафтогазових компаній РФ, Туркменистану, Узбекистану і Казахстану про перехід з 2009 р. на європейські ціни поставок газу центральноазіатського походження.

Однак успіх інтеграції в регіоні та, зокрема, в рамках ШОС найближчим часом є малоймовірним, оскільки цей регіон не повністю відповідає принципам ринкової економіки. В країнах неоднаково розвинені демократичні інститути, а також державні утворення. Існують значні розбіжності та відмінності в політичних системах, рівнях їх соціально-економічного розвитку, велика кількість перешкод для взаємної торгівлі, які гальмуватимуть зусилля, спрямовані на посилення інтеграційних процесів. Отже, на нинішньому етапі національним інтересам України відповідав би саме статус спостерігача або «партнера по діалогу», а не активного учасника процесів у рамках ШОС, які пов'язані із потребами розв'язання гострих регіональних проблем й протиріч і поки що лише в потенціалі можуть набути характеру інтеграційних.

Процес перетворення ШОС на структуру, здатну не лише реагувати на зовнішні імпульси, а й формувати геополітичний та геоекономічний простір, виходячи з агрегованих інтересів та цілей країн-членів, поки що тільки заявлений. Але вже сьогодні Китай серйозно працює над тим, щоб створити політико-правові умови для запровадження вільного руху товарів, капіталів та трудових ресурсів у рамках ШОС. При цьому до розбудови спільного економічного простору ШОС передбачається залучення потужного потенціалу особливих економічних зон Гонконгу та Макао.

Фактично ШОС з урахуванням своїх енергетичних, комунікаційних та інвестиційних можливостей вже сьогодні виступає реальним фактором прискорення економічного зростання. Водночас, світова фінансово-економічна криза та загострення викликів глобальній безпеці дають певні підстави прогнозувати, що в критичній ситуації питання «самоідентифікації» ШОС може бути вирішено максимально швидко. Адже ШОС володіє потужним економічним потенціалом і за наявності політичної волі та здорового економічного розрахунку здатна достатньо динамічно пройти всі рівні економічної інтеграції від створення зони вільної торгівлі до формування єдиного економічного простору.

На сьогодні ж найважливішою функцією організації вбачається консолідація країн центральної Євразії, так званого «поясу вичікування», навколо тих цінностей та ідей, котрі повинні, на їх думку, лежати в основі нового світового порядку. І саме підключення України може сприяти прискоренню цих процесів.

Про перспективи «стикування» європейської та євроазійської інтеграції читайте у наступному номері «З.С.»

---

[1] *Обраховано за даними Держкомстату України на 1 січня 1991 р. та на 1 березня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua*

[2] *Мармазов В., Піляєв І. З «дорожньою картою» на шляху до ЄС. Велике майбутнє Великої Європи: чи скористається Україна перевагами нового європейського порядку? – Політика і час. – 2003. – № 11. – С. 31– 42. – С. 32.*

[3] *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. – Brussels: Commission of the European Communities. – 11 March 2003. – Doc. COM(2003) 104 final. – 26 p. – P. 10.*

[4] *Див.: "Газовий трикутник" ЄС –Україна – Росія. Аналітична доповідь // Національна безпека і оборона / Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. – 2002. – № 3 (27). – 2–43 с. – С. 5-6.*

[5] *Угода про формування Єдиного економічного простору, від 19.09.2003 р. – Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=997_990*

[6] *Панарин А.С. Россия в циклах мировой истории. – Москва: Изд-во МГУ, 1999. – 288 с. – С. 15.*

Під захистом святого Патрика

Олексій ПОЛТОРАКОВ, кандидат політичних наук, Європейська асоціація українців

В Ірландії ймовірне ніколи не відбувається, а неочікуване постійно трапляється.
Джон Пентланд Магафі (1839–1919)

Dr. O. Poltorakov
Under St.Patric's protection
The Republic of Ireland's "traditional policy of military neutrality" is not defined in law. A "neutral" (rather "non-block" – i.e. not a member of any military alliance) stance of Ireland assumed to be rational calculation of the small state's interests in the state-centered, unfriendly, self-help environment. The external changes, namely EU membership and inclusion into its policies have serious impact as far as they challenge on traditional deep ties with the United Kingdom. These factors caused "The Irish Economic Boom" (or "The Irish Miracle"). It seems that fear of Irish neutrality being prejudiced was what had caused the Irish people to reject the treaty of Nice (2001) and Lisboa (2008) and only after the EU guaranties the public opinion has changed.

17 березня відзначається найголовніше свято Республіки Ірландії – день святого Патрика і День незалежності. «Зелений острів» Ірландія у більшості з нас асоціюється переважно з кельтською старовиною та «гінесовим» сьогоденням (від темного пива до Книги рекордів), а також тривалим конфліктом щодо північної частини «зеленого острова». Однак в тіні подібного асоціативного ряду залишається принципове питання безперечних успіхів цієї країни в економіці та політиці – адже, на жаль, ця країна традиційно знаходиться «в тіні» своїх могутніх європейських сусідів.

«Кельтський тигр» – загадкова історія успіху

Республіку Ірландію можна вважати відносно молодою – її незалежності немає й сотні років. За цей досить невеликий за історичним мірками час державі вдалося не тільки зберегти та посилити свій суверенітет, а й стати своєрідним «геоекономічним дивом».

Тривалий час – більш ніж півстоліття! – Ірландія була ледь не найбіднішою європейською країною – так званою економічно «хворою людиною Європи».

У 1930 рр. між Ірландією та Британією тривала торговельна війна, у ході якої Лондон встановив заборонні мита на імпорт ірландських яловичини та вовни, а Дублін відповів введенням тарифів на британські промислові товари

У Другій світовій війні Ірландія de jure зберегла нейтралітет, який de facto носив формальний характер – адже Ірландія надавала підтримку антигітлерівської коаліції (У. Черчілль навіть охарактеризував ірландський нейтралітет як «фарисейство»). Був мовчазний («джентльменський») договір, що у разі вторгнення фашистської Німеччини в Ірландію, остання чинитиме принаймні символічний опір, а потім покличе на допомогу Об'єднане Королівство.

За оцінкою британської розвідки, Ірландія, яка була виведена з війни, була більш вигідна: не потрібно було відволікати сили, щоб її захищати з моря та повітря. Проте, всупереч тому, що нейтральні країни не повинні дозволяти військовому персоналу будь-якої зі сторін використовувати свою територію, британські льотчики, яки робили вимушені посадки в Ірландії, жили в умовах непорівнянних із затриманими льотчиками люфтваффе. Тільки аеропорт Фейн прийняв понад 1400 літаків та 15 тис. воїнів. Через Ірландію перекидали (не завжди навіть в цивільному одязі!) британські та американські війська в Лісабон і далі – в Італію та Африку. Крім того, з 1938 р. велося тісне співробітництво ірландської та британської розвідок та контррозвідок (в т.ч. допити німецьких агентів!), а діяльність ІРА (яка підтримувала фашистів) була заборонена.

За тих часів населення Ірландії становило близько 3 мільйонів – і з них приблизно 150 тисяч ірландців (близько 5%!) пішли добровольцями в британську армію (хоча формально діяв закон, який забороняв громадянам Ірландії вступати до іноземних армій); стільки ж – працювали на військових підприємствах. Відомості про поранення й смерті довелося посилати на 165 000 ірландських адрес.

Через формальну неучасть у Коаліції Ірландія не отримала допомоги від США в рамках Плану Маршалла й, на відміну від інших країн Західної Європи, в 1945–1960 рр. не «вписалася» до стимульованого цим планом європейського економічного буму.

В Ірландії 1950 рр. середньорічні темпи економічно-

го зростання не перевищували 2%, набагато уступаючи середньоєвропейським показникам за післявоєнний період. Дуже складна ситуація в економіці оберталася масовою міграцією (Республіку залишили близько 500 тис. чоловік, що для країни з населенням усього 3 млн. було майже самогубством — навіть попри високу народжуваність), через яку населення Ірландії в 1950-х роках скоротилося на одну сьому. Розділення острова мало руйнівні економічні наслідки для прикордонних районів. Наприклад, північне графство Донегол опинилося в складі незалежної Ірландії, але втратило свій природний економічний центр — м. Лондондеррі, що залишилося під британським контролем. Залізничне сполучення було перервано, що суттєво зменшило економічні зв'язки між двома частинами острова (до сьогоднішнього дня єдиний потяг, який перетинає кордон між Ірландією та Сполученим Королівством, курсує за маршрутом Дублін – Белфаст).

Навіть після приєднання до Європейського співтовариства (1972 р.) Ірландія ще довго залишалася однією з найслабкіших – з вищим рівнем інфляції, ніж у Західній Європі. Період до кінця 1980 рр. досить яскраво характеризує нездатність знайти шляхи розвитку в країні з великими ресурсами робочої сили, досить високим рівнем освіти. Скорочення інфляції в ці роки фактично супроводжувалося тривалим застоєм та еміграцією.

Своєрідним «моментом істини» стали реформи 1987 р. – коли ірландський уряд наважився знизити видатки бюджету для того, щоб знайти шляхи макроекономічної стабілізації та зниження навантаження державного боргу. Так, видатки на охорону здоров'я були урізані на 6%, на освіту — на 7%, на оборону – на 7%; асигнування на дорожнє та житлове будівництво скоротилися на 11%, а на сільське господарство — на 18%.

Подальший розвиток економіки Ірландії характеризується майже тріумфальним успіхом, якого дана країна чекала багато століть. За наступні неповні півтора десятиліття Ірландія спромоглася «догнати та перегнати» за рівнем життя та доходів практично всі інші країни Європи. В результаті за рівнем ВВП на душу населення в 2007 р. Ірландія поступалася в ЄС лише Люксембургу, маючи рівень безробіття лише в 3,5% (проти майже 20% в кінці 1980-х рр.).

Про беззаперечні соціально-економічні успіхи країни свідчить не тільки збільшення ВВП і ВНП, а й інші показники. Приміром, якщо середня тривалість життя в країні в 1980–1982 рр. становила 75,6 років для жінок і 70,1 для чоловіків, то на 1995 р. вона досягала відповідно 78,6 і 73 років. Крім того, економічне зростання проявляється в підвищенні матеріального добробуту жителів Ірландії, у рамках якого з 1992 по 1996 рр. кількість зареєстрованих у країні автомобілів збільшилася на 40%.

Аналізуючи в цьому контексті загадковий ірландський економічний бум» («The Irish Economic Boom» чи навіть «The Irish Miracle»), який розпочався наприкінці 1980 рр., економісти дотепер не можуть виокремити його головну «першопричину» – більшість існуючих теорій економічного росту не дозволяють пояснити потужний «вибух» ірландської економіки, коли у період з 1996 по 2007 рр. ВВП в Ірландії збільшувався в середньому на 7–9%, що значно перевищило не тільки світові показники (3,2%), а й показники «азійських тигрів» (4,3%), поступаючись лише таким «монстрам», як Китай.

«Кельтське економічне диво» було забезпечене сукупністю цілої низки чинників — від соціально-економічних масштабних вкладень в освіту та реформи ринку праці й податкової системи чи фінансово-економічних до зовнішньополітичних та соціокультурних. Так, для вирішення демографічної проблеми держава пішла на такі безпрецедентні заходи, як скасування податку на дитячі товари. «Ефект зростання» було посилено також величезними інвестиціями зі США, в яких чималу роль зіграли американці ірландського походження (загалом до 60 млн. осіб, і в т.ч. не тільки сумнозвісні завдяки Голлівуду «Банди Нью-Йорка», а й дуже впливовий «клан Кеннеді» — при тому що населення самої Ірландії сьогодні становить близько 4,2 млн.). Останні вбачали в «зеленому острові» можливість входження в європейські ринки через культурно близьке їм середовище. Крім того, розташування в гринвічській часовій зоні дозволило працівникам ірландських підрозділів американських компаній виконувати роботу, поки їх колеги ще сплять. Це дуже привабило американські компанії з великими юридичними та фінансовими відділами. Адже ірландський юрист міг працювати над справою з ранку ледь не до вечора й передати справу наприкінці «свого» робочого дня американському колезі, в якого день щойно розпочинався!

Однією з опосередкованих причин макроекономічних успіхів Ірландії стала зовнішня економіко-фінансова переорієнтація – відхід від замкненості зовнішньоекономічних зв'язків на Сполучене Королівство (куди на початку 1970 рр. спрямовувалося близько 90% ірландського експорту).

Ірландія, попри довготривалі політичні та навіть економічні протиріччя з Великобританією (які доходили до торговельних війн!), до останнього зберігала з нею монетарний союз. У рамках останнього Дублін, який карбував власні банкноти й монети, прив'язував курс місцевого фунту до фунта стерлінгів у відношенні 1:1. Понад те, до 1978 р. британськими фунтами можна було розраховуватися в будь-якому ірландському магазині чи пабі.

Принципове місце посіло дедалі активніше активне залучення до процесів європейської політико-економічної інтеграції – вступ в 1973 р. до Спільного ринку та приєднання в 1999 р. до «зони євро».

На тлі цього доволі див-

ним (хоча й досить зрозумілим) стало те, що в червні 2002 р. ірландські виборці проголосували проти Ніцького договору — процес розширення ЄС на Схід загальмувався більш ніж на півтора року, поки уряд країни (під вагомим впливом Євросоюзу) не переконав ірландців проголосувати «за».

Така сама доля дісталася й Лісабонському договору – «за» нього 28 липня 2008 р. проголосувало лише 46,6% ірландців, при 53,4% тих, хто проголосував «проти». Ірландія погодилася провести повторний референдум лише після того, як лідери ЄС на Сівільському саміті ЄС (червень 2008 р.) надали країні політичні гарантії, які, у випадку схвалення країною на повторному референдумі Лісабонського договору, набуття ним чинності не буде пов'язане для Ірландії ні з позбавленням крісла в Єврокомісії, ні з вимогами легалізації абортів, скасування пільгового податкового режиму та відмови від військового нейтралітету. В результаті лише через більше ніж рік (2 жовтня 2009 р.) на повторному голосування при явці в 58% більше 67% ірландців «дали добро» ратифікації (при 32,8% тих, хто залишився «проти») цього документа.

Безпекова самодостатність «зеленого острова»

На нашу думку, досить важливим, хоча й недостатньо врахованим чинником політико-економічних успіхів «зеленого острова» стала, зокрема, оптимальна для такої невеликої молодої держави, як Ірландія політика зовнішньої безпеки як позаблоковість. Нагадаємо, що у заявах уряду Ірландії сутність її нейтралітету визначається як «воєнний нейтралітет», що передбачає «неучасть у військових союзах» (насамперед у НАТО) – тобто фактично зводиться до позаблоковості, «доповненої» традиційною прагматичною орієнтацією на Великобританію (члена НАТО!). Ірландія, до того ж, не входила до групи нейтральних і неприєднаних (Н+Н) НБСЄ.

При цьому в Конституції Ірландії до 1998 р. йшлося про суверенітет республіки над усім островом, що означало територіальні претензії до Великої Британії, яка володіє Північною Ірландією. Але в основі ірландської політики безпеки лежало припущення, що Великобританія не захоче силою повертати під свою корону країну, з якою стільки «намучилася» як з колонією, а від усіх інших держав країна захищена географічним положенням. Геополітичні розрахунки, які здаються надризикованими («гра на грані фолу»), виявляються вірними. Тим паче, що Ірландія не провокувала Британію — не пред'являла реальних претензій на північну частину острова та не «загравала» з її супротивниками.

Опосередковано цьому сприяло доволі «вигідне» геостратегічне положення «зеленого острова» — досить далеко від лінії фронту «холодної війни». Це відповідним чином позначилося на відсутності необхідності утримувати «під багнетами» велику кількість вояків. Чисельність Збройних сил Ірландії можна назвати «вражаючою» за своїми розмірами. Так, чисельність сухопутної армії Ірландії – близько 8,5 тисяч осіб (ще 13 тисяч становить резерв), розподілені на три територіальні бригади; військово-морських сил – близько 1,150 осіб; військової авіації – майже 850 осіб.

До того ж, ще в 2004 р. влада Ірландії дозволила іноземцям служити у своїх дивізіонах. Так, миротворчий контингент (Ірландія бере доволі активну участь в миротворчій діяльності ООН), який перебуває в Сирії, Сомалі та Ефіопії, на 50–60% сформований з іноземців (зокрема прибалтів), багато з яких свого часу «загартувалися» в Радянській Армії. Рівень зарплат в ірландській армії досить високий, і з урахуванням тенденції перенасичення ринку праці (у контексті макроекономічної кризи, що не оминула й Ірландію) військова служба стає дедалі привабливішою.

Відповідно, одним із чинником упередженого ставлення населення Ірландії до європейської політичної інтеграції (що проявилося в результаті референдуму) стали не до кінця з'ясовані перспективи (не)участі Ірландії в військово-політичних складових зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу.

Адже за півстоліття нейтральності країна набула не тільки досвід позаблоковості, а й інші «вміння» для виживання у непростих геостратегічних реаліях новітньої доби. Так, з одного боку, Ірландія бере активну участь в мегапроекті НАТО «Партнерство заради миру», а з іншого – не має індивідуальних програм партнерства з Альянсом (які мають, наприклад, Україна чи Росія).

Висновки та уроки для України

Досвід таких країн як Ірландія свідчить, що розмежування таких геостратегічних категорій як «нейтралітет» та «позаблоковість» поступово мінімізується.

Крім того, «позаблокова» політика національної безпеки не означає «автоматично» величезних витрат на оборону чи великих за розмірами Збройних сил (передусім армійських чи військово-морських з'єднань).

Понад те, на нашу думку, саме утримування оборонних витрат на «мінімально необхідному» рівні є чинником (принаймні опосередкованим), завдяки якому Ірландія стала т.зв. «кельтським тигром» — демонструючи великі темпи розвитку економіки, зовсім не переобтяженої «оборонкою» (а надто витратами на ВПК).

Мабуть, найголовніша причина досягнень Ірландії полягає в тому, що молода та невелика країна розраховує лише на власні ресурси, а із «зовнішніх» – перевагу віддає лише покровительству святого Патрика.

Зовнішня політика Малайзії: від колоніальної залежності до регіонального лідерства

Ігор ЛОССОВСЬКИЙ,
кандидат фізико-математичних наук

Частина 1

Історичний екскурс

У період британського колоніального панування всі функції зовнішніх зносин Малайї знаходились під жорстким контролем Великої Британії. Проте після проголошення 31 серпня 1957 року незалежності молода держава вже 17 вересня того самого року була прийнята до ООН. З перших днів існування перед країною постали проблеми формування своєї власної міжнародної політики, встановлення дипломатичних відносин із іншими державами, створення зовнішньополітичної служби.

У перші роки незалежності Федерація Малайя не виявляла будь-якої помітної активності на зовнішньополітичній арені, перебуваючи головним чином у руслі зовнішньої політики колишньої метрополії. Історичний аналіз дозволяє виділити цілу низку причин такого продовження зовнішньополітичної залежності молодої країни. Серед них: наслідки 350-літньої колоніальної залежності (послідовно від Португалії, Голландії та Великої Британії); засилля іноземного, переважно британського, капіталу в економіці; присутність потужного британського військового контингенту на території країни та неготовність проводити самостійну оборонну і зовнішню політику; суттєвий ідеологічний вплив колишньої метрополії; значна кількість громадян Великої Британії, які залишилися працювати в державному апараті; відсутність або нестача національних кадрів – фахівців із зовнішньої політики, обмеженість фінансових ресурсів та інших можливостей.

Збереження та розвиток відносин з колишньою метрополією та іншими країнами Британської Співдружності на першому етапі незалежності стало головним пріоритетом зовнішньої політики Малайї. У жовтні 1957 року Уряд країни уклав з Великою Британією Угоду про оборону та взаємодопомогу, згідно з якою остання зберігала на території молодої країни свої війська та військові бази і навіть мала можливість будувати нові. Право розміщувати в Малайї свої війська у складі стратегічного резерву Британської Співдружності зберігали також Австралія і Нова Зеландія. Ця Угода у військово-політичному відношенні тісно пов'язувала молоду країну з Великою Британією і накладала значний відбиток на її зовнішню політику, зокрема, країна мала певні зобов'язання щодо співпраці з SEATO, не будучи номінальним членом цього регіонального військового блоку *(South-East Asia Treaty Organization – аналог NATO у Південно-Східній Азії, створена у 1954 році за участі США, Австралії, Великої Британії, Франції, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду з метою колективної протидії можливій зовнішній агресії, У вересні 1975 року за рішенням країн-учасниць Організація припинила своє існування)*.

Значний вплив Великої Британії та її військова допомога Федерації Малайя в боротьбі з партизанськими рухами 50—60-х років, очолюваним комуністичною партією, призводили до того, що у своїй зовнішній політиці Малайя орієнтувалася головним чином на країни Заходу, фактично уникаючи встановлення дипломатичних відносин та розвитку зв'язків з країнами «східного блоку», зокрема СРСР та КНР. Головною мотивацією такої політики були побоювання розповсюдження ідеологічного впливу комуністичного Китаю на численну місцеву китайську громаду (близько 30% населення країни). Водночас малайський Уряд відмовлявся і від підтримки офіційних відносин із Тайванем.

На рубежі 50-х і 60-х років XX століття, зберігаючи тісні зв'язки з колишньою метрополією, керівництво Федерації Малайя почало усвідомлювати необхідність розвивати відносини з сусідніми країнами регіону Південно-Східної Азії. Причому країна виявляла зацікавленість не лише в розвитку двосторонніх відносин, а й багатостороннього субрегіонального співробітництва. У 1958 році перший Прем'єр-міністр Малайї Абдул Рахман вперше висловився за проведення зустрічей керівників країн Південно-Східної Азії з метою започаткування регіональної співпраці. У 1961 році країна вступила в Асоціацію Південно-Східної Азії (АПСА), учасниками якої були також Філіппіни і Таїланд. Участь Малайї у спробах налагодження субрегіональної співпраці можна розглядати як перші її самостійні кроки на міжнародній арені. Проте ці перші кроки на шляху субрегіональної інтеграції були перервані у зв'язку з початком процесу створення нової Федерації Малайзія у 1963 році, якому відверто протидіяли Філіппіни і Індонезія, що фактично призвело до небезпечної політичної конфронтації в регіоні.

У цей складний період Малайзію підтримали провідні західні держави, що мали свої інтереси в регіоні (США, Велика Британія, Австралія, Нова Зеландія). Тим не менше, вже на той час у зовнішній політиці країни почали виявлятися нові тенденції самостійності. Так, Малайзія відверто заявила про прибічність політиці нейтралітету, відмовившись при цьому від вступу до SEATO не зважаючи на певний тиск з боку Великої Британії. У середині 60-х років Малайзія вступила на шлях розвитку відносин з країнами Азії і Африки, насамперед мусульманськими.

Подальша поступова нормалізація відносин між Малайзією та Індонезією стала необхідною передумовою створення у серпні 1967 року Асоціації держав Південно-Східної Азії (ASEAN), до якої на той момент увійшли Малайзія, Індонезія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни (сьогодні членами Асоціації є 10 країн регіону).

Слід зазначити, що однією з головних причин активної участі Малайзії у розвитку співпраці в рамках ASEAN було намагання урегулювати складні двосторонні проблеми (переважно територіальні), наявні на той час практично з усіма країнами-учасницями Асоціації.

Політика відвертого антикомунізму та прозахідна позиція з тісними зв'язками з країнами Британської Співдружності, що проводив на початку незалежної історії країни **перший Прем'єр-міністр Малайзії Абдул Рахман (1957–1969)**, змінилися подальшою орієнтацією на політику неприєднання, нейтральності та мирного співіснування.

Офіційним Куала-Лумпур було проголошено готовність до розвитку співпраці з усіма державами незалежно від соціально-політичної системи на основі принципів мирного співіснування. В кінці 60-х років Малайзія встановила дипломатичні відносини з СРСР (квітень 1967 р.) та іншими країнами «соціалістичного табору», розширились зв'язки з країнами-учасницями Руху Неприєднання, насамперед мусульманськими.

У зв'язку із рішенням уряду Великої Британії про початок виведення в кінці 60-х років своїх військ з регіону, на заміну британсько-малайзійській Угоді про оборону та взаємодопомогу від 1957 року було укладено п'ятисторонню Угоду про оборону, що вступила в дію у 1971 році. Відповідно до неї збройні контингенти Великої Британії, Австралії та Нової Зеландії розміщувались на території Малайзії і Сінгапуру.

У часи діяльності **другого Прем'єр-міністра Абдули Разака Малайзія (1970–1976)**, як країна-член Організації Ісламської Конференції (ОІК), почала офіційно ідентифікувати себе мусульманською країною. Пошуки нових партнерів значно збільшили важливість для Малайзії участь у Русі Неприєднання. Зовнішня політика країни дедалі більше почала схилятися у бік нейтральності, неприєднання, мирного співіснування, не лише юридичної, а й фактичної незалежності від Великої Британії та інших глобальних гравців. Країна почала дистанціюватися від головних «великих держав», робити відвертий наголос на регіоналізмі, поглиблювати практичні контакти та розвивати дипломатичні відносини з країнами «комуністичного блоку». В економіку країни почали залучатися міжнародні інвестиції з інших джерел, окрім британських.

У цей період одним із наріжних каменів зовнішньої політики Малайзії стала ідея створення нейтральної зони в регіоні Південно-Східної Азії. У листопаді 1971 року міністрами закордонних справ країн ASEAN було підписано Куалалумпурську декларацію, що закликала до створення в регіоні зони миру, свободи та нейтралітету.

Висуваючи ідею нейтралітету, керівництво Малайзії розраховувало на те, що у процесі її реалізації країна зможе досягти низки стратегічних цілей, як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Головна мета полягала в тому, щоб заручитися зобов'язаннями позарегіональних «великих гравців» не втручатися у внутрішні справи Південно-Східної Азії.

Успішному проведенню політики нейтралітету та зменшенню небезпеки зіткнення інтересів великих держав в регіоні, згідно малайзійського плану, мала сприяти поетапна ліквідація іноземних військових баз в державах регіону. З метою реалізації цієї ідеї також передбачався поетапний вихід країн регіону з військових союзів, що були створені раніше за участі великих держав.

У процесі проведення політики нейтралітету у Південно-Східній Азії мали бути закріплені кордони, які сформувалися між державами регіону, що мало велике значення для самої Малайзії з огляду на наявність територіальних претензій Філіппін на східно-малайзійський штат Сабах та територіальні проблеми з іншими сусідні-

Король Малайзії Янг Ді-Пертуан Агонг приймає вірчі грамоти від Надзвичайного і Повноважного Посла України у Малайзії Ігоря Лоссовського (27 листопада 2009 року)

ми країнами. Таким чином країни ASEAN мали б урегулювати існуючі між собою конфлікти та розбіжності в ім'я збереження миру та стабільності в регіоні, що сприяло б зміцненню внутрішньої стабільності в самих державах регіону.

У 70-ті роки XX століття Малайзія приділяла значну увагу розвитку ситуації в Індокитаї. При цьому її відносини з В'єтнамом відрізнялися складністю та неоднозначністю, оскільки під час американсько-в'єтнамської війни офіційний Куала-Лумпур підтримував відносини із режимом Південного В'єтнаму у Сайгоні. Проте вже у 1973 році були встановлені дипломатичні відносини з Демократичною Республікою В'єтнам, а в 1975 році Малайзія вітала припинення війни та возз'єднання цієї країни. Малайзія виявила також найбільшу активність серед країн ASEAN у процесі відновлення зруйнованого у роки війни господарства. Численні малайзійські технічні делегації були направлені до В'єтнаму для налагодження співпраці у сфері будівництва доріг та портових споруд, виробництва пальмової олії та натурального каучуку. Слід зазначити, що і сьогодні В'єтнам залишається одним з найбільших партнерів Малайзії в регіоні.

З початку 70- років в Малайзії відбувалося певне переосмислення поглядів на взаємовідносини з Китайською Народною Республікою, що було викликано як загальними змінами геополітичної ситуації в Азії, так і наданням допомоги Китаєм у подоланні наслідків руйнівної повені в Малайзії в кінці 1970 – на початку 1971 років. Останнє було сприйнято в Куала-Лумпур як ознака зацікавленості Китаю у встановленні нормальних відносин між країнами.

У цей самий період розпочалися наполегливі взаємні пошуки контактів (насамперед торговельно-економічних) між країнами ASEAN та КНР, причому Малайзія у цьому процесі виявила чи не найбільшу ініціативу. У 1971 році в ході сесії ГА ООН Малайзія, яка раніше дотримувалася концепції «двох Китаїв», проголосувала за Резолюцію, яка передбачала відновлення прав КНР в цій найвпливовішій міжнародній організації. А у травні 1974 року в ході офіційного візиту до Пекіну Прем'єр-міністра Малайзії Абдул Разака між двома країнами було встановлено дипломатичні відносини.

У роки діяльності **третього Прем'єр-міністра Малайзії Хусейна Онна (1976–1981)** розпочався період консолідації, в якій наріжним каменем зовнішньої політики була співпраця в рамках ASEAN. Така консолідація посилилась після падіння Сайгонського режиму Південного В'єтнаму та об'єднання цієї країни у 1975 році, що призвело до фактичного завершення американської військової присутності у Південно-Східній Азії. У 1976 році на індонезійському острові Балі відбувся Перший саміт ASEAN, на якому було підписано багатосторонній Договір про дружбу та співробітництво. У цей період у малайзійській зовнішній політиці продовжувалась тенденція дедалі більшого наголосу на незалежності, неприєднанні та рівновіддаленості від впливу великих держав. Концепція необхідності забезпечення принципу регіонального нейтралітету розглядалась як одна з найважливіших у зовнішній політиці країни.

У середині 70-х років Малайзія почала виявляти зацікавленість у налагодженні співпраці з Камбоджею (Кампучією), з якою у 1976 році Куала-Лумпур встановив дипломатичні відносини. Падіння у січні 1979 року режиму Пол Пота у цій країні було сприйнято в Малайзії з насторогою, оскільки це, певною мірою, сприймалося як «наближення соціалізму до кордонів Малайзії» та «вихід комуністичного В'єтнаму на кордони ASEAN». Водночас Уряд Малайзії за цих умов виявив достатню гнучкість, стриманість та прагматизм намагаючись продовжити конструктивний діалог із Соціалістичною Республікою В'єтнам.

Важливе місце у зовнішній політиці Малайзії історично посідають відносини з розвиненими країнами Заходу, насамперед, Великою Британією, США, Японією, Австралією. Традиційно Малайзія проводила лінію на активне залучення інвестицій та розвиток військово-технічного співробітництва з цими країнами, що часом робило країну досить вразливою до зовнішніх тисків, змушувало її у деяких принципових міжнародних питаннях дотримуватися позиції зазначених великих держав. Для подолання такої вразливості останніми десятиліттями Малайзія проводить політику широкої диверсифікації як політичних зв'язків, так і торгово-економічної, інвестиційної та військово-технічної співпраці, що відкриває сьогодні непогані перспективи для активного розвитку та поглиблення взаємовигідних відносин між Україною та Малайзією.

У підходах Малайзії до головних міжнародних проблем помітним є прагнення до зміцнення миру та безпеки у регіоні та світі, ліквідації конфліктних ситуацій шляхом дипломатичних переговорів. Країна підтверджує неухильне дотримання принципів нейтралітету та неприєднання, виступає за розрядку міжнародної напруженості, прийняття невідкладних та ефективних заходів щодо роззброєння, всесвітню та повну заборону випробувань ядерної зброї, підтримувала всі міжнародні ініціативи щодо обмеження гонки озброєння.

Уряд Малайзії вітав міжнародні зусилля, спрямовані на перетворення Індійського океану у зону миру, виходячи з того, що упровадження цієї ініціативи сприятиме реалізації іншої ідеї – перетворення Південно-Східної Азії у зону миру, свободи і нейтралітету.

Країна послідовно виступала проти залишків колоніалізму, расизму та апартеїду, підтримувала національно-визвольні рухи народів Африки за самовизначення.

Малайзія відігравала та продовжує відігравати активну роль у питаннях перебудови міжнародних економічних відносин, зокрема, виступає за усунення системи протекціоналізму, тарифних та інших обмежень, які перешкоджають доступу товарів країн, що розвиваються, на ринки розвинених країн Заходу. Країна також підтримує запровадження стабілізації цін на сировинні товари, забезпечення сприятливих умов отримання кредитів і передачі розвиненими країнами провідних технологій країнам, що розвиваються.

Найбільших принципових змін зовнішня політика Малайзії зазнала під час правління **четвертого Прем'єр-міністра країни Махатхіра Мохаммада (1981–**

2003 рр.), хоча її головні напрями, цілі та принципи залишилися незмінними. Вона набувала дедалі більшої прагматичної економічної орієнтації, характеризувалася наполегливими зусиллями із захисту інтересів, прав і прагнень країн, що розвиваються (країн «третього світу»). Одним із основних зовнішніх пріоритетів Малайзії того часу був активний розвиток співпраці з цими країнами, зокрема у форматі «Південь–Південь». Головний наголос було зроблено на більш активному розвиткові двосторонніх зв'язків з партнерами по ASEAN та зміцненні відносин з мусульманськими країнами.

У цей період зовнішня політика країни характеризувалася численними новими ініціативами, серед яких:

– «Антарктика, як спільний спадок людства»;

– «Політика Східного спрямування» («обличчям до Сходу»);

– Лідерство серед країн, що розвиваються, стосовно проблематики, яка становить загально світовий інтерес (питання захисту навколишнього середовища, демократії та прав людини тощо);

– Визначення переваг та недоліків впливу процесів глобалізації на країни «третього світу»;

– Активний та рішучий підхід до вирішення Палестинської проблеми та Апартеїду;

– Політика Ісламської Єдності – головування на 10-му саміті Організації Ісламської Конференції, проведення 1-го EXPO OIK, формування Організації D-8 *("Developing Eight» – включає вісім мусульманських країн, що розвиваються: Малайзію, Туреччину, Єгипет, Індонезію, Іран, Пакистан, Бангладеш і Нігерію. Головною метою створення D-8 є покращення економічних позицій цих країн у загальносвітовому економічному просторі, встановлення нових взаємовигідних торгівельних зв'язків та збільшення товарообігу);*

– Міжнародний мир та безпека – діяльність Малайзії в якості непостійного члена Ради Безпеки ООН, участь в міжнародній миротворчій діяльності в таких країнах як Боснія і Герцеговина, Камбоджа, Косово, Намібія, Сомалі та Східний Тимор. Малайзія також активно виступає проти подвійних стандартів та вибірковості у міжнародній політиці, будь-яких превентивних каральних акцій проти держав без відповідних санкцій ООН;

– Боротьба проти міжнародного тероризму: Малайзія активно виступає за пріоритетний розвиток регіональної міжнародної співпраці з протидії тероризму, проводить у 2002 році Зустріч міністрів закордонних справ країн ОІК з проблем тероризму, створює в м. Куала-Лумпур Регіональний Південно-Східно-Азіатський Контртерористичний Центр (SEARCCN) з метою навчання та підготовки спеціалістів і розбудови відповідної інфраструктури;

– Активний розвиток двосторонніх зв'язків з країнами Африки, Латинської Америки, Центрально-Східної Європи, зокрема у сферах торгово-економічної співпраці, інвестицій та передачі технологій в дусі співпраці у форматі «Південь–Південь». У цей час було відкрито цілу низку посольств Малайзії у зазначених країнах, на деякі з них було поширено дію Малайзійської Програми Технічної Співпраці (У березні 2010 року МЗС Малайзії було заявлено про поширення дії МТСР на Україну).

У роки керівництва Урядом М.Мохаммада Малайзією було також висунуто серйозні міжнародні ініціативи в економічній сфері, серед яких:

– Східно-Азійська Економічна Співпраця (починаючи від Східно-азіатської економічної групи (EAEG) до Східно-Азійского економічного форуму і пізніше – ASEAN+3 (АСЕАН+Китай, Японія, Південна Корея));

– Формування об'єднання G-15 найбільш розвинених країн Руху Неприєднання, налагодження взаємодії G-15 з групою країн «ASEAN – країни басейну річки Меконг»;

– Співпраця Регіонального Розвитку – формування концепції «Трикутників розвитку» – IMTGT, IMSGT, BIMP-EAGA (див. далі);

– Економічна дипломатія: взаємні інвестиції («Prosperthy neighbors»), співпраця у форматі «Південь–Південь», Лангкавський міжнародний діалог та деякі інші ініціативи.

Перші роки при владі Прем'єра М.Мохаммада ознаменувалися погіршенням відносин з Великою Британією. У Малайзії різко негативно сприйняли рішення Лондона про підвищення з 1981 року плати за навчання в університетах Великої Британії для близько 16

тисяч малайзійських студентів. Водночас Велика Британія висловила незгоду щодо заходів Уряду Малайзії з посилення контролю над природними ресурсами країни, сприймаючи це як приховану націоналізацію. У цій ситуації малайзійський лідер запровадив суворі обмеження на закупівлю товарів з Великої Британії та укладення контрактів з британськими кампаніями. Кожний такий контракт потребував особливого погодження Уряду Малайзії. Зазначена політика отримала назву «Купуй британське в останню чергу» («Buy British last»). Лише візит М.Мохаммада до Лондона у 1983 році та його переговори з британським Прем'єр-міністром М.Тетчер дещо пом'якшили напруження у відносинах між країнами.

За умов погіршення відносин з колишньою метрополією малайзійський Прем'єр, прагнучи використати досвід економічного розвитку таких успішних країн, як Японія та Південна Корея, проголосив нову зовнішньополітичну ініціативу – «Обличчям до Сходу», яка передбачала поглиблення відносин та інтенсивний розвиток співпраці із зазначеними країнами.

Продовження статті про міжнародну політику Малайзії читайте в наступному номері «З.С.».

Саміт АТЕС у Сінгапурі: парадигма "нового зростання"

Сергій ШЕРГІН,
професор, завідувач кафедри зовнішньої політики та міжнародного права Дипломатичної академії України при МЗС України

Наприкінці минулого року в Сінгапурі відбувся 17-й саміт лідерів економік-учасниць форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС). Цей саміт проходив у дні двадцятирічного ювілею співробітництва в рамках АТЕС у справі сприяння економічному зростанню та процвітанню країн і територій «тихоокеанської спільноти». Напередодні саміту відбулася 21-ша зустріч міністрів закордонних справ країн-членів АТЕС, яка завершилася прийняттям Спільної заяви, основні положення якої знайшли своє відображення в «Декларації 2009» – саміту лідерів економік АТЕС в Сінгапурі. Крім цього, в рамках форуму в Сінгапурі відбулось засідання Ділового саміту АТЕС, на якому було розглянуто комплекс питань, пов'язаних з конкретними заходами щодо подолання кризових явищ в економіці країн регіону, стабілізації їх фінансової системи та розширення взаємного бізнесу.

З урахуванням нових тенденцій і викликів порядок денний АТЕС розширився, поглибився і набув більш комплексного змісту. Однак, загальна мета учасників форуму залишилася незмінною – сприяння зростанню та економічному процвітанню в АТР завдяки системі вільної та відкритої торгівлі та інвестування, принципи та цілі якої були проголошені на Богорському саміті АТЕС у 1994 р. Сінгапурський саміт проходив під гаслом «До сталого розвитку, що поєднує регіон». Характерною особливістю саміту було те, що цього разу він не супроводжувався мітингами антиглобалістів і анархістів, тому близько 8000 поліціантів, що їх було мобілізовано для забезпечення порядку, виявилися майже непомітними.

Традиційно високий рівень представництва на самітах АТЕС повною мірою підтвердився і в Сінгапурі, де в його роботі взяли участь лідери економік АТР: Австралії, Брунею, В'єтнаму, Гонконгу (Китай), Індонезії, КНР, Канади, Малайзії, Мексики, Нової Зеландії, Папуа Нової Гвінеї, Перу, Росії, Республіки Кореї, Сінгапуру, США, Таїланду, Тайваню, Філіппін, Чилі, Японії. У зустрічах, доповідях, переговорах і консультаціях активну участь взяли Президент США Б. Обама, Президент КНР Ху Цзіньтяо, Прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Сянь Лун, Прем'єр-міністр Австралії К. Радд, Президент Росії Д. Медведєв, Прем'єр-міністр Канади Ст. Харпер, Президент

Індонезії Сусіло Бамбанг Юдхоюн, Прем'єр-міністр Японії Юкіо Хатояма та інші голови держав, урядів, а також міністри закордонних справ країн-членів АТЕС. Про роль і значення країн АТЕС у глобальній економіці свідчать такі показники: при населенні країн-членів АТЕС в 2,6 млрд. чол. сукупний обсяг їх економік у 2004–2005 рр. становив близько 22 трлн. дол., або 61% світового. Водночас сума їх сукупного експорту-імпорту оцінювалась у 9,7 трлн. дол., тобто становила майже 50% світової. Обсяг торгівлі між країнами АТЕС досяг 3,3 трлн. дол. при збереженні за США, Японією та Китаєм домінуючих позицій в регіоні[1].

У контексті рішень попереднього саміту АТЕС у Лімі (Перу) в 2008 р. та зустрічей «двадцятки», учасники форуму в Сінгапурі зробили наголос на необхідності найшвидшої реалізації парадигми «нового зростання» для всіх країн тихоокеанського економічного співробітництва. Зокрема, було зазначено, що «наш підхід до регіональної економічної інтеграції буде мати більш комплексний характер для того, щоб він задовольнив потреби бізнесових кіл і відповідав тенденціям у транскордонній торгівлі та інвестиціях»[2].

Заява лідерів АТЕС складається з преамбули та двох окремих частин: парадигми «нового зростання» та концепції «єдиного Азійсько-Тихоокеанського регіону в XXI ст.». У преамбулі Заяви підкреслено, що країни-члени АТЕС будуть прагнути завершити Догійський раунд багатосторонніх торгових переговорів у 2010 р. і протидіяти всім формам протекціонізму. Зміст «нової парадигми» у скороченому вигляді складається з наступних положень:

– збалансоване зростання, яке передбачає здійснення структурних реформ із більш оптимальною моделлю зростання як у межах національних кордонів, так і в регіоні в цілому;

– всеохоплююче зростання, яке передбачає розширення доступу до економічних можливостей забезпечити захист найбільш вразливих верств населення від економічних негараздів, а також розширення зони вільної торгівлі та відкритих ринків;

– стале зростання, яке передбачає сумісність майбутнього зростання з глобальними зусиллями по захисту навколишнього середовища та запобіганню зміни клімату, які мають відповідати міжнародним торговельним зобов'язанням.

Концепція «єдиного АТР в XXI ст.» складається з наступних компонентів:

– лібералізація прикордонної торгівлі, яка передбачає пошук конструктивних заходів для створення в майбутньому Азійсько-Тихоокеанської зони вільної торгівлі;

– структурна реформа в межах національних кордонів, ключовим елементом якої буде План роботи з полегшення умов підприємницької діяльності, скерований на скорочення регулятивних бар'єрів;

– інтеграція мереж транскордонного постачання, внаслідок якої буде реалізована ініціатива АТЕС зі вдосконалення транспортного забезпечення торгових операцій в регіональних логістичних системах та розв'язання восьми існуючих «вузлів».

У рамках структурного реформування системи економічного співробітництва в АТР лідерами АТЕС було запропоновано скоротити трансакційні витрати на 5% упродовж 2010 р., а також до 2015 р. скоротити в цілому на 25% вартість, час і кількість процедур, які необхідні для відкриття бізнесу, отримання кредитів, виконання контрактів, отримання необхідних дозволів і проведення транскордонних операцій[3].

Лідери АТЕС приєднались до зобов'язань «групи двадцяти» на саміті в Пітсбурзі, які закликають до прийняття нової моделі росту, що відповідає завданням економічного оздоровлення за умов глобальної кризи. При цьому зазначалось, що для подолання рецесії та досягнення збалансованого росту в АТР знадобиться півтори року наполегливих зусиль та співпраці. Для здійснення реформ у галузі управління промисловим, аграрним та продовольчим секторами, а також у сфері соціального захисту, освіти та підготовки робочої сили країни АТЕС мають намір використати такі традиційно сильні сторони цієї організації, як добровільне співробітництво, обмін передовим досвідом і взаємодію з приватним сектором. Водночас було вказано на те, що необхідно враховувати індивідуальні рівні розвитку кожної економіки, демографічні тенденції, забезпеченість факторами виробництва та стан інституціональної структури. Для досягнення сталого та збалансованого соціально-економічного зростання в країнах АТЕС було обрано кілька конкретних напрямів структурної реформи:

– підтримка та розвиток малих і середніх підприємств (в країнах АТЕС – це 90% підприємницьких структур), сприяння в полегшенні їх доступу до глобальних ринків, сучасних технологій і фінансування, а також у нарощуванні їх по-

тенціалу антикризового управління;

– підвищення рівня зайнятості, передусім у нових галузях та активізація співробітництва у розв'язанні соціальних проблем в процесі глобалізації;

– покращення доступу жінок до освіти, професійної підготовки, фінансування, технологій та інфраструктури для того, щоб надати їм максимальних економічних можливостей;

– поліпшення якості освіти та професійної підготовки з метою забезпечення довгострокової економічної безпеки;

– вивчення можливості доплат до заробітку чи надання пільг у прибутковому податку з метою стимулювання праці та підприємництва;

– розробка та впровадження програми соціального захисту[4].

Лідери АТЕС доручили міністрам економіки та фінансів розробити довгострокову програму в сфері структурних реформ. Стосовно перевірки результатів виконання наміченої програми було зазначено, що досягнутий в цій сфері прогрес буде розглянутий на саміті АТЕС в 2010 р. (за планом він має відбутися в японському місті Йокогама).

Текст спільної Декларації-2009, яку було прийнято за підсумками 17-го саміту лідерів-учасниць АТЕС, включав такі основні питання:

– підтримка збалансованого росту;

– стимулювання всеохоплюючого зростання;

– сприяння сталому зростанню;

– протекціонізм і торговельні бар'єри;

– підтримка багатосторонньої торгової системи;

– прискорення регіональної економічної інтеграції;

– посилення економічного технічного співробітництва;

– забезпечення безпеки особистості;

– боротьба з корупцією, вдосконалення управління та забезпечення транспарентності;

– укріплення АТЕС[5].

Усі ці питання мають характер завдань, що їх повинні виконати країни-учасниці АТЕС у зазначений термін.

Однією з центральних тем, що обговорювались на саміті, була тема протекціонізму. Вона прозвучала і на попередньому саміті в Лімі, коли лідери країн регіону домовились на деякий час утриматися від побудови нових бар'єрів для торгівлі та інвестицій. «Ми рішуче відкидаємо будь-які форми протекціонізму і підтверджуємо зобов'язання зберігати відкритість ринків і утримуватися від побудови нових бар'єрів для інвестицій, торгівлі товарами та послугами і доручаємо нашим міністрам продовжувати моніторинг з виконання наших зобов'язань у цій сфері», – зазначалося в спільній декларації саміту в Сінгапурі[6].

Про небезпеку протекціонізму говорив і Президент Росії Д. Медведєв, виступаючи перед елітою бізнесу в регіоні. При цьому російський президент запевнив учасників зустрічі, що прийняті в Росії захисні заходи буде скасовано. Проте головний інтерес, Президента Д. Медведєва виявився під час зустрічей з прем'єр-міністрами Японії і Сінгапуру. Під час зустрічі з Д. Медведєвим японський Прем'єр Юкіо Хатояма заявив про необхідність налагодження масштабного стратегічного партнерства в економічній сфері, якому, на його думку, не буде заважати відсутність мирного договору між двома країнами. Представникам ділових кіл Сінгапуру російською стороною було запропоновано проекти співробітництва з такими потужними компаніями, як «Газпром», «РусАл» і «Русские технологии». Результатом російсько-сінгапурських переговорів стало підписання заяви про створення міжурядової двосторонньої комісії з питань торговельно-економічного, науково-технічного та гуманітарного співробітництва. У ході зустрічей і переговорів Д. Медведєв поінформував їх учасників, що 20-й саміт АТЕС (2012 р.) планується провести на території російського Далекого Сходу в місті Владивосток[7].

На окрему увагу заслуговують зустрічі, які провів у ході роботи саміту Президент Б. Обама. Назвавши себе «тихоокеанським» президентом, він заявив, що США зацікавлені у збереженні безпеки в АТР. Реалізацію даної цілі президент США бачить у підтриманні союзницьких відносин з Японією та Південною Кореєю, а також у розвитку партнерських відносин з Китаєм. Він закликав Китай посилити тиск на Північну Корею, щоб змусити її режим повернутися до шестисторонніх переговорів з питань ядерної програми Пхеньяну. «Піднесення та розквіт сильного Китаю може стати джерелом сили для всієї співдружності націй», – заявив американський президент[8].

На переговорах з російським президентом було обговорено коло питань, пов'язаних із скороченням ядерних озброєнь і підписанням відповідного договору (СНО). Б. Обама підтвердив, що перенавантаження у двосторонніх відносинах відбулося і необхідний договір буде підписаний вчасно.

Лідери АТЕС підтвердили, що боротьба з протекціонізмом передбачає створення найближчим часом азійсько-тихоокеанської зони вільної торгівлі. Зокрема, було зазначено, що першим заходом у цьому напрямі є ініціатива Австралії, Канади, США, Сінгапуру, Нової Зеландії і Південної Кореї щодо самостійної сертифікації визначення країни походження товару. Важливість такої ініціативи є очевидною, позаяк це дає можливість використовувати переваги угод про вільну торгівлі в регіоні. Крім цього, просуватиметься ініціатива АТЕС про укладення Плану дій в сфері розвитку транскордонної

торгівлі окремими видами послуг. У зв'язку з цим заплановано до 2015 р. підвищити на 25% в межах АТЕС ефективність бізнесу в п'яти ключових галузях.

Не менш важливим питанням для дискусій на саміті стала тема антропогенної зміни клімату. Ця тема набула значення на саміті АТЕС у Сіднеї в 2007 р., учасники якої прийняли рішення сприяти скорочення викидів шкідливих речовин принаймні на 25% до 2030 р. Відтоді проблеми покращення екології в глобальному масштабі є предметом для обговорення на форумах АТЕС. Лідери АТЕС висловили намір підписати політичну угоду, котра покликана прискорити переговори про скорочення викидів речовин, які призводять до потепління клімату на планеті. «Економічне зростання має бути сумісним з глобальними зусиллями по захисту навколишнього середовища та протидією змінам клімату», «ми нарощуватимемо зусилля для збільшення в регіоні площі лісів усіх типів як мінімум на 20% млн. гектарів до 2020 р.», – відзначалося в Декларації 2009 [9].

Ефективна торговельно-економічна діяльність у регіоні неможлива без забезпечення безпеки особистості, і ця тема набула розголосу як на самому саміті, так і на міністерських зустрічах. Відповідно, в Декларації їй був присвячений свій розділ. Безпека особистості має неабияке значення для забезпечення сталого економічного розвитку, зокрема, в країнах, де збільшуються прояви тероризму, існують проблеми продовольчої та енергетичної безпеки, а також проблеми в галузі охорони здоров'я. У Декларації зазначалося, що «ми визнаємо важливість збільшення потенціалу контртерористичної діяльності та підтримуємо роботу АТЕС у таких галузях, як безпека торгівлі, авіаційна безпека, контртерористичний

захист енергетичної інфраструктури, заборона фінансування тероризму, боротьба з кібертероризмом, а також захист мережі продовольчого постачання від заражения в терористичних цілях та в сфері готовності до надзвичайних ситуацій»[10].

Прикінцевий розділ Декларації був присвячений зміцненню організаційної структури АТЕС. Секретаріат АТЕС, що знаходиться в Сінгапурі, має порівняно невеликий склад, тому введення посади Виконавчого директора мало на меті надати йому більшої інституціональної ваги для забезпечення функціональної діяльності в сфері регіонального економічного співробітництва.

Порівняльний аналіз подій, що відбулись на Сінгапурському саміті, а також документів і питань, які стали предметом обговорення його учасниками, фіксує принаймні одну характерну тенденцію – трансформацію АТЕС із суто регіональної торговельно-економічної організації на таку, що здатна вирішувати широкий спектр питань глобального значення. Звичайно, ця тенденція є лише відображенням процесу глобалізації та перетворення АТР на один з трьох світових центрів економічної і політичної сили. Чи стане АТЕС первинною моделлю «тихоокеанської спільноти» у XXI ст. покаже час. Сьогодні ж можна констатувати, що розширення функцій АТЕС, її структурна та функціональна трансформація стає ознакою процесу збільшення впливу азійсько-тихоокеанської інтеграції порівняно з аналогічними процесами в Євро-Атлантиці.

Унікальний досвід адаптації різних цивілізацій і культур, країн з різними економічними потенціалами та політичними системами, що розташовані по периметру «тихоокеанського кільця», до викликів глобалізації, регіоналізації та суспільної модернізації є надзвичайно цікавим і корисним. Для України, яка розбудовує свій шлях до більш високих стандартів соціально-економічного та політичного життя, такий досвід країн АТЕС у галузі економічної інтеграції, суспільної модернізації та створення безпекових структур не буде зайвим.

---

[1] *Шипилов С.Б. Азиатско-Тихоокеанское экономическое сотрудничество. Становление, развитие, перспективы (1989-2007 гг.). Монография / С.Б. Шипилов. – М.: Восток–Запад, 2009. – С. 129–131.*

[2] *Statement by APEC Leaders on a New Growth Paradigm For a Connected Asia-Pacific in the XXI Century. – http://www.apec2009.sg/index.php?option=com_content&view=article&id=310:state.*

[3] *Там само.*

[4] *Сингапурский саммит АТЕС наметил движение к новой стратегии роста. – http://www.rian.ru/world/20091115/193722852.html.*

[5] *2009 Leaders' Declaration – "Sustaining Growth, Connecting the Region" – APEC Singapore. – http://www.apec2009.sg/index.php?option=com_content&view=article&id=311:2009.*

[6] *Там само.*

[7] *APEC Summit Adds to World Economy Recovery. – http://english.ruvr.ru/2009/11/15/2317996.html.; Medvedev Looks for Lessons in Singapore. – http://www.english-german.ru/?p=1671&print=1.*

[8] *Обама: США – за сильный Китай. – http://www.bbc.co.uk/Russian/international/200911/091114_obar.*

[9] *2009 Leaders' Declaration – "Sustaining Growth, Connecting the Region" – APEC Singapore. – http://www.apec2009.sg/index.php?option=com_content&view=article&id=311:2009.*

[10] *Там само.*

Індійсько-американське стратегічне партнерство: уроки для України

Володимир ГОЛОВЧЕНКО, доктор політичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Відсутність України в переліку офіційних кандидатів на вступ до Європейського Союзу (Македонія, Туреччина, Хорватія) й навіть тих держав, які лише подали відповідну заявку й визнані потенційними кандидатами (Албанія, Боснія і Герцеговина, Сербія, Чорногорія, Ісландія), а також досить розмиті перспективи "Європейської політики сусідства" та її продовження – проекту "Східного партнерства", зволікання з укладенням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС – усе це актуалізувало у вітчизняному міжнародно-політичному дискурсі увагу до країн "третього світу". Власне, зацікавленість "новими індустріальними державами" всіх чотирьох хронологічних хвиль – від "азійських тигрів" до Бразилії, Малайзії, Індії, Туреччини й КНР, уже мала місце десять років тому.

Тоді новий курс на економізацію зовнішньої політики України набув ємкої формули – "на Захід через Схід", а нині зазначені держави посіли чільне місце серед дискутованих пріоритетних напрямів діяльності вітчизняної дипломатії ще й з огляду на істотні зміни в розстановці сил на планеті внаслідок глобальної валютно-фінансової кризи 2008–2009 рр. За оціночними підсумками розвитку світової економіки в чи не найважчому після Другої світової війни 2009 р., серед найбільших держав високі темпи приросту ВВП продемонстрували саме КНР (+ 8,4 %), Республіка Індія (+ 6,1%) та Індонезія (+ 4,4 %).

В оприлюдненому в листопаді 2008 р. звіті Національної ради з розвідки США – „Глобальні тенденції 2025: трансформований світ" стверджується, що баланс сил на міжнародній арені невдовзі кардинально зміниться: хоча Сполучені Штати все-таки залишаться найвпливовішою державою світу, але частка їхньої глобальної могутності зменшиться до 22%. Найголовнішим суперником США, як і очікувалося, буде КНР (15%) з другою за масштабами економікою на планеті й найбільшим військовим потенціалом (передусім, за рахунок практично безмежних людських ресурсів), водночас залежність від світового ринку змусить правлячу Компартію Китаю балансувати між відкритістю до світу й збереженням своїх позицій.

Кіссінджер, Чжоу Ен Лай та Мао

Євросоюз (14%), на думку американських аналітиків, так і не досягне великих успіхів на інтеграційній ниві й тому не зможе посилити свої політичні позиції на міжнародній арені. Зате Індія (9%) успішно претендуватиме на роль комунікативного мосту між США й КНР, а зростаючий її вплив на світову політику, підкріплений стійким економічним прогресом, призведе до налагодження офіційним Нью-Делі партнерства з багатьма країнами. Японія (3%), як і раніше, балансуватиме між КНР і США, намагаючись забезпечити собі доступ на гігантський китайський ринок і водночас зберегти американські гарантії безпеки. З нею за питомою вагою на світовій арені зрівняється Бразилія, яка здатна після 2020 р. стати потужним експортером енергоносіїв, а економічний розвиток Росії (теж 3%) буде підірваний переходом провідних держав світу на альтернативні джерела енергії, якщо Кремль не здійснить серйозних інвестицій у людський фактор і диверсифікацію народного господарства.

З іншого боку, патріарх американської дипломатії Г.Кіссінджер, торкаючись 12 січня 2009 р. на шпальтах "The International Herald Tribune" стратегічних пріоритетів зовнішньої політики США в умовах світової кризи, прямо наголосив, що су-

часне покоління керівників Сполучених Штатів і КНР здатне трансформувати взаємини цих держав у „проект спільної долі", аналогічний Північноатлантичному альянсу по завершенні Другої світової війни. Але такий проект, наголошує найавторитетніший представник міжнародного неореалізму, обов'язково повинен включати й Індію, Індонезію, Японію, Південну Корею, Австралію та Нову Зеландію, що можуть приєднатися до нього в рамках спільних тихоокеанських і регіональних структур.

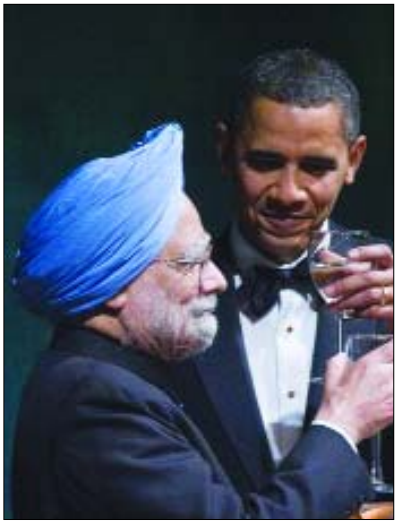
Можна згадати й „Стратегію національної безпеки Сполучених Штатів Америки" від 17 вересня 2002 р., де Республіка Індія разом із КНР та Росією вперше була віднесена до потенційно великих держав поза рамками західної системи. При цьому, на думку вашингтонських аналітиків, Індія утвердилася як „найчисленніша демократія світу", але з неринковою економікою. Тому адміністрація Дж. Буша-молодшого нарешті визнала лідерство Нью-Делі в питаннях регіональної безпеки Південної Азії, а також пішла на зближення з Індією задля сприяння поширенню демократії й протистояння екстремізму та тероризму на глобальному рівні, тобто на практиці вивела двосторонні міждержавні відносини на стратегічний рівень. Певні уроки формування індійсько-американського партнерства могли б стати в нагоді вітчизняній дипломатії, оскільки є показовими в сенсі дотримання й захисту обома сторонами власних національних інтересів.

По успішному для нього завершенні „холодної війни", Білий дім швидко зрозумів важливість відкриття для глобалізаційних процесів південноазійської країни, де мешкає більш, ніж шоста частина людства (на липень 2009 р. – 1157 млн. чол. із 6790 млн. чол. населення планети). У стратегічних інтересах США було й глибоке інвестиційно-торговельне проникнення на ринки країн Південноазійського субконтиненту, і збереження та зміцнення інститутів „вестмінстерської моделі" парламентської демократії в Індії, що справляє позитивний вплив на весь політично нестабільний регіон, і забезпечення тривалої стабільності індійсько-пакистанських міждержавних відносин та недопущення повномасштабного регіонального конфлікту (ймовірно, із застосуванням ракетно-ядерної зброї). До встановлення Сполученими Штатами стратегічного партнерства з Індією можна віднести й потребу розвитку взаємовигідної співпраці двох держав на противагу зростаючій потузі КНР, а також недопущення „розповзання" ядерної зброї поза межі Південної Азії в нестабільні країни, передусім „вісі зла". Зрештою, після трагічних подій 11 вересня 2001 р. на порядку денному постала глобальна кампанія боротьби з міжнародним тероризмом, значна частина якої припадала на Афганістан і Пакистан. А Республіка Індія залишалася однією з небагатьох країн „третього світу", де, згідно опитувань громадської думки, більшість населення позитивно ставиться до США.

Ще під час візиту міністра оборони Індії Дж. Сінгха до США за півроку до терористичної атаки них, розвиткові індійсько-американського співробітництва було надано потужного імпульсу. Індійського гостя не лише прийняли на незвично високому для його рангу рівневі, а й запевнили в бажанні Білого дому розвивати економічну співпрацю та проводити консультації з питань ядерного роззброєння й боротьби з глобальним тероризмом. Зі свого боку, уряд ідеологічно близької до республіканців правонаціоналістичної „Бхаратія джаната парті" (БДП, Індійська народна партія), що була тоді при владі в Індії, вирішив зробити крок назустріч новообраному американському президенту, підтримавши ініціативу Дж. Буша-молодшого щодо одностороннього виходу США з Договору ПРО 1972 р. В Індії відчули, що допомагаючи Білому домові змінити світові правила ракетно-ядерної поведінки, можна добитися чимало зовнішньополітичних поступок з боку наддержави, зокрема і в питанні дотримання режиму нерозповсюдження. Підтримка офіційного Нью-Делі була досить вагомою, враховуючи, що зазначену ініціативу Білого дому спочатку досить нервово сприйняли Російська Федерація й Китай, а в самих США не було єдності щодо того, чи потрібна вона взагалі.

Власне, Дж.Буш-молодший ще під час виборчих перегонів восени 2000 р. неодноразово згадував про Індію в позитивному світлі: "Безумовно, що в новому столітті вплив цієї країни в світі зросте. В той час, коли Індія відкриває себе для світу, ми повинні забезпечити належні торговельні та інвестиційні контакти з нею". Уже в перші дні на новій посаді держсекретар США К.Пауелл також зробив кілька важливих заяв щодо Індії. Зокрема, він стверджував, що „Індія має необхідний потенціал для того, аби підтримувати мир на просторах величезного Індійського океану та на його периферії, а це відповідає національним інтересам США". Подібні реверанси в бік офіційного Нью-Делі означали, що нова американська адміністрація готова забути про санкції, накладені на Індію за ядерні випробування в штаті Раджастхан 11 і 13 травня 1998 р., й перейти до якісно вищого рівня відносин.

Водночас, республіканська адміністрація не мала наміру відштовхувати від себе й Пакистан, чия нестабільність могла призвести до ще більшого загострення ситуації в постталібанівському Афганістані, куди США вклали значні люд-

ські й матеріальні ресурси. Вже з 2000 р. зусилля американських дипломатів на цьому напрямі були спрямовані на те, щоб гарантувати максимальну безпеку ядерних об'єктів Індії й Пакистану, зокрема, забезпечити жорсткий режим перевезення та зберігання ядерних матеріалів, а також недопущення їхнього викрадення й передачі до рук режимів країн „вісі зла". Ця проблема набувала особливої актуальності в світлі того, що чимало оперативників Пакистанської міжвідомчої служби розвідки й надалі підтримували зв'язки з активістами руху „Талібан", а в горах Північно-Західної прикордонної провінції переховувалися лідери фундаменталістів і, можливо, особисто Усама бін Ладен.

Перетворення Індії й Пакистану на ядерні держави актуалізувало „м'яке" втручання США в справи регіону як потуги, що пропонує свої „добрі послуги" для врегулювання хронічного конфлікту між ними. Тому з 1998 р. офіційний Вашингтон почав виявляти більший інтерес до Кашмірської кризи, щоб не допустити масштабної індійсько-пакистанської війни, але офіційна позиція США залишалася незмінною: конфлікт має вирішуватися шляхом двосторонніх переговорів з урахуванням побажань та настроїв місцевих мешканців. При цьому США закликали індійську владу поважати права людини в Кашмірі, а Пакистан – існуючу з 1 січня 1949 р. лінію контролю за припиненням вогню.

Пропонуючи власні „добрі послуги", США намагалися створити в Південній Азії так звану „стратегічну стабільність", за якої можливість великого конфлікту між Індією та Пакистаном буде мінімальною. Небезпека останнього стала очевидною після трагічних подій 13 грудня 2001 р. (тобто, в розпал „антитерористичної операції" в Афганістані), коли півдесятка терористів з екстремістських ісламських організацій „Лашкар-е-тайяба" („Легіон правовірних") і „Джаіш-е-Мухаммад" („Армія пророка Мухаммеда"), які базувалися в Пакистані, здійснили напад на будинок парламенту в Делі. Тоді всі бойовики були знищені, однак загинули і дев'ять охоронців, Індія в жорсткій формі зажадала від Пакистану заборони на діяльність подібних угруповань. Одночасно індійська далекобійна артилерія розпочала обстріл позицій кашмірських сепаратистів, оголошених регулярними пакистанськими військами.

На весну наступного року з обох боків міждержавного кордону було сконцентроване більш, ніж мільйонне угруповання військ (750 тис. індійських і більше 250 тис. пакистанських військових), Індія і Пакистан опинилися на межі ракетно-ядерної війни. Ситуація ставала вкрай загрозливою, оскільки в основу своєї воєнної доктрини Пакистан поклав ідею „першого удару". Не маючи можливості конкурувати з Індією за людським потенціалом (населення Пакистану на літо 2009 р. становило близько 174,6 млн. чол.) і в області звичайних озброєнь, Ісламабад припускає можливість застосування ракетно-ядерної зброї у відповідь на напад ворога, навіть якщо той використає лише звичайний компонент Збройних сил. Тільки зусиллями світової спільноти й, насамперед, американського президента та британського прем'єра до літа 2002 р. індійсько-пакистанський конфлікт вдалося розрядити.

Таким чином, США опинилися ніби між двох вогнів (як і у випадку з Тайванем та КНР після встановлення з Пекіном дипломатичних відносин 1 січня 1979 р.): з одного боку, співпраця з Пакистаном була ключовим елементом в американській стратегії боротьби з міжнародним тероризмом в Азії, а з іншого – Пакистан звинувачували в тому, що він сам здійснював зі своєї території теракти проти Індії – іншого важливого партнера у війні зі світовим тероризмом, відносини з яким, до того ж, мали набагато більший потенціал для розвитку в усіх сферах. В цій складній ситуації Білий дім пішов на деякі косметичні заходи, щоб не погіршувати взаємини з обома країни одночасно.

По-перше, Індії через дипломатичні канали було повідомлено, що у війні з тероризмом з боку США не буде практикуватися жодних „подвійних стандартів". По-друге, одіозні організації моджахедів, що базувалися на території окупованого Пакистаном "Азад Кашміру" ("Вільного Кашміру"), були внесені Держдепартаментом США до переліку терористичних. Нарешті, США повідомили, що тільки-но ситуація в Афганістані повністю нормалізується, Білий дім може стати на бік Індії в питанні усунення пакистанської терористичної загрози. Вже влітку 2002 р. спеціальний представник Держдепартаменту в справах Південної Азії Р.Армітидж отримав згоду пакистанського Президента П.Мушаррафа на припинення транскордонного тероризму. Невдовзі ситуація на кордоні між обома країнами нормалізувалася.

До того ж, під час другого візиту Міністра оборони Індії Дж. Сінгха до Вашингтона в жовтні 2001 р. Індія беззастережно підтримала створення антитерористичної коаліції, посилаючись на власний досвід боротьби з ісламськими терористами в Кашмірі. А наступного місяця Президент США Дж. Буш-молодший та індійський Прем'єр А.Ваджпаї оголосили у Вашингтоні про стратегічне партнерство між країнами. Тоді символом їхнього зближення стала динамічна військово-технічна співпраця, чого не спостерігалося у двосторонніх взаєминах із часів індійсько-китайського збройного конфлікту в Гімалаях 1962 р. А втіленням такого партнерства стала підписана за підсумками саміту Міждержавна угода про регулярні консультації в сфері оборони, спільні військові навчання і продаж американської техніки.

З того часу військове співробітництво в цій галузі набуло динамізму, вже в травні 2002 р. індійські й американські десантники провели спільні навчання в районі Агри (штат Уттар-Прадеш), через рік – на Алясці (США). КНР насторожив той факт, що навчання мали місце в гористій місцевості з використанням новітнього американського обладнання. Тоді ж, після шестирічної перерви, в Індійському океані поновилися спільні навчання ВМС обох держав. У вересні 2003 р. військовики обох країн уже відпрацювали спільні маневри біля китайсько-індійського кордону, а також організували широкомасштабні навчання (за участю ядерних підводних човнів) під кодовою назвою „Мала-

бар–2003" в Індійському океані. Всього ж у січні 2001 – травні 2003 рр. було проведено сім подібних військових заходів, які дали змогу сторонам покращити координацію Збройних сил і справити певний психологічний тиск на керівництво КНР. Важливим було й те, що американські експерти спромоглися ближче познайомитися з найсучаснішою російською бойовою технікою, яка є на озброєнні Індії.

Водночас США після сорокарічної перерви розпочали невеликі поставки зброї Індії, зокрема, в 2003 р. нею було придбано спецобладнання на $29 млн. для антитерористичних операцій. Попереднього року Конгрес вніс поправку до закону, який передбачав необхідність інформування вищого законодавчого органу країни про продаж зброї індійській стороні. Відтоді індійська армія може купувати зброю, вартість якої не перевищує $ 14 млн., без попередження Конгресу США.

Разом з тим, співпраця в сфері антитерористичної боротьби тривалий час мала швидше теоретичний характер, оскільки США зі стратегічних міркувань відмовлялися чинити тиск на Пакистан, щоб той закрив мережу таборів з підготовки сепаратистів (яких індійська сторона прирівнює до терористів) на окупованій пакистанськими військами території „Азад Кашміру". Тому набагато перспективнішою видавалася антитерористична співпраця Індії й Ізраїлю, від чого певним чином виграють і США. Адже Індія дістала можливість засвоїти багатий досвід боротьби з терористами у містах та на транспорті, а США отримали великого союзника для офіційного Тель-Авіва, що сприяло подоланню політичної ізоляції Ізраїлю в Азії.

США високо оцінили позитивні зміни в зовнішній політиці Індії щодо Ізраїлю під час правління БДП в 1998–2004 рр. Але зближення з Тель-Авівом далося офіційному Нью-Делі нелегко, оскільки Індія, що має велике (13,4 % за даними загальнонаціонального перепису 2001 р.) мусульманське населення й критично залежна від імпорту енергоносіїв з "нафтових монархій" Аравійського півострова та їхнього ємного внутрішнього ринку. Крім того, Індія, що разом із пострадянськими республіками Центральної Азії підтримала антиталібівський „Північний Альянс", зуміла посилити свій вплив на проамериканський режим Х.Карзая в Кабулі. Адже недружній щодо Ісламабада Афганістан, у якого з Пакистаном залишається нерозв'язана пуштунська проблема (жоден афганський режим не визнав нав'язане Великою Британією в 1893 р. проходження східного й південно-східного кордону країни вздовж так званої „лінії Дюранда", що навпіл ділить етнічні пуштунські землі), об'єктивно відволікатиме значні сили пакистанської армії від кордону з Індією в разі загострення двосторонніх відносин.

Зрештою, встановленню стратегічного рівня американсько-індійських взаємин сприяла й індійська трудова діаспора в США, що за чисельністю значно переважає пакистанську і є третьою групою азійського населення країни – після в'єтнамців та філіппінців. До того ж вона задіяна у високотехнологічних галузях економіки, передусім у „Силіконовій долині" Каліфорнії. В.Клінтон якось зазначив, що такі індійські американці, як Вінод Дам (винахідник процесора „Pentium") та Сабір Батія (творець e-mail) зробили для становлення індійсько-американських відносин не менше, ніж офіційна влада обох країн. Не дивно, що в 2002 р. 80 індійських сенаторів об'єдналися в групу „Індійсько-американський форум", яка займається просуванням співпраці зі США. В аналогічній американській групі в 2003 р. налічувалося вже 163 члена Палати представників Конгресу США, який узагалі припинив ухвалювати критичні щодо Індії резолюції.

З іншого боку, партнерські відносини обох країн на поч. XXI ст. погіршувала певна несумісність окремих зовнішньополітичних інтересів, зумовлена особливостями зовнішньої політики Індії. По-перше, це її тісні контакти з Іраном, який був об'єктом політики „подвійного стримування" (разом з Іраком) у роки президентства В.Клінтона й став важливою частиною „вісі зла" в зовнішньополітичній стратегії США з приходом до влади Дж.Буша-молодшого. Офіційний Вашингтон побоюється, що будь-які енергетичні мега-проекти, котрі реалізовуються Іраном, можуть дати йому необхідні фінансові ресурси для реалізації ракетно-ядерної програми. Тому США тиснуть на Індію й Пакистан, аби вони відмовилися від вигідного проекту транспортування іранського природного газу. До того ж, у США з'являється інформація про тренування іранських моряків в індійських військових навчальних закладах і спільні військові маневри обох країн. Офіційний Вашингтон зажадав від Індії вияву лояльності в цьому питанні, змусивши Нью-Делі проголосувати за передачу „іранського ядерного досьє", підготовленого МАГАТЕ, в Раду Безпеки ООН.

Але, як і раніше, Індія потребує підтримки впливового в ісламському світі Ірану й на противагу Пакистану, і для заспокоєння радикальних мусульманських режимів. До того ж, обидві країни об'єднує давня арійська культурно-цивілізаційна спадщина, а через територію Ірану проходить найближчий транзитний шлях як до Афганістану, так і до країн Центральної Азії, багатих на енергоносії, але з недостатньо розвиненою легкою промисловістю. Більше того, Іран – ключова країна в мега-проекті „Південь–Північ", яка пов'язує Азію та Європу через Каспійське море й територію Російської Федерації. Зрештою, офіційний Нью-Делі не має морального права чинити тиск на Тегеран, оскільки й сама Індія свого часу пройшла його шлях, здобувши ядерний статус попри активний супротив світової спільноти.

Продовження статті читайте у наступному номері „З.С."

Митний союз: геополітичний чи соціально-економічний локомотив у СНД

Олег ФЕСЕНКО,
експерт Центру досліджень проблем громадянського суспільства

Наприкінці 2009 року відбулася "знакова" для всього пострадянського простору подія, а саме повноцінне формування Митного союзу між країнами-локомотивами СНД – РФ, Білоруссю та Казахстаном. План спільних дій зі створення Єдиного економічного простору, підписаний в Алмати на саміті глав держав-учасниць ЄврАзЕС, фактично закріпив вихід у світ об'єднання у форматі "трьох".

Історія та сучасність

Митний союз є похідною від чисельних форм співробітництва на пострадянському просторі, одним із перших повноцінних економічних об'єднань на ньому. Митний союз можна вважати свого роду "полегшеною версією" ЄЕП, що є проектом економічної інтеграції "чотирьох" (РФ, України, Білорусі і Казахстану), який так і залишився нереалізованим. Відбулася внутрішня реінкарнація проекту, що втілився в життя вже після того, як у 2003 році "четвірка" (враховуючи Україну) фактично перетворилась на "трійку"[1].

Потрібно нагадати, що Митний союз (Custom union) – тип міжнародної інтеграції, що передбачає узгоджене скасування країнами-учасницями такого об'єднання національних митних тарифів, а введення спільного митного тарифу та єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі щодо третіх країн; утворення єдиної митної території. Країни-учасниці митного союзу домовляються про створення міждержавних органів, які координують проведення узгодженої зовнішньоторгової політики. Фактично йдеться про форму міждержавної інтеграції, яка передбачає створення наднаціональних органів. У цьому плані митний союз є більш жорсткою формою інтеграції, ніж, наприклад, зона вільної торгівлі.

Формування Митного союзу бере початок з середини 90-х років, відколи Росія, Білорусь і Казахстан підписали угоду про створення Митного союзу, до якого в березні 1996 р. приєдналася Киргизія, а в лютому 1999 р. – Таджикистан. Відповідно до договору про поглиблення інтеграції в економічній і гуманітарній сферах від 1996 р. вищим органом Митного союзу була Міждержавна рада в складі глав держав, урядів, міністрів закордонних справ, а також голови Інтеграційного комітету. Формування союзу планувалося завершити в два етапи, на першому з яких передбачалося повністю скасувати тарифні та нетарифні обмеження у взаємній торгівлі, встановити єдиний торгівельний режим, загальні митні тарифи і заходи нетарифного регулювання щодо третіх країн, а на другому – об'єднати території держав-учасників у єдину митну територію і перенести митний контроль на зовнішні кордони союзу.

У жовтні 2000 р. Митний союз було перетворено на Євроазійське економічне співтовариство (ЕврАзЕС) у складі тих же п'яти країн – Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії і Таджикистану. Вірменія, Україна і Молдова отримали в ЄврАзЕС статус спостерігачів. На відміну від Митного союзу, ЄврАзЕС ставив перед собою більш амбіційні інтеграційні цілі. Крім створення зони вільної торгівлі, введення єдиного митного тарифу і системи нетарифного регулювання учасники ЄврАзЕС декларували прагнення до побудови загального фінансового, енергетичного і транспортного ринку, вільного

руху капіталу і товарів, рівних умов доступу до інвестицій, спільної реалізації міждержавних цільових програм, зближення національних законодавств і введення єдиної валюти. Однак через розходження економічних систем і потенціалів країн ЄврАзЕС, а також розбіжностей з приводу ключових параметрів об'єднання залишилося фактично "на папері".

Так, питання про введення єдиної валюти наштовхується на необхідність створення єдиного наднаціонального регулюючого органу і делегування йому повноважень національними центробанками, до чого держави-учасники ЄврАзЕС були не готові. Крім того, економічна інтеграція вимагала визнання за РФ провідної ролі, на частку якої припадає понад 3/4 виробленого в країнах СНД ВВП, а це влаштовувало далеко не всіх учасників новоствореного інтеграційного об'єднання.

Митний союз створений з метою забезпечення єдиного ввізного тарифу на товарообіг між країнами і є пристановищем економічної інтеграції та торгівлі на пострадянському просторі для найбільш активних країн-учасниць СНД[2]. Поетапність процесу складається з започаткування зони вільної торгівлі (ЗВТ), організації Митного союзу (МС), і остаточним кроком є створення єдиного економічного простору (ЄЕП), спільних ринків, економічного союзу, своєрідного аналогу "ЄС в економічному вимірі".

Митний союз, ЄЕП за своєю суттю – це "матрьошкові" організації, що виражається у досить чітких конструкціях перебуванні членів одних організацій у складі інших на основі спільних інтересів. Наприклад, ЄврАзЕС – структура значно більш розмаїта за кількістю гравців, ніж Митний союз, залишилась недієздатним і нереалізованим в повному обсязі проектом. Його реалізація наштовхувалася на неузгодженість серед країн-учасниць через різницю економічних систем і потенціалів.

Водночас, інтеграційні процеси мають власні логіку та етапності розвитку – від "базової" зони вільної торгівлі до єдиного валютного союзу. А перехід від однієї стадії інтеграційного процесу до іншої може статися в різному "країновому" форматі. При цьому ключові проблеми можуть відпрацьовуватися у вузькому форматі з наступним приєднанням "зацікавлених" держав у більш широкі за інтеграційними масштабами форми співпраці[3]. Так, ЄврАзЕС та Митний союз "трьох" може виступати локомотивом для формування економічного союзу на кшталт Європейського союзу.

За задумом у нього ввійдуть країни ЄврАзЕС: Росія, Казахстан, Білорусь, що складають його основу, і Таджикистан, Киргизія та Узбекистан, які утворять кістяк інтеграційного табору в складі СНД.

Базовим плацдармом для створення нового економічного об'єднання виступив "реанімований" ЄврАзЕС. Якщо звернутися до витоків створення Митного союзу ще на саміті ЄврАзЕС у жовтні 2007 року РФ, Білорусь і Казахстан підписали документи з формування нового об'єднання, надавши колишнім економічним структурам на пострадянському просторі роль своєрідного трампліну.

Поруч із основними країнами-флагманами Митного союзу також "вимальовуються" перспективи поповнення новими членами – Киргизією, Таджикистаном і Узбекистаном. Якщо розглядати участь у Митному союзі через призму подальшого членства в СОТ, не можна не побачити певні

ризики для кожної з країн-учасниць.

По-перше, основним протиріччям є черговість вступу, індивідуальна або колективна подача заявки на вступ до СОТ. Якщо, колективна заявка надає певних дивідендів Білорусі та Казахстану, то вона ставить Росію в умови часткової залежності від колег по СНД.

Інтеграція в СОТ у "зв'язці" Митного союзу суттєво загальмує строки вступу всіх країн-учасниць цієї організації. У червні 2009 року глава уряду РФ В.Путін заявив, що Росія, Білорусь і Казахстан мають намір вступати у СОТ єдиним блоком, після чого всі індивідуально-сепаратні переговори про вступ до організації були припинені.

Проте, подальший вступ до СОТ єдиним блоком є досить проблематичним оскільки за нормативами СОТ новоутворена організація має бути суверенним утворенням з самостійним управлінням торговельною політикою. Відтак, країни-учасниці Митного союзу вирішили вступати до СОТ неформальним блоком на основах попередніх домовленостей, але за індивідуальним графіком.

На думку багатьох експертів, участь в Митному союзі надає країнам-учасницям централізований, але самостійний шлях вступу до СОТ, а для Росії означає фактичну відміну від попередніх домовленостей. Поетапність і обгрунтованість подачі членства в СОТ, можливо, матиме певний проміжний фініш лише після остаточного формування Митного союзу, запланованого на середину 2011 року. Якщо розглядати перспективи інших гравців Митного союзу, то для багатьох потенційних членів організації членство є певним трампліном для вступу до СОТ.

Основні ризики від "союзу трьох"

Серед "вузлових" моментів Митного союзу:

- Участь Киргизії в рамках СОТ, що ускладнює одночасну участь у формуванні тарифів на просторі союзу;
- низька та розгалужена сфера серед центральноазіатських країн, з надлишковими пропозиціями робочої сили (крім Казахстану), що може призвести до подальшої інтенсифікації міграційних процесів;
- збільшення конкурентоспроможності та продуктивності праці для центральноазіатських країн, які неконкурентоспроможні з провідними країнами-учасницями Митного союзу.

На території трьох держав Митного союзу виробляється понад 85% валового внутрішнього продукту і проживає близько 60% населення країн СНД загальною чисельністю майже 167 млн. чоловік, що відводить йому

роль одного з провідних інтеграційних об'єднань. Від успішності реалізації цього інтеграційного проекту багато в чому залежатимуть перспективи подальшого розвитку країн-учасниць союзу, а також їхнє положення у світовій економічній системі координат.

Україна не збирається вступати до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану, але подтримує ідею створення зони вільної торгівлі у рамках СНД, заявив Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко у травні

Митний союз дозволить країнам до 2015 року збільшити ВВП на 15%. Тоді Росія отримає понад 400 млрд. дол., Казахстан ті Білорусь – понад 16 млрд. кожна. З 2010 року на території країн вже діє єдиний митний тариф на товари (побутова техніка, одяг, продукти, автівки), що має забезпечити єдині ставки ввізного мита. Союз – це вільна торгівля між країнами без оформлення митних платежів при перетині кордону.

Країни-учасниці домовилися про деякі полегшення для "особливо чутливої групи товарів", які підпадають під встановлений пом'якшений перехідний період. До середини 2011 року митний контроль буде розповсюджуватися за зовнішніми кордонами союзу, після чого внутрішні кордони будуть скасовані.

В енергодипломатії РФ і Білорусі, можливо, зміниться палітра взаємних розрахунків: стягуватиметься не вивізне мито на нафту, а вивізне мито на нафтопродукти, вироблені на білоруських НПЗ із використанням російської нафти. Формування "союзу трьох" стало якимось ритуалом розшарування на співтовариство за економічними інтересами, однак не усунуло фундаментальних протиріч між країнами-учасницями. Основними протиріччями між Москвою і Мінськом є небажання йти на компроміс з постачання ключових товарів – нафти, газу, продуктів харчування, автівок і сільгосптехніки (конфлікт у постачанні російського газу в Білорусь традиційно припадає на перший календарний місяць року).

Утім, залишилися невирішені проблеми: білоруська влада розраховує на повне зняття торговельних бар'єрів, що дозволить відновити експорт у Росію, що скоротився цього року більш ніж на 40%. Багато економічних експертів висловлювали серйозні сумніви відносно реалізування ідеї створення Митного союзу. Як головний аргумент вони називали невдалий колишній інтеграційний досвід. Інтеграція в рамках СНД, ЄврАзЄС і навіть такого вузького об'єднання, як Союзна держава, не продемонструвала здатності сторін домовлятися та йти на серйозні поступки. Також безславно провалилася й ідея Єдиного економічного простору (ЄЕП). Росія як і раніше незадоволена наявністю інституту спецімпортерів при ввезенні риби, тютюнових виробів і алкогольної продукції. А Білорусь не збирається відмовлятися від вимоги скасування мита в торгівлі між країнами, включаючи енергоносії. Зокрема, вона наполягає на тому, щоб з 1 липня російська нафта, що надходить у країну, не обкладалася ніяким митом. На думку білоруських експертів з питань економіки, причому як державних, так і більшості незалежних, причина недієздатності полягає в небажанні Росії ділитися енергетичними ресурсами. У Мінську кажуть про те, що в сучасній зовнішній політиці Москви енергоресурси є могутнім політичним інструментом, і здавати цю зброю вона не збирається. Митний союз "трьох" щойно став повноцінною організацією, а наприклад, в Казахстані одразу "злетіли" ціни на чимало товарів – іноземні автівки, медикаменти, одяг, взуття, парфуми.

Повноцінне формування економічних структур за участі нових акторів вимагає значних поступок у різних питаннях економічного характеру. Митний союз, що суттєво полегшить товарообіг між країнами, фактично дозволить скасувати всі мита, є певним "поверненням до радянських часів".

Щодо участі України

Участь України в проектах на пострадянському просторі формується за принципом багатовекторності – інтеграції в європейські структури (ЄС, НАТО) і одночасному збереженні та інтенсифікації ринків збуту в СНД. Економічно-інтеграціний союз має швидше не стільки економічну цінність, скільки геополітичний каркас для країн-підписантів, в якому також розглядається участь України.

Головним лейтмотивом об'єднання є неформальне лідерство Росії, таким чином, можливо, відносини Білорусі та Казахстану з третіми країнами будуватимуться за моделлю РФ[4]. Входження України в Митний союз "трьох", що ускладнювалося попереднім курсом та домовленостями України з СОТ, розглядається як втягування Кремлем української газотранспортної системи в зону своїх інтересів, "зв'язування по руках" у паливно-енергетичному секторі.

Україна має намір "організовувати свою митну політику" та сприяти вступу інших країн СНД до СОТ, не претендуючи "на повноцінну участь" у Митному союзі, оскільки має певні зобов'язаннями перед СОТ із забезпечення доступу товарів на ринки, в тому числі з митними зборами. Нещодавно "трійка" Росія, Казахстан і Білорусь вирішила перенести створення ЄЕП до 2012 року, можливо, через намір залучити Україну.

Принаймні до створення єдиного відточеного механізму на пострадянському просторі попереду ще чимало турбот.

[1] *Расов С. Неформальный таможенный саммит//Политком, 21.12.2009.*

[2] *Фаризова С. Россия создает свой Евросоюз//Известия, 30.11.2009.*

[3] *Полтораков О. Інституційно-регіональний вимір інтеграції на просторі СНД // Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. проф. Б.Гуменюка і проф. С.Шергіна – К.: Університет «Україна», 2009. – С.267–294.*

[4] *Желебова О. Россия станет во главе Таможенного союза//Дело, 27.10.2009.*

Багатовекторний характер міжнародної діяльності МДГУ

Важливою складовою європейських інтеграційних процесів є конвергенція національних освітніх систем – об'єктивний процес, що відповідає логіці розвитку інтеграційного зближення в усіх сферах діяльності Євросоюзу.

Європейські інтеграційні процеси в освіті та науці мають дві складові. По-перше, це безпосередньо Болонський процес, який передбачає об'єднання національних систем освіти і науки у єдиний простір. По-друге, інтеграційний процес європейських країн в освітній сфері включає формування співдружності провідних європейських університетів у рамках Великої Хартії університетів

Особливо цікавим є досвід у цьому напрямі Маріупольського державного гуманітарного університету – провідного науково-освітнього і культурного центру підготовки кадрів української інтелігенції в Приазов'ї. У чому ж полягає унікальність власної моделі міжнародної співпраці МДГУ у сфері освіти, науки і культури? Адже підписання угод з іноземними університетами – це вже досить поширена практика для українських ВНЗ. Саме так, завдяки потенціалу «народної дипломатії», Маріупольський державний гуманітарний університет активно розвиває партнерські відносини не тільки з університетами, а й з міністерствами освіти і закордонних справ, обласними адміністраціями, посольствами, меріями міст, громадськими організаціями і фондами зарубіжних країн.

Останнім часом МДГУ зміцнив існуючі міжнародні контакти й істотно розширив географію співпраці.

Грецька Республіка для гуманітарного університету була і залишається найважливішим стратегічним партнером. Понад те, завдяки Греції університет упевнено інтегрувався в європейський освітній простір із зарубіжними партнерами з Кіпру, Італії, Німеччини, Великобританії, Франції, Ізраїлю, Швеції, Швейцарії, Австрії, Канади, Норвегії, Польщі та інших країн.

Під час бесіди Президента Греції Каролоса Папуляса з професором Костянтином Балабановим
(фото розміщено на офіційному сайті Президента Греції)

Завдяки всебічній допомозі Греції гуманітарний університет увійшов до складу найавторитетніших європейських структур: правління Асоціації європейських університетів «EMOC», Ради директорів Європейської організації публічного права, в роботі якої беруть участь 12 країн і більш як 50 університетів Європи, Міжнародної асоціації юридичних ВНЗ країн СНД та ін.

Однією з визначних подій 2008 року став візит Президента Грецької Республіки Каролоса Папуляса до Маріуполя, присвоєння йому звання Почесного громадянина міста і Почесного професора МДГУ. Президент Греції виступив перед викладачами і студентами з публічною лекцією, дав високу оцінку діяльності МДГУ з підготовки висококваліфікованих спеціалістів, зміцнення дружніх зв'язків між українським та грецьким народами. За активної участі Президента Греції Каролоса Папуляса в травні 2008 року було відкрито Інститут українсько-грецької дружби і елліністичних досліджень.

Маріупольський державний гуманітарний університет підписав угоди про співробітництво з багатьма державними університетами Грецької Республіки. Особливо плідно проходить співпраця з Афінським національним університетом ім. Каподістрія, Фракійським університом ім. Демокрита, Яннінським університетом, найстарішим у Греції – Іонічним університетом. Щорічно близько 100 студентів і викладачів проходять стажування в Греції.

Пріоритетним напрямом наукової діяльності в МДГУ стали дослідження українсько-грецьких відносин. За їх результатами університет організував п'ять широкомасштабних міжнародних науково-практичних конференцій.

Під час візитів до Греції, я регулярно зустрічаюся з Президентом країни К. Папулясом, міністрами освіти, закордонних справ, депутатами парламенту, губернаторами областей, мерами міст, ректорами, професорами та відомими дипломатами. В результаті переговорів розроблена програма подальшого розширення співпраці. Після таких зустрічей з'являється інформація про візит на офіційних сайтах приймаючої сторони, що свідчить про високий авторитет МДГУ.

12 червня 2009 р. МДГУ відвідала делегація з Греції у складі: президент Всесвітньої Ради у справах греків зарубіжжя МЗС Греції Стефаноса Тамвакіса, який на цій посаді відвідав МДГУ вперше. Він акцентував увагу на мобільності міжнародних зв'язків університету, на масштабі та географії міжнародних стажувань студентів і викладачів ВНЗ та обіцяв надавити всебічну допомогу гуманітарному університету. Також до складу делегації входили депутати парламенту Греції – А. Регузос і М. Боларіс, президент Центру дослідження і розвитку грецької культури країн Причорномор'я К. Ада-

З Надзвичайним і Повноважним Послом України в Італійській Республіці, Республіці Мальта та Республіці Сан-Марино (за сумісництвом) Георгієм Чернявським

мідіс, директор Європейського відділення Генерального Секретаріату у справах греків зарубіжжя МЗС Греції Е. Пападату, грецькі журналісти та інші учасники традиційного фестивалю грецької культури «Мега Юрти».

З 6 по 18 липня 2009 р. на базі МДГУ проводилась друга Літня академія європейського права, участь у роботі якої взяли представники престижних університетів України та Російської Федерації. Протягом двох тижнів учасники слухали лекції представників наукових шкіл Великобританії, Греції, Російської Федерації та України. По закінченню роботи слухачам видали сертифікати міжнародного зразка Академії, що дає можливість продовжити навчання в Літній академії в Афінах та отримати ступінь магістра європейського публічного права.

Важливим напрямом міжнародної діяльності МДГУ є розвиток багатогранної співпраці з **Італією** – країною з багатою історією, культурою та великими університетськими традиціями. Як результат: вже дев'ять провідних італійських університетів підписали договори про співпрацю з Маріупольським ВНЗ. Надійними партнерами МДГУ впродовж багатьох років є: Міністерство закордонних справ Італії, Посольство Італії в Україні, Італійський інститут культури в Україні, адміністрація області Калабрія, мерія міста Санта-Северіна та міста Мантальбано. Ще у вересні 2004 року в Болонському університеті МДГУ, серед перших десяти провідних державних ВНЗ України, підписав Велику Хартію університетів – базовий документ, який визначає основні принципи розвитку сучасного європейського університету в рамках Болонського процесу. У червні 2005 року, вперше в Україні на базі МДГУ та ДонНУ відбулося засідання Колегії Наглядової Ради Великої Хартії університетів (створеної для координації роботи європейських університетів), учасники якого дали високу оцінку міжнародній діяльності гуманітарного університету та якісній підготовці його випускників.

У 2008 р. в Маріупольському державному гуманітарному університеті відбулася знакова подія – відкриття Італійського культурного центру, основними напрямами діяльності якого є вивчення італійської мови і популяризація італійської культури. В урочистій церемонії відкриття взяли участь Надзвичайний і Повноважний Посол Італійської Республіки в Україні П'єтро Джованні Доннічи і директор Італійського інституту культури в Україні, професор Нікола Франко Баллоні. Гуманітарний університет було визнано базовим вищим навчальним закладом з вивчення італійської мови на Сході України, а з цього року в МДГУ відкрито спеціальність «Мова та література (італійська)».

У травні цього року в рамках Днів Європи в Маріуполі гуманітарний університет відвідали Генеральний секретар Спілки «Данте Аліг'єрі», професор Алессандро Мазі та директор Італійського інституту культури в Україні, професор Нікола Франко Баллоні.

Ключовим моментом візиту італійської делегації стало підписання угоди про співпрацю в галузі вивчення італійської мови між МДГУ і Спілкою «Данте Аліг'єрі». Таким чином, зроблено ще один серйозний крок на шляху розширення освітніх і культурних зв'язків з Італійською Республікою. Спілка «Данте Аліг'єрі», заснована указом короля Італії в 1893 році, є однією з найстаріших і авторитетних інституцій у сфері поширення італійської мови за кордоном. Вона має понад 500 представництв, серед яких близько 100 знаходяться в Італії і більше 400 – за її межами. Президентом Спілки є видатний італійський дипломат, колишній Генеральний секретар Міністерства закордонних справ Італії, посол Бруно Боттаі, посаду Генерального секретаря обіймає авторитетний учений, професор Алессандро Мазі. Віце-президентами Спілки є: Джанні Летта (Державний секретар при Раді Міністрів Італії); Марелла Аньєлі (Аньєлі – одна з найбагатших і найвпливовіших сімей Італії, власники Групи ФІАТ – торгові марки Фіат, Феррарі, Івеко, Альфа-Ромео, Лянча, Мазераті і т.д.).

За умовами договору Спілка «Данте Аліг'єрі» в рамках реалізації проекту PLIDA, співпрацюючи з МДГУ та за участю Італійського культурного центру, здійснюватиме сертифікацію знань з італійської мови. Міжнародний сертифікат PLIDA офіційно підтверджує рівень володіння іта-

З організаторами та учасниками Міжнародної конференції «Вища освіта, наукові інститути та міжнародне співробітництво в країнах Середземномор'я» (Мессіна, Італія)

лійською мовою і відповідає вимогам, встановленим Радою Європи. Його одержання дає можливість продовжити навчання або працювати за кордоном. За умовами договору про співпрацю на базі МДГУ відкривається представництво цієї авторитетної міжнародної організації (в Україні представництво існує тільки в Києві).

У день підписання договору про співробітництво Спілки з МДГУ на урочистих зборах членів вченої ради, викладачів і студентів гуманітарного університету відбулася церемонія присвоєння звання Почесного професора МДГУ директорові Італійського інституту культури в Україні, професорові Нікола Франко Баллоні за вагомий особистий внесок у зміцнення дружби і співпраці між українським та італійським народами, всебічну допомогу гуманітарному університету. Пану Баллоні були вручені диплом і мантія Почесного професора МДГУ.

Нікола Франко Баллоні – зробив величезний внесок у розвиток українсько-італійської співпраці, зокрема, у справу зближення культур двох країн, ознайомлення українців з досягненнями італійської культури, створення позитивного іміджу України за кордоном. Автор понад 30 книжок з культури Італії, історії українсько-італійських відносин. Нагороджений багатьма орденами і медалями Італії та України. Є Почесним доктором Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Влітку 2009 року Ансамбль народного танцю МДГУ на запрошення Калабрійської обласної адміністрації та Почесного консула України в Калабрії, нотаріуса Сальваторе Федеріко гастролював півднем Італії. Велика кількість студентів МДГУ також відвідали Сицилію та південне італійське місто Санта-Северіна для вивчення італійської мови, культури. Цього року в освітніх, наукових і культурних програмах в Італії взяла участь рекордна кількість студентів і викладачів гуманітарного університету – понад 70 осіб.

У жовтні 2009 року в МДГУ вже традиційно відбувся 9-й тиждень італійської мови в світі. У рамках тижня МДГУ відвідали відомі італійські вчені, дипломати, громадські діячі, які прочитали лекції для студентів МДГУ.

У рамках моєї минулорічної робочої поїздки до Італійської Республіки відбулись зустрічі з Надзвичайним та Повноважним Послом України в Італії Г. Чернявським, Президентом Спілки «Данте Аліг'єрі» Бруно Боттаї, професором Ренато Лауро. Під час візиту до Римського університету Тор Вергата відбулося підписання з ректором університету Ренато Лауро договору про співробітництво з МДГУ за освітніми, культурними та науковими програмами. Заплановано підписання тристороннього договору про співробітництво між МДГУ, Римським університетом і Спілкою «Данте Аліг'єрі». У рамках візиту я також взяв участь у міжнародній конференції «Вища освіта, наукові інститути та міжнародне співробітництво у країнах Середземномор'я». В рамках конференції представники адміністрації 25 університетів з 14 країн досягли домовленості про створенні Мережі середземноморських університетів. Країни СНД були представлені Московським державним інститутом міжнародних відносин від Росії та МДГУ від України.

Активно розвивається співробітництво МДГУ з дипломатичними та науково-освітніми структурами **Республіки Кіпр**. Університет пишається дружбою зі всесвітньовідомим ученим, істориком і археологом, директором фонду «Анастасіос Г. Левендіс», Почесним професором Маріупольського державного гуманітарного університету Васосом Карайоргісом. Значну допомогу надає фонд «Анастасіос Г. Левендіс» фінансуванню зарубіжних стажувань для викладачів МДГУ, що вивчають питання з новогрецької мови, історії та культури Греції та Кіпру. МДГУ встановив і підтримує тісні ділові та дружні відносини з Кіпрським університетом, на базі якого завдяки підтримці фонду «Анастасіос Г. Левендіс» молоді аспіранти та викладачі МДГУ мають змогу працювати над дисертаційними дослідженнями протягом трьох-шести місяців. Фонд також профінансував відкриття унікальної бібліотеки елліністичних студій «Константинос Левендіс» при МДГУ. Це – понад 14 тис. примірників наукової, художньої, довідкової літератури різними мовами.

Студенти спеціальності «Міжнародні відносини» мають можливість стажуватися в МЗС Республіки Кіпр.

2006 року на базі МДГУ відкрито Почесне консульство Республіки Кіпр у м. Маріуполі. До консульського округу ввійшли Донецька, Запорізька, Луганська та Дніпропетровська області. Це дозволило вже сьогодні значно розширити співпрацю між народами двох дружніх країн у галузі економіки, торгівлі, сільського господарства, туризму, освіти, науки та культури, сприятиме налагодженню міжнаціонального діалогу.

У ході мого робочого візиту до Кіпру у 2008 році відбулися переговори з Головою Президентської адміністрації Республіки Кіпр Г. Якову, міністром освіти і культури Республіки Кіпр, професором А. Дімітріу, директором департаменту протоколу Міністерства закордонних справ Кіпру І. Маліоті, директором департаменту консульської служби МЗС Кіпру Ф. Анастасіу та іншими відомими політичними та громадськими діячами країни. Під час них багато уваги було приділено питанням розширення спектру освітнього і наукового співробітництва, збільшення стажувань для викладачів і студентів університету.

Директор фонду «Анастасіос Г.Левендіс», всесвітньо відомий вчений, почесний професор МДГУ Васос Карайоргіс

У квітні 2009 року МДГУ відвідав директор Фонду «Анастасіос Г. Левендіс», почесний професор МДГУ В. Карайоргіс. У ході зустрічей були досягнуті домовленості про те, що і в подальшому фонд регулярно поповнюватиме бібліотеку елліністичних студій МДГУ «Костянтинос Левендіс» новою літературою та зміцнюватиме матеріально-технічну базу університету, факультету грецької філології та гуртожитку МДГУ, а також надаватиме стипендії для наукових та мовних стажувань викладачів і студентів МДГУ в Кіпрському університеті.

2008 р. увійшов в історію МДГУ появою нового вектора міжнародної співпраці – **КНР**. Проректор з наукової роботи, професор Олена

Булатова і завідувач відділом міжнародних зв'язків Микола Трофименко відвідали місто Цицикар провінції Хейлунцзян Китайської Народної Республіки. Делегація МДГУ зустрілася з керівництвом Народного уряду міста, адміністрацією Вищого педагогічного коледжу. Були підписані договори про співпрацю між Маріупольським і Цицикарським університетами, згідно з якими передбачається здійснювати взаємний обмін студентами, аспірантами, викладачами для участі в наукових та освітніх програмах, проводити спільні науково-практичні конференції та інші заходи. Представники китайської сторони зазначили, що МДГУ – їх перший партнер з України.

Візит у відповідь делегація Цицикарського університету здійснила в травні 2009 р. Відбулося підписання угоди між навчальними закладами про створення Китайського культурного центру на базі МДГУ для вивчення мови і культури Китаю, а також їх популяризація в Приазов'ї. На базі МДГУ планують проводити Дні Китайської культури. А викладачі гуманітарного університету викладатимуть українську мову китайським студентам, також на базі Цицикарського університету буде відкрито український культурний центр.

Майже одночасно з делегацією університету в Маріуполі знаходилися представники Уряду Цицикара – голова Китайської Народної Політичної і Консультативної Конференції Джан Юнжі, начальник управління освіти міста Джин Вій, ректор Вищого педагогічного коледжу Сює Баолін, директор Комітету з розвитку і реформ Лі Цюджан, голова правління компанії Хуахе Груп Лімітед Вю Цюсон. Вони прибули на запрошення міського голови Маріуполя Юрія Хотлубея. Офіційна частина візиту почалася з відвідин МДГУ. Члени делегації обговорили з ректором актуальні питання зміцнення співпраці між китайськими ВНЗ і гуманітарним університетом, участі студентів, аспірантів і викладачів обох сторін у наукових, освітніх, культурних програмах, а також навчання випускників цицикарських шкіл у нас.

З головою адміністрації Президента Республіки Кіпр, Почесним професором МДГУ Георгіосом Якову

Китайські партнери відзначили, що були вражені високим рівнем співпраці МДГУ із зарубіжними країнами та успіхами ВНЗ в цьому напрямку. Це свідчить про авторитет і престиж університету, про ефективну роботу всього колективу викладачів і співробітників МДГУ, відзначив ректор Цицикарського університету Ма Ліцюнь, і китайська сторона зацікавлена в розвитку і зміцненні подальших партнерських відносин з маріупольським університетом.

Безумовно, високий потенціал і стрімка динаміка розвитку обумовлені головними принципами роботи всього колективу Маріупольського державного гуманітарного університету – надійність, відвертість, ефективність, системність. Зарубіжні партнери знають, що участь у проектах спільно з маріупольським університетом – це завжди перспективно та цікаво.

У березні 2009 року МДГУ відвідала Генеральний консул держави Ізраїль у Дніпропетровську, директор Ізраїльського культурного центру Олена-Хая Кароль. Вона виступила з публічною лекцією для студентів гуманітарного університету в рамках проведення Днів ізраїльської культури в МДГУ. На базі гуманітарного університету було відкрито Ізраїльський культурний центр, в якому вивчатимуть іврит, культуру та історію Ізраїлю. Найближчим часом студенти і викладачі МДГУ зможуть проходити культурні і освітні стажування в провідних університетах Ізраїлю.

Непересічна подія відбулася і на початку 2010 року. З'явився новий вектор міжнародної співпраці і новий напрям для наукових і освітніх досліджень та практик – наш університет став переможцем спільного проекту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні «Програма рівних можливостей і прав жінок в Україні» разом з Київським національним економічним університетом імені Вадима Гетьмана та Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника.

Згідно з меморандумом про співробітництво, підписаним керівництвом ПРООН та МДГУ, на базі гуманітарного університету відкривається Центр ґендерних досліджень та освіти.

Робота Центру спрямована на досягнення рівних можливостей для всіх громадян України; формування нових підходів толерантного ставлення до чоловіків та жінок; подолання негативних стереотипів в українському суспільстві та протистояння дискримінації та насильству. Діяльності центру: освітня (ідея ненасильницької освіти – рівнопартнерського діалогу викладачів і студентів); науково-дослідна (дослідження ґендерних питань, що мають вплив на розвиток людства відповідно до «Цілей розвитку тисячоліття», прийнятих Україною після підписання Декларації Тисячоліття на саміті ООН у 2000 році) та консультативно-правова допомога громадянам – мешканцям Маріуполя та Приазов'я. Керуватиме роботою Центру кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики МДГУ Анастасія Дегтеренко.

МДГУ буде передано обладнання від ПРООН на загальну суму 80 тис. грн., необхідні методичні та навчальні матеріали. В рамках проекту також будуть організовані стажування для викладачів і студентів МДГУ у країнах ЄС,

Тож, на початок 2010 року в МДГУ працюють вже 9 міжнародних науково-освітніх центрів.

У 2009 році Маріупольський державний гуманітарний університет спільно із своїми партнерами продовжив успішну реалізація проекту ТЕМПУС «Модернізація та розвиток професійно орієнтованих курсів (MODEP ETF–JP–00408–2008)», фінансованого Європейською Комісією.

Таким чином, у 2009 році ми продовжили розширення міжнародного співробітництва, довівши ефективність власної моделі міжнародної співпраці, яка передбачає комплексну взаємодію на культурному, науковому, освітньому рівнях із

Делегацію Цицикарського університету тепло зустрічають в МДГУ. *На фото:* заступник директора Художнього інституту Ма Дженьцінь, проректор з наукової роботи, професор Сю Цюнь, ректор МДГУ, професор Костянтин Балабанов, ректор Цицикарського університету, професор Ма Ліцюнь, заступник начальника відділу міжнародних зв'язків Чен Ванлей

посольствами, меріями, обласними адміністраціями та університетами зарубіжних країн.

Тільки за останні п'ять років гуманітарний університет відвідало понад 100 офіційних делегацій з 22 країн світу загальною кількість учасників понад 850 осіб. У 2009 році МДГУ відвідало 37 офіційні делегації загальною кількістю понад 100 осіб. Важливою, дієвою і перспективною формою міжнародного співробітництва у МДГУ вважаються міжнародні стажування студентів і викладачів. Серед програм, пов'язаних зі студентськими обмінами, можна виділити три основні типи: навчальні, наукові та культурні. Всі ці програми мають професійну зорієнтованість і сприяють покращенню фахової підготовки випускників університету, розвитку наукового потенціалу студентів та викладачів. Тривалість програм коливається від одного місяця до повного навчального року. У них беруть участь кращі студенти та викладачі університету.

Динаміку стажувань ілюструють такі цифри. Протягом останніх п'яти років більше як 1530 студенти та викладачі МДГУ взяли участь у навчальних, наукових та культурних стажуваннях у різних країнах світу. Тільки у 2009 році учасниками таких стажувань стали 312 студентів та викладачів МДГУ. Вони взяли участь у культурних, освітніх та наукових програмах у 18 країнах світу (Греції, Італії, Польщі, США, Великобританії, Росії, Чехії, Словаччині, Австрії, Франції, Німеччини, Нідерландах, Румунії, Китаї, Кіпрі та ін.). Важливим є той факт, що студенти МДГУ під час іноземних стажувань виступають провідниками української культури та духовності.

Широкомасштабна міжнародна діяльність МДГУ має високі позитивні результати. Наукові, освітні та культурні зв'язки гуманітарного університету з дипломатичними й освітніми структурами зарубіжних країн, високий рівень конкурентоспроможності на ринку праці дають безмежну можливість студентам МДГУ з легкістю знаходити практичне застосування отриманим знанням не тільки в Україні, а й за її межами. Понад 500 випускників МДГУ працюють та вчаться за кордоном, зокрема багато хто з них обіймає досить престижні і відповідальні посади. Адже все найкраще, що створюється в університеті, робиться для студентів та в ім'я студентів, студентів Маріупольського державного гуманітарного університету – ровесника молодої Української держави.

Костянтин БАЛАБАНОВ,
ректор Маріупольського державного гуманітарного університету, Почесний консул Республіки Кіпр у Маріуполі, доктор політичних наук, професор, член-кореспондент академічного Філологічного товариства «Парнас» (Греція), член-кореспондент Пелоританської академії (Італія)

Про триєдність дипломатії і триєдність дипломата

Серед останніх робіт, присвячених українській дипломатії та дипломатам, привертає увагу не величенька книжка в яскравій обкладинці кольору Всесвіту. Йдеться про навчальний посібник «Витоки української дипломатії», підготовлений і виданий викладачем Дипломатичної академії доктором політичних наук Людмилою Чекаленко. Скажу відверто: це – перша книжка, аналогів якій немає, де поетапно розкриваються історичні віхи становлення і розвитку української дипломатії.

Дипломатія в всі часи захищала права людини, інтереси суспільства і суверенітет держави. У цій триєдності є глибока історична правда і сучасна сутність дипломатії.

Роки існування України – суб'єкта міжнародного права відзначені безперервним процесом пошуку теоретичного обґрунтування та практичної імплементації зовнішньополітичних механізмів безпеки, серед яких важливе місце посідає дипломатія. За час розвитку держави були закладені законодавчі основи зовнішньої політики, дипломатичної та консульської служб, дипломатичного протоколу за умов нової постбіполярної системи міжнародної взаємодії. Водночас система міжнародних відносин, що формується, не є застиглою субстанцією, вона постійно розвивається і висуває на порядок денний нові ускладнені виклики, а це, у свою чергу, вимагає постійного оновлення стратегічних завдань. Про те, як змінювалася картина світу і відповідно цим змінам формувалися стратегія та тактика української дипломатії ми дізнаємося зі сторінок книжки.

Л.Чекаленко обрала історико-аналітичний підхід для висвітлення найважливіших етапів в розвитку вітчизняної дипломатії. Авторка веде читача за принципом поступовості: від усвідомлення свого історичного минулого – трипільської культури, скіфської доби, через дипломатичні здобутки Київської Русі, коли були започатковані основи патріотизму, гуманізму, толерантності, договірних відносин; епоху козаччини, що містить чимало елементів тогочасного державотворення; революційний етап часів відстоювання незалежності УНР із цивілізованим виходом у світ міжнародних відносин; радянську добу, хоча й обмеженого, але використання різноманітних дипломатичних форм міжнародного буття в межах радянської держави. Привертає увагу й сучасний етап здобуття міжнародної суб'єктності, коли перед українською дипломатією в новій якості постали й нові завдання у відстоюванні історичних завоювань українського народу, здобутті країною гідного місця у світовому поділі праці, в захисті прав українського громадянина, в інформаційному забезпеченні суверенного існування.

Кожний із історичних етапів становлення держави, а отже й розвитку дипломатії, про що йдеться на сторінках книжки, означений особливим становищем України чи окремих її регіонів, які існували відносно самостійно або у складі інших держав. У тих історичних подіях міжнародного спілкування української держави, діяльності дипломатів проглядаються корені сучасних проблем, які періодично постають на порядку денному двосторонніх відносин. І саме через ретроспективу минулого можна знайти відповіді на проблеми сьогодення. Отже, позитивом роботи є використання широкого кола історичних джерел, робіт провідних українських дипломатів і істориків, статистичних даних, тобто об'єктивної інформації.

Докорінна трансформація міжнародних відносин, нові виклики світовій безпеці висунули на порядок денний необхідність перегляду врівноваженості напрямів дипломатичної роботи, започаткування та впровадження нових форм і методів реалізації зовнішньополітичних завдань. Зрозуміло, злагоджена робота дипломатів як всередині країни, так і за її межами залежить від стабільності в самій державі, від чіткого спрямування її основних зовнішньополітичних векторів, від легітимності владних структур, від єдності всього суспільства. На сторінках книжки обмірковуються складнощі перехідного періоду Української держави, яка опинилася між розвинутим Заходом і Сходом, європейством і євразійством.

У посібнику проаналізовано трансформування концепції, стратегії і тактики дипломатичної роботи, яка має сприяти утвердженню України як високорозвиненої держави, рівної серед європейських країн.

Українська дипломатія на сьогоднішній день має чітку програму дій у сфері національної безпеки. Це й відповідальні завдання забезпечення країни енергоносіями через утвердження іміджу надійного партнера – як країни-транзитера енергоресурсів в Європу; сприяння зростанню економічного потенціалу нашої держави; відстоювання і просування європейської ідентичності України. Особливої уваги дипломатії потребують двосторонні відносини з Російською Федерацією, США, Республікою Польща тощо; широка миротворча діяльність; формування позитивного іміджу України; захист інтересів закордонних українців.

Якщо озирнутися на доволі довгий пройдений шлях незалежною українською дипломатією, можна побачити як перемоги, так і певні поразки. З висновком Л.Чекаленко можна цілком погодитися, що остаточні підсумки про здобутки і прорахунки на цьому шляху робитиме ІСТОРІЯ.

Відповідаючи на запитання, хто ж такі дипломати, повертаюсь до своєї вже відомої формули: ця професія вимагає поєднувати в собі три критерії – патріотизм, професіоналізм і порядність. Як патріот дипломат має відповідати за долю держави, бути переможцем у складних іноді доволі заплутаних багатоходових міжнародних питаннях. Як професіонал дипломат покликаний стати виваженим і далекоглядним, запобігти та уникнути можливої «дипломатичної

війни», запропонувати прийнятний вихід у складній ситуації. Будучи порядною людиною дипломат є відповідальним за громадян своєї держави, що опиняються у несподіваних ситуаціях за кордоном, у той же час вміти створити і працювати у злагодженому колективі політиків.

Зі сторінок книжки через призму власного досвіду, холодний розум і гаряче серце, що вболіває за долю держави і наших громадян, за наше майбутнє Людмила Чекаленко доносить непросту правду про складну долю дипломатичної сфери нашої держави, про Дипломатів з великої букви, які є взірцем патріотизму, порядності і відданості ідеалам ДИПЛОМАТІЇ.

Борис ГУМЕНЮК,
ректор Дипломатичної академії України,
професор, доктор історичних наук,
Надзвичайний і Повноважний Посол

Важливим науковим доробком у сфері міжнародних відносин стало чергове видання щорічника «Зовнішня політика України – 2009: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» *(україномовне видання, творчий колектив, під редакцією д.п.н. проф. Перепелиці Г.М., травень, 2010. – 320 с.)*

Щорічник започаткований Інститутом зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України. Видання щорічника «Зовнішня політика України: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» – стало вже традиційним. Воно привертає до себе велику увагу як вітчизняних фахівців, дипломатів, політиків, тих хто цікавиться сьогоденням і перспективою розвитку зовнішньої політики України, так і широкої міжнародної спільноти. Проте нинішнє видання особливе тим, що воно містить глибокий аналіз усіх тих непересічних міжнародних подій та складних внутрішніх процесів в країні, які відбувалися у 2009 році.

2009 рік став черговим етапом позиціювання України в системі глобальних міжнародних координат, які визначають місце, роль і вплив кожної країни на міжнародне середовище. Інтеграція України в цю систему координат міжнародних відносин являє собою досить складний суперечливий процес. Рік, що минув, був насичений важливими, часом трагічними подіями, проте він приніс також певні здобутки для України.

Мета щорічника – дати комплексний аналіз зовнішньої політики України, ключових тенденцій, властивих їй упродовж минулого року, та викласти прогнозні сценарії їх розвитку, а також окреслити пріоритетні напрями реалізації зовнішньополітичного курсу країни.

У книжці читач знайде важливу інформацію та системний аналіз двосторонніх відносин України з іншими державами. Зокрема, розгорнуту характеристику стану українсько-російських відносин і тенденцій їх розвитку. Належну увагу приділено характеристиці та оцінкам двостороннього співробітництва України зі США, Канадою, відносинам із провідними європейськими країнами та країнами Близького Сходу, Азії, Африки, Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону.

У додатку до щорічника вміщено перелік міжнародних багатосторонніх і двосторонніх документів, підписаних Україною впродовж 2009 року.

Щорічник розрахований на широке коло вітчизняних та зарубіжних фахівців, науковців, вітчизняний дипломатичний корпус, посольства України за кордоном та іноземних представництв в Україні, а також читачів, які цікавляться зовнішньою політикою та міжнародними відносинами.

Вийшов з друку Щоквартальник Інституту зовнішньої політики International Review № 1(13) (березень 2010) «Відносини Україна–ЄС: під тиском фінансово-економічної кризи».

Тут публікуються результати дослідження впливу фінансово-економічної кризи на відносини між ЄС та Україною та її наслідків для сторін. Дослідження здійснюється в рамках проекту «Моніторинг відносин Україна–ЄС» започаткованого Інститутом зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України. Квартальник надає свої сторінки для публікації провідним українським та іноземним експертам з політології, міжнародних відносин із найбільш злободенних тем і актуальних міжнародних та внутрішньополітичних проблем, пов'язаних із зовнішньою політикою.

Серед проблем, які були досліджені у цьому номері: вплив світової фінансової кризи на економічні відносини України та ЄС; фінансово-економічні та соціальні загрози, що постали перед Україною під впливом світової кризи; наслідки фінансової кризи для ЄС на прикладі Греції – погляд з України; Греція в Південно-Східній Європі: політичні можливості та економічні виклики.

Квартальник є науково-аналітичним спеціалізованим виданням, розрахованим на фахівців, дипломатів та широке коло читачів, які цікавляться проблемами зовнішньої політики України, міжнародних відносин та міжнародної безпеки. В ньому представлено науковий аналіз міжнародних процесів, подій і тенденцій міжнародного життя, а також рішень керівництва країни в сфері зовнішньої політики та безпеки.

Вийшли з друку Матеріали міжнародної конференції «Відносини Україна–ЄС у багатополярному світі: стан і перспективи на майбутнє».

У пропонованому виданні Інститут зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України у співпраці з Посольством Республіки Польща в Україні публікує матеріали міжнародної конференції «Відносини Україна–ЄС у багатополярному світі: стан і перспективи на майбутнє», яка відбулася 23 листопада 2009 року.

У збірнику висвітлюється низка найактуальніших проблем, притаманних сучасним відносинам України та ЄС. Серед них такі питання, як нове бачення системи європейської безпеки за умов багатополярності, перспективи укладення та реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; проблеми і перспективи співробітництва ЄС–Україна в рамках Європейської безпекової та оборонної політики, можливості «Східного партнерства» як конкурентного проекту регіональної інтеграції; економічні відносини України та ЄС упродовж року: здобутки, втрати та перспективи розвитку.

Висновки, представлені у виданні, є результатом обговорення цих актуальних проблем представниками органів державної влади, дипломатичного корпусу, наукових інституцій, провідними вітчизняними та міжнародними експертами.

Дипломатична місія на Буковині та Поділлі,
або
Від побаченого і почутого – до конкретних справ

ГДІП продовжує традиційне знайомство іноземних дипломатів із Україною. Цього разу делегація Надзвичайних та Повноважних Послів та їхніх дружин у супроводі Генерального директора з обслуговування диппредставництв Павла Кривоноса побувала на Буковині та Поділлі. Гості відвідали Чернівці, Хотин та Кам'янець-Подільський. Упродовж триденної мандрівки дипломати не тільки знайомилися з красою краю, а й вивчали інвестиційні можливості регіону для налагодження тісної співпраці на міждержавному та регіональному рівнях. Так, представників В'єтнаму зацікавила можливість навчання студентів у Чернівецькому національному університеті, а посла

Азербайджану — створення спільних проектів у науці.

Першою іноземних гостей вітала буковинська земля. Її, розташовану на межі різних культур, називають „Європою в мініатюрі", а Чернівці – „маленьким Парижем". Давньоєвропейська атмосфера міста відчувається всюди: старовинні вузькі вулички з кам'яною бруківкою, різнокольорові будинки, класична споруда Чернівецького обласного музично-драматичного театру імені Ольги Кобилянської, яка прикрашає місто рівно сто років і входить до десятки кращих у Європі! Театр звели на початку XX століття архітектори Фельнер і Гельмер. Вони ж будували оперні театри в Одесі та Відні.

Далі були відвідини Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Ця колишня резиденція буковинських митрополитів, збудована за проектом відомого чеського архітектора Йозефа Главки у XIX столітті, вважається перлиною міста. Проект був настільки грандіозним, що в Чернівцях побудували два цегляних і один черепичний заводи, які виготовляли матеріали лише для будівництва резиденції. На сьогодні заклад є одним із 500 найкращих у світі. Наразі в університеті навчається майже 20 тисяч студентів. Можливість здобування якісної освіти європейського рівня зацікавила представників В'єтнаму, які збираються найближчим часом провести переговори про можливість навчання своїх студентів у цьому вузі.

А як гостинно зустрів поважних гостей Хотин! Завдяки вигідному стратегічному становищу місто відіграло значну роль в історії і України, й Молдови, і Польщі, і Туреччини, і Росії. Тому екскурсія містом зацікавила всіх. Дипломати оглянули Хотинську фортецю, яку, до речі, визнали одним із семи чудес України. Відвідувачі мали змогу не лише оглянути місцевість, а й повністю поринути в екстремальну історію — постріляти з лука, зійти до підземель-в'язниць чи піднятися на вежу смертників. Безпосереднє знайомство з трагічними сторінками минулого протистояння багатьох народів на цьому клаптику землі наштовхнуло дипломатів на думку про необхідність об'єднання зусиль для відбудови Хотинської фортеці. "Хоч наші народи колись воювали тут, нині, я думаю, обидві нації зацікавлені у спільному відродженні таких пам'яток", – сказав посол Турецької Республіки Ахмет Бюлент Меріч.

Хлібом-сіллю зустрічали іноземну делегацію на Хмельниччині. Шановним гостям влаштували прогулянку Дністром до Кам'янця-Подільського. Іноземні гості прогулялися містом-легендою, яке по-своєму вразило унікальним поєднанням культур різних народів та релігій. Гості відвідали Старе місто та Фортецю, одну з найбільших оборонних споруд України, яка займає провідне місце у світовій історії оборонного зодчества.

Яскраве враження на дип-

ломатів справило відвідання Свято-Воздвиженського чоловічого монастиря у селі Банченах під Чернівцями. Там протоієрей Михайло Жара відкрив притулок для сиріт, дітей, хворих на ВІЛ-СНІД та ДЦП. Нині у сиротинці 250 дітей. Керівники дипломатичних місій були вражені турботою та добрими справами Михайла Жари, а діткам, які називають його татом, презентували подарунки та ініціювали збір коштів для потреб притулку.

Культурна програма перебування керівників дипломатичних місій на Буковині та Поділлі включала в себе й офіційні зустрічі з керівництвом областей та міст. Під час засідань представникам світової спільноти демонстрували економічний, туристичний, культурний та інвестиційний потенціал регіону. Представники влади сподіваються, що від побаченого і почутого будуть згодом і конкретні справи. "Такі поїздки допомагають нам детально вивчити потенціал міста. Особливо сприятливим є те, що організатори подбали про зустрічі з місцевою владою. У невимушеній обстановці ми відразу можемо говорити про подальші проекти", – переконаний дуаєн дипломатичного корпусу, посол Азербайджану Талят Мусеїб оглу Алієв.

Леся САВЧИН

Севастополь: крізь призму морської історії

З погляду осмислення минулого в сучасному світі, здійснення грандіозного проекту з відновлення 160-річної Михайлівської берегової казематованої батареї Севастополя можна без перебільшення назвати подією міжнародного масштабу. Втілив у життя це диво «мозковий центр» істориків, архівістів і реставраторів, яких згуртував навколо себе відомий український меценат та колекціонер Олексій Шереметьєв. Якщо йти за аналогією, саме на проблему сприйняття історії як особливості соціально-ідеологічної атмосфери сучасного суспільства звертав увагу український філософ Сергій Кримський. А усвідомленню самого місця в історії він надавав не стільки економічного, скільки політичного характеру, який нині загострює прагнення багатьох людей зрозуміти, осмислити й бути причетними до історичних процесів минулого.

Це твердження точно характеризує цілу низку військово-історичних експозицій, які на базі фондів Музею родини Шереметьєвих останніми роками були організовані в Києві, Керчі, Балаклаві. Втім, сам господар колекції принагідно підкреслює: «На виставці ви не побачите політики. Там є фактаж». Це відчувається на кожному кроці розміщеного віднині на «Михайлівській батареї» Військово-Морського музею, який став філіалом Національного музею Збройних Сил України. І чи не з тієї самої причини стає обов'язковим у «маршрутному листі» багатьох іноземних делегацій раніше відкритий все тими ж натхненними людьми Балаклавський комплекс, де розповідається про Кримську війну (1853–1856 рр.), яку вела Російська імперія з коаліцією європейських держав – Великобританією, Францією, Сардинією та Османською імперією за володарювання в басейні Чорного моря, на Кавказі та Балканах. Скажімо, турецькі військові моряки після відвідування меморіального кладовища у Севастополі з похованнями своїх співвітчизників обов'язково відвідують згадану експозицію. Тим паче, що балаклавська колекція з пієтетом представляє окремі розділи всіх країн-учасниць бойових дій. І це не можуть не оцінити іноземні гості, серед яких трапляється чимало дипломатів.

Їм, зокрема, цікаво довідатися про фотоархів посла Росії у Великобританії графа Брунова, який 30 березня 1856 року був свідком підписання у Парижі мирного договору про закінчення Кримської війни. Чи погортати дипломатичний паспорт та інші папери генерала Антона Івановича Денікіна...

– Слід віддати належне – військову історію XVIII, XIX, початку XX століть Олексій Шереметьєв вивчає глибоко й докладно, – розповідає радник-посланник Посольства Російської Федерації в Україні Всеволод Лоскутов. – Ведеться дуже вмілий професійний пошук музейних експонатів. Я трохи знаю, як він прискіпливо залучає науковців, експертів. Наприклад, талановитого російського вченого Оксану Юріївну Захарову запрошував працювати до себе, тому що вона років сім мешкала та викладала у Севастополі. Я саме їх і познайомив з Олексієм під час прем'єри фільму його дружини Ольги Богомолець. Тож, у нього колектив дуже професійний. Він зумів зацікавити людей. І не дивно,

«Ми не виділяли будь-якої країни. Ми спробували зробити зріз і об'єктивно показати роль усіх конфліктуючих сторін. І це не випадково. З досвіду попередніх виставок можу сказати, з яким пієтетом ставляться до своєї історії ті самі англійці, французи, турки. На першу підготовлену експозицію у 2004 році у повному складі приїхали представники посольств Туреччини та Італії в Україні. Адже це – наша спільна, спільноєвропейська історія. Саме завдяки Кримській війні розрізнена Сардинія отримала об'єднану державу Італію. Тому ставлення країн-учасниць цього військового конфлікту до таких виставок дуже позитивне і зацікавлене» *(Олексій Шереметьєв, 2008 рік)*

що екземпляри з його найбільшого у світі зібрання на тему Кримської війни виставлялися, наскільки мені відомо, навіть у Лондоні. Унікальна колекція! Йому дають на експертизу цінні речі – це характеризує людину, яка береться зберігати пам'ять про тих, хто жив на цій землі до нас; досягав певних вершин; воював за свою батьківщину, за реалізацію цілей своїх країн. А ціною для всіх було – життя. На мій погляд, не кожному під силу, створивши успішний бізнес, використовувати таким чином свої можливості для відновлення сторінок вітчизняної історії. На це здатна людина одержима справою. І, якщо вдуматися, виконує він наш спільний громадянський обов'язок: вшановує відомих і безіменних героїв – у документах, деталях побуту, які при більш пильному розгляді починають відігравати дуже важливу роль свідків минулих епох.

Хоча нова експозиція і має свою оригінальну концепцію, у відвідувачів виникають запитання, як співіснуватимуть цей музей і Балаклавський, де зберігаються унікальні експонати, на кшталт «Молитвослова» – придбаного в Лондоні на аукціоні невеликої книжки. Спочатку О. Шереметьєву лише вдалося прочитати напис, зроблений від руки у листопаді 1856 року англійською: «Я взяв цю книжку з шинелі вбитого російського офіцера». І – підпис. Нащадки цього солдата через 150 років вирішили виставити стару книжку на аукціон. Уже вдома, гортаючи придбання, українські дослідники знайшли між аркушів кілька сторінок із російським текстом. Стало зрозуміло, що це записи офіцера, який відав господарством батальйону. Врешті, здійснивши історичну розвідку, вдалося за цими записами визначити господаря книжки. Ось така доля речі, вивезеної з поля бою на Сапун-горі в Англію на півтора століття та повернутої назад. Це – приклад того, що робить наукова команда, яка працює з колекцією. Що ж до співіснування музеїв, «експозиції історично перегукуються, – підтверджує Олексій Шереметьєв. – Але ми зберегли Балаклаву Балаклавою – вона має бути й тут, і там».

Друге народження «Михайлівської батареї»

Будівлю Михайлівської батареї 1842 року спорудження світу ще належить відкрити. Та що там світу, для початку – Україні. Приблизно з середини XIX століття там знаходилася артилерійська батарея з 77 гарматами берегової оборони, 64 з яких тримали під прицілом Севастопольський рейд. А під час Кримської війни – у цих стінах розмістили госпіталь. Розповідають також, що були там певний час артилерійські курси, а за Громадянської війни – артшкола військ Врангеля. Так, переходячи з рук у руки, зрештою останнім часом батарея перетворилася на шкіперські склади, «законсервувавшись» на довгі роки. Втім, судячи з усього, справжніх господарів вона отримала лише зараз.

«Але щоб усі розуміли – будівля належить Міністерству оборони України й ніколи не може стати приватною, – розставляє всі крапки Олексій Шереметьєв. – Її музеєфікували і зберігатимуть для наших нащадків. Це – найголовніша умова, без якої ми не зможемо існувати. Дякувати Богові, що це фантастичне місце дійшло до наших днів завдяки збігу багатьох обставин. Ми постаралися відтворити образ фортеці у первісному вигляді. І я хотів би зробити тут музей європейського рівня, яким могли б пишатися і місто, і країна, а також люди, які в ній живуть. Хочу сказати чесно, без підтримки вищого військового відомства не було б такого проекту. У його здійсненні брали участь усі. Допомога, по-перше, полягала в тому, що підійшли з розумінням до цієї унікальної справи».

Безумовно, сама споруда стала чи не найсимволічнішим експонатом. Звідси прибрали абсолютно все зайве, відновивши систему вентиляції та водостоку за технічними планами, розробленими ще творцями батареї. Дуже важливо було створити прийнятні комфортні умови для експонування предметів. Тож, щоб приміщення опалювалося, виготовили аналогічні до оригінальних, голландські пічки. Додали освітленню потрібної потужності, залишивши старовинний декор. Запровадили дуже багато новацій, зокрема, з використанням енергозберігаючих технологій. «Водночас, – повертає всіх до XIX століття О. Шереметьєв, – максимально зберег-

ли самобутність споруди, виконавши масу наукової та дослідницької роботи».

Усю цю гору зрушили з місця за максимально короткі строки – 100 днів. Останні два місяці бригада з 50 чоловік педантично за старими кресленнями відтворювала віконні отвори, фронтонні дуги та вежі, щоб був привабливий фасад. Таким чином, крім глибокого наукового підходу до музейного начиння, вдалося надати необхідного емоційного та духовного звучання всьому архітектурному комплексу. Як-то кажуть, постаралися на віки!

Хоча історії відомі випадки, коли ще до Кримської кампанії дехто висловлював сумнів у довговічності будівель. Зокрема, після того, як цілий ряд фортифікаційних споруд, у тому числі Михайлівську батарею, оглянув французький інженер-геолог О. де Голь, після повернення на батьківщину він чомусь заявив, що стіни севастопольських фортів зруйнуються від першого ж гарматного пострілу. На щастя, помилився. Понад те, за весь час існування «Михайлівської батареї» всередині реконструкцію практично не робили. Тож, можна уявити, з яким трепетом на другому поверсі кутового каземату команда О. Шереметьєва встановлювала першу гармату – однопудовий фортечний єдиноріг зразка 1838 року на високому фортечному верстаті. Працювали за знайденим описом саме з Михайлівської батареї в «Артилерійському збірнику» XIX ст. Засвідчимо: це перша у Севастополі реконструкція збройного каземату часів Кримської війни, яку здійснили без застосування сучасної підйомної техніки відповідно до технологій того часу.

Взагалі, експозиція, розгорнута у цих міцних стінах, ніби розширює хронологічну нішу подій Кримської війни та драматичної облоги Севастополя з одного боку – до часів заснування міста; створення фортеці за діяльності адмірала Лазарєва. Що засвідчує особиста печатка видатного флотоводця, яка є гордістю нової експозиції. З іншого – заглядає в епоху царювання імператорів Олександра II та Олександра III; згадує про турецькі війни; Першу світову, революційні події, розгром Білої гвардії аж до фашистської облоги міста-легенди під час Другої світової війни. Так усі ці історичні періоди, органічно поєднані між собою, вперше розповіли про «Севастополь: від заснування до наших днів».

– Ми вибудовували концепцію виставки таким чином, щоб усе виглядало цілісно, у поєднанні з центральною глобальною ідеєю – висвітлити біографію міста через його морську історію, – пояснює Олексій Шереметьєв. Саме у цьому, насамперед, допомогли наші унікальні експонати,

яких на нинішньому етапі зібрано понад 10 тисяч. Утім, це далеко не кінець.

Ще одна серйозна деталь експозиції – хоч би на що ви звернули б увагу, чи-то на лінію з понад 60 мундирів армій різних країн – від середини XIX століття аж до Другої світової війни; чи на експозицію військово-морських нагород, документів, зброї, фотографій – абсолютно все пов'язано конкретно з цією частиною Севастопольської фортеці – речі справді повернулися на місце!

Виходить, як у законі про посудини, які суміщаються між собою. Тобто, додому повертаються окремі раритети, а сама колекція Музею Шереметьєвих, вийшовши на такий рівень, стає дедалі більш відомою і має високе реноме в науковому світі. Звідси й виникають цікаві міжнародні проекти. Ще на відкритті першої виставки у Балаклаві члени Англійського королівського історичного товариства і члени Англійського Парламенту особливо згадували про трагічну Балаклавську битву 13 жовтня 1854 року, де під час атаки легкої кавалерійської бригади загинули представники давніх британських родин Мотгомері, Чемберленів, Солсбері та інших. Тож, для нової «михайлівської» експозиції була спеціально створена діорама тієї операції, яка до дрібниць відтворює ефект присутності на полі бою.

А минулого року Олексій та Ігор Шереметьєви опинилися в Лондоні. Там з боку Британського Товариства з вивчення Кримської війни їм надійшла пропозиція створити на основі власного зібрання спільний науковий проект, за яким допустити англійських студентів для вивчення матеріалів севастопольської експозиції. Таким чином, ці зібрання стануть першоджерелами для написання дисертацій, наукових праць британських дослідників. Ідея була підтримана, і з часом з'явиться план, за яким процес рухатиметься далі. А Михайлівська берегова батарея разом із Балаклавським музеєм стане ще й діючим науковим осередком. Хочеться вірити, що цими можливостями скористаються також інші молоді історики. Зокрема, українські.

Тим паче, багато експонатів чекає на своє дослідження. Далеко не всі знають, що одне з п'яти унікальних офіцерських портфоліо у саф'янових палітурах, які робилися як ексклюзивні по незагоєних ще ранах війни спеціально запрошеними відомими британськими художниками, знаходиться в українській колекції. Друге – у британській королівській бібліотеці. Доля ж трьох інших – невідома. На кольорових гравюрах відображені найрізноманітніші сюжети часів Кримської війни. Цікаво, що шереметьєвський екземпляр був придбаний у Харкові. Яким чином він міг там опи-

нитися, як зберігся, дослідники висловлюють лише припущення. А коли вперше взяли його в руки, швидше довірилися власній інтуїції: «Здається, такого ми більше не побачимо». І не помилилися. Вже при більш докладному вивченні матеріалу постала істинна цінність цього дивом збереженого портфоліо. Ось і такі сюрпризи дарує історія колекціонерам, коли шукаєш по усіх усюдах, а унікальний екземпляр знаходиться фактично під боком.

Розповідаючи про свою експозицію, працівники музею обов'язково зупиняються на незбагненних шляхах двох еполетів члена морського екіпажу. Один вдалося знайти на аукціоні в Лондоні, а другий – у Токіо. «Їх, як іноді людей, доля розкидала в різні частини земної кулі. Лише уявіть нашу радість, коли вони опинилися разом під музейним склепінням. Цих екземплярів, можливо, й збереглося у світі лише два. Я не здивуюся», – коментує Олексій Шереметьєв ці раритетні музейні експонати.

Таких прикладів чимало по нагородах, мундирах, фотодокументах, предметах побуту та багатьох інших речах. Але працівники музею продовжують відстежувати абсолютно всі аукціони з мілітарики, військової історії, насамперед, звертаючи увагу на документи, свідчення епохи, які до цього часу ще не стали предметом дослідження.

Не менше здивування викликають раритети інших часових епох, серед яких знамените звернення Фрунзе до Врангеля, пакет документів та погони ад'ютанта Корнілова, вища нагорода частин підрозділів Білої армії – орден Святителя Миколи Чудотворця, справжня тачанка з кулеметом часів перекопського штурму, баркас, який нібито щойно витягли з води, обличчя невідомих героїв і ветеранів...

«У Севастополі можна бути або героєм, або боягузом, третього не дано!»

Що криється за цим місцевим гаслом, де кожна п'ядь землі обагрянена подвигом? І чи маємо ми підставу назвати цим високим словом повернення унікальної військово-архітектурної реліквії, де на одному окремо взятому колись військовому об'єкті відроджується історія легендарного міста-загадки?

– Коли я приїхав сюди ще до відкриття виставки, вся ця машина з колосальною кількістю людей, рухалася, – розповів відомий український актор Валерій Чегляєв. – І не найпомітнішої статури людина, Олексій Шереметьєв, з доброю усмішкою, добрими очима ходив дивовижно спокійний і дивовижно неспокійний – у дзвінках і щось робив. Він створював! Він мені раптом нагадав героя фільму «Андрій Рубльов», який виливав дзвони, і вони задзвонили на всю Русь. Й так, що отетеріли італійці, й всі впали долу від цього фантастичного звучання. Єдина різниця в тому, що герой фільму викачував гроші з князя, а Олексій сам витрачає їх. І я особисто для себе збагнув – є люди, які здобувають гучні перемоги в ім'я Батьківщини, будують величні архітектурні споруди, пишуть картини. А є не менш знакові, які це все зберігають, відкривають, повертають із небуття. Люди, які знайшли Трою, розшифрували письмена Майя, ацтеків, ієрогліфи тощо. Люди, які зберегли у блокадному Ленінграді безцінні пам'ятки Ермітажу... І ось ці шереметьєвські раритети, ця «Михайлівська батарея» – з того самого ряду.

Місто не витримало двох головних облог – ми це знаємо з історії. Але створило таку славу героям оборони, що неможливо знайти подібного прикладу у світі! 350 днів, майже цілий рік, тривала оборона і дивовижно, вся армія Європи його атакувала, а місто втрималося. Автори музейної прем'єри хочуть, щоб це зрозуміли ті, хто відвідуватиме експозиції. Деякі командири зраджували, тікали, здавалися в полон, займалися крадіжками, а солдати трималися. У цих подвигах і є реальна слава захисників фортеці. Цілком логічно виникає паралель з Брестською цитаделлю, яка до цього часу залишається загадкою для тих, хто прийшов воювати на нашу землю в 1941-му: як могли 40 чоловік стримувати дивізію! Так і Севастополь у світовому масштабі історії фортець завжди займав абсолютно особливе місце саме тому, що всупереч логіці все одно залишився непереможеним. Ось це – дивовижний феномен. І тому в цій фортеці всі, хто зібрався на її відкриття на День військово-морського флоту України, все це реалістично відчували і говорили про минуле та майбутнє дуже відверто і серйозно...

Віце-прем'єр-міністр України Віктор Тихонов: «Президент країни сказав, що найближчими роками ми повинні увійти в двадцятку кращих країн світу. Це, у першу чергу,

означає – вирішити питання обороноздатності нашої країни. Для цього потрібно багато коштів, для цього потрібно багато бажання і багато інвестицій. І я думаю, що сьогодні, відкриваючи музей, ми побачили з вами, що такі люди є».

Міністр оборони Михайло Єжель: «Я думаю, що років через п'ять у нас з'явиться дійсно музей, якому рівних у світі не буде. Тому що тут виховують стіни. Те, що ми тут бачимо, ми повинні відчувати, в яких умовах були ці люди. Як вони воювали і відстоювали нашу славу. Гадаю, все, що тут є, ми помножимо як мінімум на десять».

Начальник Генерального штабу – головнокомандувач Збройних сил України, генерал-лейтенант Григорій Педченко: «Я записав у своїх відгуках, що це унікальний музей. І унікальний він, мабуть, тому, що створений вперше за багато років не згори. Не уряд його створив, навіть не міська рада. А створила людина, яка, здавалося б, використовує свої кошти за підтримки місцевих органів влади. За підтримки Міністерства оборони створила таку красу. По-перше, він зберіг будівлю, якій ціни немає. І друге, підкреслюю, хоча це лише початок створення експозиції, вона вже вражає настільки, що, думаю, це буде національною гордістю не лише Севастополя.

Голова Севастопольської міської державної адміністрації Валерій Саратов: «Коли Олексій робив Балаклаву, ми дуже сумнівалися. Потім, коли почали рухатися, ми дуже стали поважати один одного: Шереметьєв – Севастополь, а Севастополь – Шереметьєва. Тому що він реально вкладає свої особисті кошти в Пам'ять, яку створили наші попередники. Коли, скажімо, у США відбувається свято, всі думають про те, що вони американці. Це їх вирізняє. Ми, українці, маємо думати про те, що ми – українці. І ми можемо вирішити всі проблеми, якщо будемо разом. Відчуття патріотизму, любові до Батьківщини – головне, що дає нам цей музей. І якщо ми будемо патріотами, вирішимо всі проблеми, які стоять сьогодні перед Україною».

Потім надали слово Олексію Шереметьєву, який стримано, усвідомлюючи те, що зробив і скільки ще попереду, сказав: «Ми з вами присутні на відкритті першої частини музею, яка закінчується подіями Другої світової війни. Наступна частина буде присвячена Качинській авіашколі та історії військово-морських сил до сьогоднішнього дня. І книжка про оборону Севастополя, яку обіцяв нам подарувати Міністр оборони, – буде першим даром музею».

У реальності цих амбітних планів сумніватися не доводиться. Як, до речі, і в просвітницькій місії світового звучання самого музею. Тут вже відбулися перші міжнародні фестивалі та конференції. У середині липня з візитом для зміцнення двостороннього військового співробітництва між флотами у Севастопольській бухті пришвартувався фрегат Військово-Морських сил Франції «Жан Де-В'єнн». Французькі моряки поклали квіти до Меморіалу героїчним захисникам Севастополя 1941-1942 років та на французькому меморіальному кладовищі. І, звичайно ж, стали почесними гостями експозиції, присвяченої двом оборонам Севастополя, де йдеться і про їхніх співвітчизників. У 20-х числах липня тут висадилися учасники походу, присвяченого 90-річчю виходу з Криму частин армії Врангеля. І вже обов'язково найближчим часом сюди прийдуть 50 юнаків із усіх регіонів України, зарахованих цього року до Севастопольського військово-морського ліцею... Тож, роботи музею вистачить і увагою він обділений не буде.

...Наприкінці пригадалося ще одне висловлювання актора Валерія Чегляєва, коли він дивився на бухту крізь віконний отвір казематованої батареї: «Хтось читає Джека Лондона, Олександра Гріна... Згадайте Олексія Шереметьєва, тому що саме про таких людей вони пишуть у своїх книжках».

Володимир СЕМЕНОВ

Фото автора

